

ЭМИР ФАЙКЪ
БИР ТАМЧЫ СУВ





100

100



ЭМИР ФАИКЪ

БИР ТАМЧЫ СУВ

Повесть

Ташкент
Гъафур Гъулам адына
Эдебият ве санъат нешрияты
1980

Файкъ, Эмир.

Бир тамчы сув: Повесть.— Т.: Эдебият ве санъат нешрияты, 1980.
148 б.

Қазақстан ССРде нам қазанған санъат әрбабы, истидатлы кино-режиссёр Эмир Файкъның «Бир тамчы сув» адлы бу кітабы, авторының 70 жыллық юбилейи мунасабетинен чықарылды.

«Бир тамчы сув» повестинде ач топрақларға сув кетириджи адамларның, геологларының федакярликълары усталыкънен икяе олчуа.

Эсерде чешит миллет векиллеринден ибарет комсомол-яшлар бригадаларының ишлери, арзу истеклери, достлукъ, муаббетлик, аркъадашча ярымлашув киби юксек инсанний чизгилери бедийи образларда тасвир этилелер.

Файкъ, Эмир. Одна капля воды. Повесть.

84. Крым-Тат

Ф 4702057020—36 95—80
М352(04)—80

© Гяфур Гяулам адына эдебият ве санъат нешрияты, 1980.

БИР ТАМЧЫ СУВ

Омюр гъает меракълы экен. Яш йнгит не ерлерде булунмасын кимлернен корюшмесин, насыл аджайип къызларны расткетирмесин... Эр бири айнынь он дёртю, дигери ильки баарыннын ал гулю. Хайыр, о йнгит ич бирине козь ташламай, кечип кете. Адий куньлерден биринде, апансыздан бир къызын коре... Дюльберми, шайлымы? Чокътан хаялнен беклегени, арагъаны шу къызымы?.. Санки аль этмеге чареси ёкъ, вакъыты да... Къуру къорайгъа тюшкен атеш киби юреги бирден алевленип кете, сёндюрмеге чаре тапалмай. Гонъюлни севдалыкъ беясы сарып ала, юрек орюмчек ювасына тюшкен бичаре кобелек киби чапалана, лякин къуртулмагъа имкян тапылмай. Мурат да апансыздан бойле мушкюль алгъа огърай.

Мурат юксек бойлу, мазаллы, арслан киби бир йнгит. Якъында университетнинъ геология факультетини битиреджек. Университетте онъа козь ташлап, якъын достлашмакъ истеген къызлар аз дегиль. Джыйынларда, клубда, эглендже акъшамларында къызлар узакътан кулюмсиреп Мураткъа къарайлар, йнгитни чекинмей озьлеринен оюнгъа чагъыралар. Мурат бираз ойнай. Сонь четке чекиле. Къызлар онынъ янындан кетмей субетлешмек истейлер. Эгер Мурат бир-эки сёз къошса, гъарип къызларнынъ гонъюли осе, уютлери пекинген киби ола. Факъат, корюшюв бунынънен бите эди. Къызлар: «Бу йнгит «Тянь-Шань» дагъларында «Хан-Тенгри»

кырынынь бузлу учурымына бенъзей. Не тырмашып тѣлесине етерсишь, не де сыджакъ языныъ атешли кунеши онынь бузлу учурымыны притир», деп кӱле эдилер.

Затен, Мурат: «Университетни битирип, озюмни иште корьсетмегендже, усталыкъны темелли эльде этип аякъ-къа къавни турмагъандже севги дердине огърамам», деп озь-озюне сѣз берген эди де! Я шимди? Ёкъ, икяени башындан башлайкъ.

I

Бу йыл яз гъает мушкюль башлады. Чокътан берли бир тамчы сувгъа, ягъмургъа мухтадж кырлар, чѣллер яз сефасыны коралмай эрте сарарып солдылар. Озенлер, голлер сайылашты. Тарлаларда, багъ-багъчаларда сув кытылгыы эрте башлады.

Каналларнынь сувы етмеген отлакъларда, чет ерлерде чекме, артезнан кююларыны къазмакъ меселеси даа аджеле вазифе олып чыкъты.

Язда — татиль кунълери университетте тешкиль олунгъан кюруджы студентлер отрядларынынь бирини болиги область меркезинде сувджылар, кюю къазыджылар бригадаларына ёлладылар.

Мурат ве онынь досту Асан тюшкен бригада, эрте баарьден берли, бир ерден дигер дияргъа коче, вазифелерини эда этип, янъы артезнан кююлары къаза эдилер.

Кыртыш ерлердеки янъы совхозда сонъки кюю къазылып сув чыкъканы киби, трестини мотор ве улукълар кюруджы бригадасы ишке киришти.

Макъсуд агъанынь кюю къазыджылар бригадасыны исе, трестини янъы мукъавелеси боюнджа, Калинин адына колхозгъа кочюрдилер. Бу ер узун кырлар этегинде, кышлакътан аман-аман учь километр узакъта эди. Белли ки, бир заманда бу ерде я кышлакъ, я да айван саясы олмалы. Дере башында, кырлардан эскен ель агъзында оськен къарт тереклер, гурь далларыны этраф-

къа джайып, баягы ерге талда берелер. Бозулып, энди изи биле джойылып башлагъан дивар темеллери бу ерде бир вакъытларда инсанлар яшагъаныны тасдыкъ эте.

Тезликнен тереклериниң тюбюнде къар обалары киби беяз чадырлар осьти. Къуюкъазыджылар тар деречик устюнде къазув тезьясыны ерлештирмеге башладылар.

Бригадир Макъсуд агъа кесментик бойлу, эсмери бети кунеште даа зияде янып къаве ренкине кирген. Қозълерини басмакъ истеген узун тюклю къашлары онъа серт табиятлы адамның къыяфетини берсе де, о терс адам дегиль. Башында эски иш такъисси терден-тоздан кирленип акъ орынеклери биле джойылгъан. Қъабарыкъ тамырлы эллерини узатып бир алет туткъанда арыкъ кемиклери тюртип чыкъкъан пармакълары керпеден тишлери киби япыша. Энди эсли олса да, бу къолларда, пармакъларда даа белли бир дередже къувет олгъаны ачыкъ корюне. Макъсуд агъа невбетий вазифени ачыкъ анълата, озю да данма иште. Бригада азалары Макъсуд агъаны юректен сайгъанлары эр адымда корюне. Онынъ эмприни, риджасыны деръал иджра этмеге тырышкъанларыны студентлер ильки саатлерде анъладылар.

«Ашхане мудири»— Лена къазан къапагыны къа-кып:

— Уйлелик аш азыр, джаным, буюрыпъыз!— деп къычыргъанда къую къазув тезьясынынъ диреклери артыкъ котерильген эдилер.

Бригада, къарагъач береги тюбюнде, устю къаба эренделенген тахталарнен къурулгъан столнынъ чевресине ерлештилер. Лена чанакъларгъа аш тѣкип башлагъанда Макъсуд агъа Мураткъа козь ташлап:

— Корем ки, бизим студентлер де ишкир йнгитлер. Данма бойле даврансалар, планымызны даа тез эда эте биледжегимизге шубе ёкъ,— деди.

Мураднен Асаннынъ юзлеринде къуванч пейда олды. Бу арада Юсуф кулюмсиреп:

— Аджеба бу студентлернинъ иши огъурлы экенми,— деп кулюмсиреди.

— Не ичюн огъурлы олмасын?— деди моторджы Байрам Али.

— Я къююмыздан сув чыкъмаса,— деп кульди Юсуф.

— Сус!— деди Макъсуд агъа.

— Мен шакъанен айтам,— аджеле джевап берди Юсуф.

— «Ерсиз шакъа юрек якъа», дейлер. Сеп энди учъ йылдан берли бизим бригадада чалышасынъ. Сеп беджерикли, ишкир йнгитсинъ. Кимерде бойле къолайсыз сёз патлаткъанынъа шашам,— деди бригадир.— Япъы къюю къазып башлайджакъмыз. Бойле сёзлер юректе шубе догъура билир. Шубе олгъан ерде иш сефасы корюльмей. Бир якъкъа кетмек ичюн ёлгъа чыкъкъан адамгъа, «ёлунъ огъурлу олсун», дейлер. Бала-чагъа биле яткъанда, «гедженъиз хайырлы олсун», тургъанда, «сабанъыз хайырлы олсун», дейлер. Бу сёзлернинъ тереи манасы бар. Эр ким бири-бирине яхшылыкъ, огъурлыкъ истеп юрегинде умуот догъурмагъа тырыша.

Бугуныкши аш дава ичинде кечип, емекиннъ лезети дуоулмагъаны Ленапы ынджытса да о Макъсуд агъанынъ сёзюни кесмек истемеди. Затен, бригадир бойле узун сёзни сийрек сёйлей тургъан. Онынъ бу табнатыны Лена эйи биле эди. «Сёйленсин бираз, къартнынъ гонъюли бошасын», деди Лена озъ-озюне.

Уйледен сонъ илькиде бригаданы кой балалары зиярет эттилер. Олар къыр устюне котерильди, бурунчыкъларыны сюртип, ерге отурдылар. Озьлериндже девам олгъан ишке къыймет кестилер. Лякин сёзге киришмей чувулдашып кери къайтып кеттилер. Тездеи, балалардан хабер алгъан къартлар, таячыкъларына таянып келип еттилер. Селям берип токъталдылар. Сонъ, суюрю сакъаллы, таягъына таянып отургъан, эски такънели бир къарт:

— Игитлер, сиз мында не кыдырасыңыз?— суалини берди.

— Сув!— деди, Макъсуд агъа.

— Су-у-у-у... Алла къолайлыкъ берсин. Севап ишнен мешгъуль экенсиз. Эвельдеи къую къазып сув чыкъаргъан адамларгъа, сувдай тендиорист олунъыз, дей эдилер.

— Эбет, эбет...— деп сёзге къошулды диген бир къарт.— Къуюджылар мусафирликке кельсе, урьметли акъсакълар биле оларны тёрге чагъыра тургъанлар.

— Э-э... Шимди чевре-четтен сув каналлары кече. Эвельдеки сувсап янгъан ач чёллерде шимди бинълернен десятине памукъ, пирнич, бостан осе. Биз къую къазыджыларгъа ойле урьмет ёкъ,— деп кульдн Макъсуд агъа.

— Янълышасынъ огълум! — деди алдар косе киби, сийрек сакълалы бир къарт.— Алемге сув берген — бахт бере.

— Сизинъ адыңыз не?— деди биринджи къарт.

— Макъсуд.

— Макъсуд! Шимди къуюджыларгъа урьмет ёкъ дегенинъ янълыш. Эгер кельсенъиз къапум ачыкъ тёрюм бош,— деп риджа этти.

Белли ки, балалар джумле койге делляллыкъ эткен. Акъшам устю чокъ колхозджылар келип къую къазыджыларны сарып алдылар. Даа ойле корюмли иш олмаса да, меракъ буюк. Эльбет, халкъ огюнде къуюджылар даа-зияде тырыша. Мурат темельни пекитеджек агъыр демир балканы зорнен котерип, бир уджуны бригадирге узатты. Макъсуд агъа «франсыз анахтарыны» аджеле ойнатып, эсас винтин бурып башлады. Мурат бетинде ягъмур тамчылары киби, сепилип, акъын башлагъан терин билегинен силип башыны котергенде, халкъ арасында онъа бакъкъан, гулли явлыкъ багълагъан, аджайип бир къызны корип токъталды. Бирден козьлери бунарлангъан киби олды. Чатма къара къашлы, сюръмели кирпикли къыз да ондан козь алмагъаныны корип, аман

бетине кѡан тѣкюлп кѡып-кѡырмызы кѡызаргѡаныны дуйды. «Тек бетиме кѡарама, боюмы корьчи», дер киби кѡыз башыны эгилътти. Қѡызнынъ бу бакѡышы Муратнынъ юрегини титретти. Бу арада Макѡсуд агѡа:

— Бйраз котерчи!— деди

Мурат дерѡал эгилши демирни котерип экинджи винт-ни кирсетмеге ярдым этти. Факѡат о кѡызны текрар корьмек истеп башыны котерди. Кѡыз, йнгитининъ ялынѡыз оѡѡа бакѡкѡаныны корип, кулюмсиреди.

— Сен кѡайда бакѡасынъ шу?!— деп сертийди бригадир. Мурат аман ишке киришти.

Макѡсуд агѡа ве ярдымгѡа кельген Николай винт-лерни кереги киби буруп, тезѡя тюбюни пекнштирип битирген сонъ, Мураткѡа:

— Айды йнбер оѡлум!— деп котерильгенде, Муратнынъ козю кене кѡыз тарафта эли. Факѡат бу санинде кѡыз айланып адамлар арасында гѡайып олды. Бу арада колхоз реиси келип машинасындан тюшти.

— Селям алейкум! Мында халкъ топлангѡан, той бармы, джыйынымы,— деп кулды. Реис узун бойлу, кѡыркъ яшларында олса да, сачлары агѡарып башлагѡан.

— А-а-а... демек, кѡую кѡазыджылар ишке башлагѡан экен! Машалла! Машалла! Селям алейкум Макѡсуд агѡа!— деп реис бригадирге якѡыплашты, онѡа кѡолуны узатты.

— Эллерим кирли, майлы!— деп бригадир сылакѡ билегини узатты.

— Зарар ёкъ! Бу майлы эллер бизге бахт кетире-джек,— деди реис бригадирнинъ кѡолуны сыкъты.— Демек, трестинѡыз мукѡавелемизни эда этмеге кѡарар берди. Мен исе танѡда районгѡа, кене де шамата кѡопармагѡа кеттим. Райком секретары манѡа, «кери кѡайт. Сизге Макѡсуд агѡанынъ кѡуюджылар бригадасыны ёлладылар», деди. Мен аман машинагѡа минип ёлгѡа ашыкътым.

— Шимди мен, «реис меним адымны кѡайдан биле

экен»,— деп ойланган эдим,— деди Макъсуд ага.— Бельки секретарь айткандыр...

— Эй-йи... урьметли Макъсуд ака... Сизни тек рай-онда дегиль, областымызда да билелер. Къуюджи Макъсуд устанынъ намы этрафта белли. Биз исе учъ йылдан берли къуюджыларны беклеймиз. Макъсуд аканынъ, бригадасы кетти дегенде, юрскке къуванч урды.

— Арткъач макътайсынъ,— деп Макъсуд ага куль-ди.

— Дост макътамагъа севе, душман яманламагъа дейлер де... Ялынъыз, сизге бир риджам бар. Давра-нынъыз! Бойле къуру язны чокътан корьмеген эдик. Апрель башында берли коктен бир тамчы ягъмур тюш-меди. Озенлер къуруй, каналларда сув етмей. Биз исе йыллыкъ берекет планыны арткъачынен эда этмеге сёз бердик. Бу къуюлар, энди бу сене, бизге файда кстирир беллеймиз,— деди ренс.

— Эльбет...

— Сиз мукъавселе боюнджа бизим колхозда учъ къую къазаджакъсынъыз, ойлеми?

Бригадир планшеткасындаки планы чыкъарды. Кы-зыл къарындашнен ишарет олунган покъталарны косъ-терип:

— Бу ерде эки къую, бу ерде де бир,— деди.

— Яхшы. Макъсуд ага къуюларны тездже къазып сув берсенъиз, колхозымыз сизге бинъ тешеккюр сёйлер эди.

— Тешеккюрнен къарын тоймай— деп кульди алчакъ бойлу, семиздже бир къадынчыкъ.

— Мукаяфат да берирмиз...— деди, кулип ренс.

— Сувны насыл аладжакъ оласынъыз? Трубала-рынъыз бармы?— суалини берди Макъсуд ага.

— Бираз бар. Я сиз ильки къуюны не вакъыт битире билирсинъиз?

— Эгер топракынынъ къатты табакъасына расткель-месек, учъ-дёрт куньден сув чыкъа билир.

— Тез экен. Аджеба бу ерде артезиан куюусы олурмы, ёкъса чекмелими?

— О частыпъызгъа багълы,— деди Макъсуд агъа.— Бу ер кыйр этегп. Яхшы сув тамырына расткельсек, артезиан куюусы да ола билир.

— Я артезиан куюусынен, чекмели куюунынь не фаркы бар?— суалини берди бир адам.

— Э-э-э... фаркы буюк. Куюудан сув озю фышкырып чыкъса, онъа артезиан дейлер, мотор вастасынен чекильсе, чекмели куюу дейлер,— деп джевап берди реис.

— Э-э-э...

— Мен сабадан районгъа сельхозтехникагъа барайым. Бельки даа труба берирлер.

— Яхшы Малик.

— Айдынъ, чокъ баш кутъмейик, кетейик,— деди реис. Сонъ бригадагъа айланып,— йигитлер, ярып акъшам клубда яхшы картина кетеджек, чаре тапсанъыз келинъиз,— деп сагълыкълашып, машинасына догърулды.

Бригада бир дакъкъа ишни токътатмады. Энди эсас тезья азыр, ялынъыз эсас трубаы, буравны гузель пекитмек керек, сонъ моторны йибермек мумкюн. Бу арада ашчы Лена, кене къазан къапагъыны къакъып:

— Акъшам ашы энди азыр!— деп къычырды.

— Лена, сен къазанынъны кызыдырып тур, биз акъшам салкъынында бираз даа ишлейик,— деди Макъсуд агъа. Сонъ яшларгъа чевирилип,— къайылсызмы йигитлер?— деп сорады.

— Қъайылмыз!— дедилер йигитлер.

Николай кулюмсиреп:

— Бельки бизни ашкъа чагъыргъан къарткъа барып пляв ашармыз,— деди.

— Менимдже, реиске бармалы,— дей Юсуф.— Амма не де гузель балдызы бар экен.

— Бир ютум сув,— деп Асан Мураткъа козь къыпты.

— О шайлы кыыз энди озь мусафирини чокътан танын этти,— деди Николай эсас трубаны ерлештирип.

— Кимни?

— Бизим студент Муратны. Онъа насыл козь ташлагъаныны корьмединъизми?

Мурат деръал кып-кырмызы олса да, кендини бошгъыз сёзлерге кьулакъ асмагъан киши косътерип, ишине девам этти.

Тезден мотор дукюльдеп башлады. Компрессор аретке кельди. Труба тюбюнде учь копчекли шаровый долото маймун киби айланып башлады.

Бригадир Николайгъа:— Тюшюр!— эмирини берди.

Николай рычагны чекти. Фырылдагъан бурав ашагъы тюшип ер ичине оюлып кетти. Артыкъ бригада не къадар къую къазса да, бу дакъкъалар даима тантаналы ал олып корюне. Эр ким бу дакъкъалар тым-тырыш, буравныъ насыл оюлып кеткенини сейир этип, сонъ «шукюр» деп, терең нефес ала эдилер. Бойле тантаналы дакъкъаны Муратнен Асан ильки дефа корелер. Эр кесиниъ юзюнде къуванч пейда олды. Демек, янъы къую къазылып башланды. Макъсуд агъа терең нефес алды:

— Энди ашкъа да маддемиз яхшы олур,— деди Макъсуд агъа.— Николай, сиз Байрам Алинен небетчи къалыпъ. Моторны токътатмайыкъ. Тезден мен Юсуфнен келирим, къаранлыкъ тюшкендже ишлермиз, сонъ раатлавырмыз.

— Яхшы!— деп джевап берди Николай.

* * *

Яз геджеси чёльде аджайип гузель ола. Сыджакъ куньден сонъ, орталыкъкъа тюшкен салкъыплыкъ юреклерин охшай, темиз аванынъ сефасы бу вакъыт керчектен дуюла. Яшлар узун, агъыр иш кунюнинъ ёргъунлыгъыны тез унута, ойнамакъ, йырламакъ истейлер. Орталыкъ чым-чырт.

Аштан сонъ, Николай гитарасыны алып кырычык устуне котерильди. Отуруп бир кыач аккорд алды. Яшлар онынъ янына топландылар. Тездеп Лена да келип Николайнынъ янына чёкти. Яваштан башланылган йыр тынч геджеде этрафкы джайылып кетти.

Ленанынъ ойле темиз, аджайип сеси бар экен, онынъ йырагъаныны ильки эшиткен студент йигитлер айретте кыалдылар.

Лена яны йыр башлай. Яваш сеснен яшлар онъа кыошулалар. Тек Мурат четте отура. О йырларны динълей, севги сёзлериин хаялында Лейлянен багълай. Муратнынъ козю огюне гедже кыаранлыгъындан Лейля пейда ола. Санки дерсинъ денъызден ялдап чыккыан сув анасы, Лейля Мураткы якындай, кулюмсирей. Мурат сыкълетленип козълерини юма. Факъат гузель кыыз хаялдап кетмек истемей. О бойле алгъа омюринде ильки сефер тюшкен эди. Башыны сильтеп хаялдан айырылмак истей. Я Мурат, «окъувымны битирмегендже ич бир кызынынъ пешине де тюшмем, гонъюль де бермем», деген эди де! Не чаре! Лейлянынъ сымасы козю огюнден чекилип кетмек истемей. Эльбет, Асан досту оны бойле мушкюль алгъа тюшкеннин билмей. О да Ленанынъ янында йырлай.

Мурат узун тюшюнджелер батакылыгъындан чыккыалмай. Екъ, ёкъ!.. Мурат барып ятмакы кыарар берди. Тёшекте де бир-эки саат козюне юкыу кирмеди.

Энди яры гедже... Иш аркыдашлары энди чокътан юкыудалар. Мурат парылдагъан йылдызларкы бакы. Инает, козълери талып, юкыугы кеткен киби ола.

* * *

Танъ атып уфукътан саба ярыгы котерильгенде, мотор дукюльдеп башлады. Тезыя ритмли давушнен инълей. Бурав алты метр теренлешкен сонъ, моторны токътатып буравны ишлеткен озекни темизлемек керек

ола. Бу операциянынъ чабиклиги саесинде къую къазу-
нынъ муддетини къыскъартмакъ мумкюн ола. Бу ишни
бригаданынъ теджрибелли азалары ойле беджерикли эда
этелер ки, бир сание биле нафиле гъайып олмай. Мурат-
нен Асан усталарнынъ аркетинден козь алмай, дикъ-
къатлы бакъалар.

— Бу операцияны пек тез эда этмек керек,— дей
Макъсуд агъа студентлерге.

Кунешнинъ алтын табагъы алевлешип гъарб уфугъына
еткенде, токътамай ишлеген тезьянынъ буравы 28 метр
теренликте арекет эте эди. Ишнинъ яхшы девам эткени
Макъсуд агъаны къувандыра. О озю ич те эмсктеп безме-
ген адам. Бригада азалары да иштен-кучтен чекинмей
давраналар. Ялынъыз Омар бираз къалпазанджа корюне.
Чаре тапкъанда, сув кетирмек, тезья яныны темизлемек-
ни лайыкъ коре.

Макъсуд агъа аджеле акъшам ашыны ашап, тезья
янына къайтты.

— Яшлар, сизни бу акъшам киногъа чагъыргъан
эдилер. Кетингъыз. Биз Юсуфнен къаранлыкъ тюшкен-
дже чалышырмыз,— деди Макъсуд агъа.— Сен къайлы-
сынъмы Юсуф?

— Эбет, Макъсуд агъа, сёзюм ёкъ,— деп джевап
берди моторджы.

Яшлар ювунып аджеле къапынды, топланып кой
тарафкъа догърулдылар.

Кой клубы корюмли буюк сарай экен. Бина огюнде
яшлар-къызлар чокъ. Ашыкъып билет алалар. Мурат
чевре-четке козь ташлай. Лякин, о къыз корюмлей.

— Сен Лейляны къарайсынъмы?— дей Асан.

Мурат джевап бермей, къызара.

— Мен де о къызыны пек бегендим. Лякин сенинъ
Лейлягъа ойле козь ташлагъанынъны коре турып, арагъа
кирмек истемейим, деди Асан.

— Сен не демек истейсинъ?— деп тааджилленди Му-
рат.

— Бизлер студентлермиз, зиялылар демек мумкюн. О исе кой кызы.

— Я кой кызыны дагъ кийигидир беллейсинъми, Асан эфенди!— деди Мурат, «эфенди» сёзюни махсус кестирип.

— Мына, алайыкъ сени. Пек мукеммель окъуйсынъ. Энди оджалар сени козьде туталар. Аспирантурада къалдырмакъ истейлер. Бельки бир-къач йылдан илим кандидаты биле олып чыкъарсынъ. Лейля исе памукъ чёлюнден башкъа не корьген? Баарьде топракыны азырлап, аджеле урлукъ сачып планыны толдура, бутюн яз памукъ тарласында, чапаламакъ, сувармакъ... Кузьде джыймакъ, теслим этмек керек... Башы, хаялы чёльде, памукъта.

— Менджесине, йигитнен кызы бири-бирлерини бегенселер, юректен севселер, кимсинъ насыл ишнен мешгъуль олгъанынынъ эмиети ёкъ.

— Демек, сен окъувыныны ташлап койге кочьмеге де азыр экенсинъ, ойлеми?

— Я сен не ичюн бу лафны котердинъ? Биз даа Лейлянен таныш биле дегильмиз.

— Мен сенинъ ишетишъни анъладым ве, «бу йигит ашыкъып апансыздан авджынынъ къапкъанына тюшмесин», деп къасеветленем... Сени нафиле белядан къуртармакъ истейим. Къапкъангъа тюшсенъ аман къапатларыны кесер, къафеске къоярлар. Бичаре къуш киби, демпр пармакълыкълар арасында чыкъмагъа ер арарсынъ, лякин кеч олур.

Бу сёзлер Муратнынъ ошуна кетти. О юректен кульди.

— Санъа бойле тильнен геолог дегиль, артист олмакъ керек эди,— деп кене этрафкъа козь ташлады. Лейля корюнмей.

Бу клубда да, шеэрдеки киби, скемлелер номералы, адамлар билетт узре озь ерине отура экенлер. Эльбет, яз вакъыты, бутюн кунъ халкъ ишнен мешгъуль. Бельки чокълары аля тарлада, фермалардадырлар. Клубда бош ер чокъ.

Кино башлады. Бираздан ашыкып, къаранлыкъ залда зорчен юрип, Муратнынъ янында, бош ерге эки къыз келп отурды. Экранда гедже вакъиасы битип куньдюзге кечкенде, зал да бираз ярыкъланды. Мурат башыны чевирип къомшусына козь ташлады. Бирден юреги къопып кеткен киби олды. Къыз да онъа бакъты, гъалиба таныды. Бу не демек? Санки махсус уйдурылгъан оюн. Эгер шимди кинолентасы узюлип залгъа ярыкъ берильсе, бу эки бичаренинъ бирн-бирине бакъып, къатып къалгъаныны корьгенлер шашар эдилер. Ниает, Лейля башына эсини топлап, экрангъа чевирильди. Мурат да экрангъа бакъты, амма козьлерн бунарлы: не киноны коре, не де артистлернинъ сёзлерини эшите. Мераметли битасы, «балам, алла юр къулум десе, юрер кетерсинъ», «къысметинъ озю коктеп тюшип, къуидай кокюсинъе къонар», дей эди. Гъалиба бу ал да онъа ошай... «Я бу къызнен сёзге къошулайыммы, ёкъмы?.. Ёкъ, ёкъ, айып!— деди ичтен Мурат озь-озюне.— Я сёз къошмасам, бу йигит я тильсинз, я ахмакъ беллемезми? Не десе десин...» Озю де, институтта студенткалар онъа, «бузлу къая», деп эришкенлерини хатырлай. Юрек дукюльдей, хаял осе. Акъылына чешит шейлер келе... «Я бу къыз, Асан айткъаны киби, менн акъыкъатен къапкъангъа тюшюрсе?.. Тюшюрсе даа гузель». Козюнинъ огюне тюневинки акъшам келе. Лейля онынъ юрегине ойле из ташлады ки, бу татлы хаялдан айырылмакъ мумкюн дегиль. Бу арада Лейля янындаки къызгъа чевирилип, къулагъына бир шей айтты. Мурат: «Бельки Лейля меннм акъкъымда бир шей айтадыр», деп тюшонди. Бу дакъкъа о къыз яваштан эгилип: «Айтмаса», деп кульди, Мурат тарафкъа козь ташлады. Фильмининъ экинджи болюги башлагъанда лента узюльди. Залгъа ярыкъ берильди. Бир-эки саниде Лейля Мураткъа бакъты. Мурат да къызгъа чевирильди.

— Селям!— деди къыз.

— Алейкум селям,— деп джевап берди саким сеснен

Мурат. Тек сеси дегилъ, дагъда апансыздан кийик айван-ны расткетирген адам киби, бутюн вуджуды къалтырады.

— Насыл, бизим меденнет сарайыны бегенесизми?—суалини берди Лейля.

Мурат хаял юкъусындан аджеле уянып:

— Бегенем, бегенемиз,— деди, Асангъа козь ташлады. Лейлянынъ янында къыз да эгиллип, йигитлерини козьден кечирди. Асан да къызларгъа бакъты.

— О-о-о...— деди, бир сёз айтмакъ истеди, бу арада ярыкъ сёнди, картина девам этти. Бираздан Асан Муратнынъ эгиллип къулагъына:

— Насыл къысметли экенсинъ, алла дженнет къушуны озю кетирип янынъа къондургъан,— деп кульди.— Досту да аджайип, бельки меним къысметиме де коктен бир мейва тюшер,— деди яваштан, текрар кульди.

Мурат кинодан бир шей анъламады. Халкъ кимерде куле, кимерде ах чеке. Мурат исе дигер диярда. Ниает, фильм битти. Лейля достуни токъталып халкъкъа ёл берди. Лейлянынъ досту да дюльбер. Башында ортадан айрылгъан сия сачлары, йипектен орюльген эки къалын йип киби, беллиден ашагъы тюше, къашларынынъ, тамам чатмасы устюнде, назик бенъчиги онъа Индстан къызларынынъ такълидини бере. Кулюмсирегенде, садеф киби тизилген тишлер, онынъ гузеллигине гузеллик къоша. Халкълар кечип кеткен сонъ, къызлар да ерлеринден котерильдилер.

— Қызлар токътанъыз, таныш олайыкъ,— деди ашыкъып Асан.

Қызлар токъталдылар. Таныш олдылар. Экинджи къызынынъ ады Гульджиан экен.

— Сизнинъ адынъыз гузель, озюпъиз де даа гузельсиз!— деди кулюмсиреп Асан. Қызлар да кульдилер.

— Гульджиан! Демек сиз джиан гулюсиз. Бу исимни сизге мераметли къартбабанъыз бердимми?

— Я сиз меним къартбабамны къайдан билесинъыз?

— Билемиз,— деди Асан.— О бизни ашкъа биле чагъырды.

— Аджайип ал! Онынъ коксюне юреги сыгъмай. Чаре тапса бутюн алемни мусафирликке чагъырыр эди,— деп, кене садеф тишлерини косътерип кульди Гульджан.

— Торуны да о кибн мераметлидир, беллеймиз!

Шу арада къомшу залда чалгъы, оюн башлады.

— Авагъа чыкъайыкъ,— деди Лейля.— Мангъа эвге кетмек керек.

Сарай огюнде лампалар яна. Анда-мында тереклер талдасында скемелер устюнде яшлар-къызлар шенъле-пелер.

— Эвге къайтайыкъ,— деди Лейля.

— Биз сизни озгъарайыкъ,— деп теклиф этти Мурат.

— Ёкъ, керекмей,— деп къызлар ред этсе де, бираз мушавереден сонъ, разы олдылар.

— Менн затен озгъармакъ да лязим дегиль,— деди кене Лейля — Аनावы юксек тереклер арасындан ай ярыгъы тюшкеи акъ диварлы эвин коресизми? А-ана, о эвиниъ артында бизим эв!— деди.

— Ёкъ!— деди Асан.— Бизим Мурат утанчакъ олса да, озю джентльмен! Мурат бир йылдан институтны битире, затен биз студентлерге къызларны ёлда къалдырмакъ чиркип ал.

Узакъ субетиниъ сонъу битмейджегини дуйгъан Лейля кулип.

— Айды, ойле алим джентльмен олып мытлакъа озгъарамыз десепъиз, озгъарынъыз,— деди.

★ ★ ★

Мурат корюшювден къайтып кой кенарына чыкъкъанда. Асан ёл четинде тютюн ичип отура эди.

— А-а... Асан сен тез къайткъан экенсиңъ!— деди Мурат.

— Я о кийикниңъ япында чокъ отурсанъ, озюңъ де кийиклеширсинъ!— деп джевап берди Асан.

— Сен не демек истейсинъ?

— Не дееджем?... Не къадар аджайып корюльсе де, кой кызы да о, заваллы! Эвлери япында отурдыкъ, мен онъа бизим ким экенимизни аңлаттым... Сонъ онынъ гузеллигини айтып макътадым... Бираздан бойнуна сарылайым дегенде, бирден чекильди, озю де пек къуветли экен. Тирсегинен ойле тюртти, аз къалды, ерге йыккыламадым. Гульджанан исе куле. Мен, къулакъ асмай, адже-ле сёзге кириштим:— Ойле олмаз, бойле олмаз, биз меденний адаммыз. Шимди меденнет ялынъыз шеэрде дегилъ, койге де кечти. Сен дюльбер кызы олсанъ да, орталыкъта меденнеттен керн къалмакъ айыптыр. Шимди шеэрде севги урь, сербест. Қимни истесенъ сев...— фелян-тюген деп баягъы наснат окъудым, кереги дерсин бердим. Сонъ якъын отурып бир даа сарылып янагъындан ольмеге ыштылдым. Бу арада бетиме ойле адджы шамар тюшти ки, козьлерим огюнде йылдызчыкълар учып кеттилер. «Бу да санъа кой меденнетинден бир дерс олсун», деп еринден турды, «гедженъиз хайыр», биле демей, аджеле эвине кетти. Айтам да, кийик кой кызы.

Мурат юректен кулип, къатып-къатып къалды.

— Не кулесинъ?— деди ачувланып Асан.

— Ошума кетти. Демек, колхоз кызы да санъа меденнет дерси бердим?— деп кене кульди.

Бираздан, чёль сокъагъы бою къайткъанда Асан ме-ракъланып:

— Я сенинъ корюшювинъ педай кечти?— деп сорады.

— Бир къарар. Биз меденнет дерсини къадар стмедик.

— Гульджанан дюльберде кызы, амма сенинъ Лейлянь, эски масалларда айтылгъаны киби «санки айшынь он дёртю»,— деп кульди.— Сёйлесе, корюшювинъиз пе-дай кечти?

— Айттым да, бир къарар.

— Мен сени бир сааттен зияде бекледим. Бу вакъыт-

къадже сен анда не яптынъ? Ёкъса, ай ярыгында кѳум устюнде фал бакътынъызмы?

— Ёкъ, бираз сѳйлештик. Звеносынынъ инши хусусында лаф эттик. Гъариплерин сув кытлыгы нек чекиштире экен.

— Звено, бригада, сув... Бойле аджайип ай ярыкъ геджесин дигер бир мевзу тапмадынъызмы?

— Сен пакъылджы адамсынъ, тилинъ де кызыл бибер киби адджы,— деди ачувланып Мурат.

— Сен исе бичаресинъ. Бал туткъан пармагыны ялар. Авджы тавда къоян корьгенде тюфегинин биле котералмай къалса, онъа не дерсинъ? Бельки о кызыл шимди, «пек мулайым эм утанчакъ экен», деп куледир.

— Я сен бал тутып пармагынынъ яламакъ истегенде, Гульджианнынъ шамары недай янагынынъ якъты,— деди, кулип Мурат.

— Зарары ёкъ! — деди Асан. — Кийик атны тутып башына юген кирсеткенде тепмесинин бир сильтер, эки сильтер, сонъ алышыр,— деп кулди Асан.

— Сен инсанны, кызыны айвангъа, аткъа бенъзеткенинъ недир шу?

— Ёкъ, мисаль кетирип айтам.

«Мисалинъ де кендинъге бенъзей, кендинъ киби къаба», демек истеди Мурат. «Факъат бу гевезесинъ сѳзю сабагъадже битмез», тюшюнджесинен агъзыны ачмады. Асаннынъ тили токътамаса да Мурат кѳулакъ асмады, кенди хаялына далды. Бу арада Асан онынъ огюне чыкъып:

— Сен билесинъми, Мурат, Лейля да, Гульджиан да татар кызылары.

— Мен де ойледир белледим.

— Лейлянынъ аптесин колхоз реисинен берабер институтта окъугъанда, бирин-бирине гонъюль бергенлер, сонъ эвлегенлер. Лейля оларнынъ янында яшай. Гульджиан исе колхоз бахчиванынынъ кызы.

Инаст, студентлер лагерге келип тюштилер.

Экинджи купю кую къазыджыларнын иши даа гъайретли кетти. Колхознын сувгъа мухтадж экенин бригада яхшы биле. Къуюны даа тездже къазып битирмеге тырышмакъ керек олды.

Макъсуд агъа сабадан бригаданы учъ группагъа больди. Эр группа дёрт саат невбетинде суткада эки дефа тезья янында чалыша. Бойле невбетлик тезьянын гедже-куньдюз токътамай чалышмасына имкян бере. Макъсуд агъа Муратны кенди болюгине къошты, Асанын псе, теджрибелли ярдымджысы Николайгъа теслим этти. Кунеш сыджагъы Муратнын чыпакъ теннин якъа, бетинден тер, сув киби акъса да, о токътамай. Мотор токъталып долото дентштирилгенде онгъа моторджи Юсуф да ярдым эте. Бригадир, йнгитлеринин джан юректен ишлегенлерини корип къувана:

— Йнгитлер, сыджакъта иштен къоркъманъыз. Ильки куньлери данма агъыр кече. Тезден алышырсыз. Не купеш атешинден къоркъарсыз, не де агъыр иштен,— деп яшларны рухландырмагъа тырыша.

Кене янгы труба къошула, ер тюбюне кете, мотор дукульдеп башлай. Къуюны тез къазып Лейлянын звеносуна аджеле сув бермек, гузель кызынын юзюне къуванч шавлеси тюшкепини корьмек хаялы Муратнын эсинден ич де чыкъмай. Тек Лейлямы? Бир джемаатны къувандырмакъ, буюк шей.

Учъ кунъ кетти. Энди бурав кучлюю айлана. Теренлик етмиш метрин кече, факъат не сув бар, не де чамур. Бу ал Макъсуд агъаны къасветлендирип башлады. Тезьянын озек буравы кескин давуш бергенин эшитип, бригадир токъталып динълени:

— Къая табакъасына расткельдик,— деди Макъсуд агъа. Бу санилерде труба ичинден чыкъкъан долотонин давушы бирден кескин гъырылдап токъталды. Бри-

гадир деръал рычагны чевирди.—«Токътат!»— деп моторджыгъа ишарет этти.

Бурав котерильди. Учъ копчекли долотонунъ бир копчегин бус-бутюн кыйышкъан ве тишлери къопкъан эди.

— Энди колонковое долотогъа кечмек керек,— деди Макъсуд агъа.

Тезден буравнынъ уджуна хачлы колонковое долото пекитильди. Янъы долото ер тюбюнде кескин давушиен гъыдырдап башлагъанда Макъсуд агъа пек дикъкъатлы динъленип:

— Къая табакъасы къалын олса керек,— деди. Сонъ янындаки яшларнынъ онъа кусюн бакъып отургъанларыны корип.— Къоркъманъыз йигитлер, бизни не таш токътатыр, не де къая!— деп кульди. Эльбет, къая къазмакъ пек агъыр, лякии къаяда буюк чатлакълар ола, о чатлакълардан сув тамырлары кечип кете. Эгер къысмет олып яхшы тамыргъа расткельсек, къую къазылды, демек мумкюн,— деп кулюмсиреди.

Акъшам устю колхоз къартлары бурав тезьясы янына топланалар. Къуюджыларнынъ насыл чекишкенини Корип, «бу къая табакъасы гъает къалын олып, сувгъа етильмесе ишлер фена», киби яныкълы сёзлер агъыз-агъыздан юрдилер.

Бу акъшам Лейля да кельди. Къуюджыларнынъ насыл чекишкенлерини о да корьди. Гузель къызынынъ юзюне кусюнлик пердеси асылгъаныны сезип, Мурат кедерленди. Бетинден тамчылып акъкъан терни сюртип Лейлягъа якъынлады, селямдан сонъ:

— Коресизми, недай чекишемиз,— деди.

— Корем,— деди Лейля, терен нефес алып, чекилип кетти.

Бу не демек? Не ичюн Лейля бойле сувукъ джевап бере? Чекишкенимизни корип, юрек охшайдыжы бир сёз тапып айтмады, сагълыклашмай, айланып кетти?!. Бу ал Муратны терен тюшюнджелерге къалдырды.

Къалын къая табакъасынен куреш дѣрт кунъге сюрди. Единджи метр тереилликте долото сонъки сефер агъыр гъырылдады, сонъ бирден давуш денъишти. Бурав тез, къолайлыкънен айланып башлады. Тезья янында кетмеген Макъсуд агъа:

— Чыкъарыпъ!— эмирини берди.

Мотор токъталды. Бу дефа трубада керип тюбюнден чамур да чыкъты. Эльге алгъанда, тазе кесилген пенир торбасындан чыбыргъан тамчылар киби тып-тып чамурлы сув акъты. Джумле къуюджылар тезья янына топландылар. Макъсуд агъанынъ юреги йымшады, юзюне шадлыкъ кольгеси тюшти.

— Коресизми, йигитлер!— деп кулюмсиреди. Бир авуч сувлу чамурны косьтерип, тилинен ялап бакъты. Тюкюрди, текрар ялап бакъты.

— Сувиныъ дамы татлы корюне!— деп къуванды.

Бу арада теджрибели Николай да чамурнынъ дамыны бакъты:

— Догъру!— деп тасдыкъ этти Николай да.

Бу ильки къуванчлы хабер эди. Демек, бу ерде сув барлыгъы тасдыкъ олуна, ондан да башкъа ичиледжек татлы сув чыкъа биледжегини чамурнынъ дамы билдире.

Буравны денъиштирдилер. Иш янъы гъайретнен башлады. Тезья янында топлангъан къуюджылар ерге чѣкип, бирер сигар якътылар.

Къуванч чокъкъа сюрмеди. Бурав кене кескин сеснен гъырылдап башлады. Трубадан кельген кескин сес къулакъларны чынълатты. Макъсуд агъа аякъкъа къалкъып, «моторны токътатынъыз», деп етиштиралмады. Бурав токъталды. Моторны да токътаттылар.

«Я шаровое долотонынъ копчеклери къаягъа урулып къырылды, я да бир шейге даа огърадыкъ», деп къасветленди невбетчи болюкнинъ башы Николай.

— Эшиттинъми?— деди Макъсуд агъа.— Байрам тез битти. Кене къая табакъасына расткельдик. Буравны денъиштирейик,— деди Николайгъа.

— Кене къяа!... Демек, бизим мукафат кокке учып кетеджек?— деди ачувланып бригада азасы Омар.

Бригадир онъа кыйыш козь таплады:

— Санъа не олды? — деп сорады.

— Кене къяа!— деп кочти Омар.— Биз не вакъыт кьолай ерге тюшермиз?! Къайда бир агъыр участка бар, бизим бригадагъа берселер. Дигерлери кьолай мукафат алып байрам эте, биз исе даима чекишемиз. Де сувсуз чель, де къяалы ер...

— Гъалиба, сен дигер бригадаларда да ишлединъ де?— деди опыкелл давушпен Николой.

— Ишледим.

— Я онда даима мукафат байрамы отькерселер, сен не ичюн бизге кечтинъ? Биз сени ялварып чагъырмадыкъ.

— Айды, етер,— деди лафны кесмек истеп Макъсуд агъа. Макъсуд агъа бригаданы мукъайт тешкиль этсе де, кимерде опынъ бригадасына да терс арекетли кимселер тюше эди. Омар кимерде къалпазанлыкъны севсе де, озю пек тенбелъ адам дегил. Факъат, «параны иштен зияде севе», дей онъа Байрам Али. Затеи, бригада азалары яхшы пара къазаналар. Айлыкъ яхшы, сонъ «полевой», командировка парасы, мукафат, чель ашханесине акъча аз кете. Энди бригада азаларынынъ эр бирининъ «Волга», «Жигули»лери бар, эв-баркъ доналгъан. Омар исе эп пара топлай. Саранлыкъ онъа козь ачтырмай. Пара пешинден озюни къяадан атаджакъ. Кечкеи сепенинъ тамам яз ортасында Омар, бригадирге, местком реисине ариза язып, эмджеси пек хаста экенини билъдирди. Оны иштен бошатмаларыны талап этти. Не япмалы? Вазнет агъыр олып эр ким эсапта олса да, Омаргъа 15 кунъ мудетинен иштен кетмеге изин бердилер. Эмджесини бир кунъ зиярет эте. Экинджи кунъ дайысынен берабер юк машинасына помидор юклеп шималь тарафкъа ёллайлар. Дёрт кунъден янъы къурулгъан шеэрининъ милициясы хулиганлыкъ япкъаны ичюн Омарны штрафлап ишлеген ерлерине мектюп язалар. Сонъ бедли олгъанына

коре, бу колайсыз вакъиада биле Омарның парагъа саранлыгъы себепчи олгъан. Мегер, япгъы шеэр базарында ильки куню помидор сатмагъа башлагъанда базарлыкъ акъчасыны берип квитанция алгъанлар, экинджи куню исе кене квитанция алмаларыны теклиф эткенлер, Омар исе базар параны биле къызгъангъан. Дава башлай. Омар къызып тилнин токътаталмай, базар идареси векилинин сѣгип де йибере. Трестке милициядан кельген мектюп узре бригадирлерни топладылар. Месселе бригадада кенъ аль олунды. Омарны судкъа бермек теклифи ортагъа къойылды. Джапбазның алы чүрюк йип устюнде, йыктылып кетеджекке якъын эди. Даима яхшылыкъ ёлуны арап, яшларгъа ярдым этмеге, тербие-лемеге тырышкъан бригадир, бу дефа да, агъырлыкъны озю бойнуна алды.

— Даа яш, яшыкъ беясы... Ярдым этермиз... Инсанлыкъ ёлуна къоймагъа тырышырмыз!— деди. Омарны беядан къуртарды.

Инсанда яхшылыкъ тыштан дегиль: ичтен, юректен олмасы лязим. Достлары Омаргъа бригадир не киби буюк ярдым эткенини айтып, анълатмакъ истедилер, лякин о бу яхшылыкънынъ да эмнетини анълап оламады. Озьджесине «бригадагъа зенаатыны яхшы бильген ишчи керек, ана олар менн бошатмакъ истемейлер»,— деп куле эди.

Якъында къуюджылар бригадасына студентлерни къошкъанда Омар терс чыкты.

— «Беяз элли» студентлер курек, кетмен тутмагъа дегиль, къалем тутмагъа биледирлер. Ишлегенде къуйрукъта олурлар, мукафат тюшсе огге атылып чыкълар!— деди о.

Макъсуд агъа козьлерини къапатмакъ истеген гурь къашыны котерип лафазангъа бакъты. Омар деръал сѣзюни кестип. Чюнки къуюджылар текрар таш-къая табакъасына расткельгенде тарсыкъып ильки дауш котерген, кене де, Омар олгъан эди. Бригадир Омарнынъ

урьметсизлигине нек кызып кычырмакъ биле истеди. Токъталды. Бетине тюшкен тер тамчыларыны силди, бир сёз айтмай сигарыны якъты.

Не япмалы? Иш агъыр кеткенине юреклериниъ раатсызлангъаныны Макъсуд агъа анълай. Не чаре. Ер къаясыз, ташсыз олмай. Бу кырлар тюбю исе кочме, авушма ерлер сайыла. Белли, ер тепремелерде япардагъларныиъ атешли алевн кокке атылып ер устюндеки ташларны, къаяларны мейдангъа кетирген. Шимди къалып топракъ, къум тюбюнде, къаерде къая бар экенини, къайдаи билъмели. Ялыиъыз, япъы алетлернен, нек терен тешкерюв-разведка нетиджесинде билъмек мумкюн. Оныиъ ичюн айлар, йыллар керек ола.

* * *

Бригада азалары элини, бетини ювып ашханеге ашкъа отургъанда, кунъ баткъан эди. Тыиъчылыкъ. Кимсе агъызыны ачып бир сёз айтмай.

— Йигитлер, не ичюн сустыиъыз? Кимсенииъ сеси чыкъмай.— деди ашчы Лена.— Ёкъса ашны бегенмедииъ-изми?

— Лена, сенииъ ашыиъ нек лезетли,— деди Макъсуд агъа.— Бугунъ иш лезети бозулды.

Аш акъикъатен нек лезетли эди. Кунъдюз кой къартлары къуюджыларныиъ чёлъ ашыны тазертмек ичюн, помидор, патильджан, бибер киби зебзеват кетирдилер, Лена исе патильджан, помидор къошулгъан ашны нек уста пишире. Бугунъ исе, «эгер къую къазылып сув чыкъса, акъшам Николай бош олур, корюшмеге чыкъармыз, я да киногъа кетермиз», уютинде эди Лена. Не япмалы, эр кес кускюн, Николай башыны котерип биле Ленагъа къарамай. Шай да олса, Лена кулюмсиреп:

— Раатсызланманъыз йигитлер! Бельки о къая табакъасыныиъ тюбюнде сув хазинеси сизин беклеп турадыр,— деди.

— Агъызынъа бал!— деп джевап берди Асан.

«Яшларнынъ рухуны мытлакъа котермек керек», деген къарарга кельди Макъсуд агъа. Лякинъ насыл? Не тапып айтырсынъ? Бойле вакъытта акъылынъа бир келишкли фикир де кельмей.

— Йигитлер, къоркъмапъыз!— деди Макъсуд агъа. Затеи биз, «ёл энъиш, иш снъиш олсун», уютинен чалышмакъ керекмиз,— деп, бошалгъан чанагъыны четке чекти. Сонъ сёзюни девам эттирди:— Мына биз, тек сонъки алты йыл ичинде, Николай ве Юсуфнен берабер эллиге якъын къую къазгъандырмыз. Кимерси къолай, кимерси агъыр къазыла. Базан исе сувгъа етмей, дигер ерге кечмек керек ола. Эгер сув чыкъса бутюн агъырлыкъ унутыла, бизге де байрам, халкъкъа да. Эвельден бизим чёллерде сув алтындан паалы эди демек мумкюн. Эбет, шимди андамында буюк каналлар бар, артезиан къуюлары чокълаша. Совет укюмети эр кунъ халкънынъ омюрини тюзетмеге тырыша. Я эвельде?..

Мен сизге кечирген бир фаджиалы вакъяны икяе этейим: Бизим къышлагъымыз бу ер киби къумлы, таз къырлар этегине ерлешкен эди. Яз кельсе, кучюк озенчикнинъ суву сайылаша, ягъмурсыз, къургъакъ йыллары исе бус-бутюн къуруй эди. Халкъ арасында сув къавгъасы битмей. Баш арыкъ да байнынъ къолунда. Яз чиллесинде кетменлер, куреклер арекетке келелер. Койде шамата къопа, сувны бири кесе, дигери къапата... Советлер куню халкъ бирлешип башлады. Койден устюн ердеки озенчикнинъ къышта нафиле акъкъан сувуны кесип бир тыйнакъ япмагъа къарар берди джемаат. О заман даа койде машина, трактор, бульдозер ёкъ эди. Бутюн техника сабан, тачка, къазма-куректен ибарет эди. Бу янғы инетке район да ярдым этти. Эвеля, областтан мелiorация инженери кельди. О адам озенин бакъты, ерлерин ольчеди, план чызды. О киши къыркъ яшларында бир адам эди. Онынъ адыны койде «Сув инженер» къойдылар. Сув инженери бир кунъ кой коопера-

тив тюкяныныш джшварына бир карта асты. Топлангъан адамларгъа мураджаат этип:

— Келеджек йылларда бу ерде сув каналы кечеджек. Планы областта азырланмакъта,— деди ве карта устюнде бир чызыкны косътерип.— Узакъча олса да бу каналдан сизни койге де сув кетирмек мумкюн оладжакъ. О замангъадаже тыйнакъ суву сизге баягъы ярдым эте билир. Тыйнакъ кереклери ичюн область цемент, труба береджек. Таш, топракъ, чакъыл, къумны исе озюнгиз чарелерсингиз,— деп кульди.

Баарь куню. Саба эрте халкъ тыйнакъ ясаладжакъ ерге топланды. Эльде къазма, курек, кетмен, носилка. Ат-араба, къодалакъ да беклеп тура. Айтаджагъым, кимде не олса, кетирген. Гедже-куньдюз чалыштылар демек мумкюн. Мен о заман даа 8-9 яшында бала эдим. Бизлер де мектептен бош саатлери элимизден кельгенине коре ярдым этемиз.

Сув инженери халкъ ичинде баш командир. Озю де не кетменден чекине, не куректен. Халкъпен берабер ишлей. Инает, тыйнакны йигирми куньде къурып чыктылар. Тыйнакъ агъызы, баш арыкълары сув инженерини планы, проекти боюнджа япылды. Баарь куньлери озенчикнини суву арткъач акъа, майыскъадаже тыйнакъкъа чокъ сув топлана.

— Тыйнакъ ойле буюк олмаса да, топлангъан сув биллини масраф олунырса, тамам яз чиллесини отъкермеге етер,— деди, сув инженери.

Халкъ арасында сув инженерини урьмети ойле осьти ки, эр кес онъа итибар этмек ёлуны къыдырды. Акъшамлары емекке чагъыралар, сийлайлар. О заман даа колхоз ёкъ. Кой шурасынанъ ренси де токътамай сув инженерини макътай.

— Бу адам олмагъан олса, бельки бу тыйнакны биз ойле-бойле япар эдик. кузьде, баарьде сув ташкъанда о бозулып кетер. кене янъыдан башлар эдик,— деп куле рени.

Сув инженерн ишнин битирип кеткенде оны бутюн джемаат алгъышларнен озгъарды.

Яваш-яваш дигер койлерде де тыйнакълар къурулды, оларгъа да бизим сув инженерн ярдым этти.

Отузынджы сенслери койлерде колхоз арекети башлады. Бизим койде де бу хусуста сѣз кете. Бизге областтан бир большевик йнгитин ёлладылар. О екпиджи куню акъшам джемаатны топлады.

Энди чокътан бизим республикада сербест Советлер девирн башласа да, дагъларда, кимери чет койлерде Ибраим бек, Али бек киби хаинлернинъ бай, бей балларындан мейдангъа кетирильген басмач бандалары ат ойнатып, халкънынъ джаныны якъа башладылар. Койлерге апансыздан уджюм эте, янъы омюр ичюи курешкен коммунистлерни, комсомолларны, дигер активлерни дѣге, атып-асып кете эдилер. Бизим койде джемаат топланып колхоз къурмакъ ичюи сѣз кетеджек кунюнинъ сабасына, орталыкъта шамата-гурултыи къыямети къопты. Анда-мында патлагъан тюфек сеслери менн де юкъудан уянтты. Чапып эвден чыкътым. Бу арада атлы басмачлар тюфеклерининъ тиклеп азбаргъа кирди, бабамны, амамны алып кеттилер. Биз къардашымнен агълап, оларнынъ пешине тюштик. Хаин бандитлер джумле халкъны тюкян огюндеки мейдангъа айдап кетиргенлер. Бир тарафта къара паранджалы къадынлар, дигер тарафта исе акъайлар. Чевре-четтен халкъны атлы басмачлар сарып алгъан. Эллеринде тюфеклери, кунеш ярыгындан ялтырагъан къылычларыны азыр туталар. Бириси къыбырдаса, аман бандитлер тюфеклерининъ тиклейлер. Буюклерининъ арасындан яваш кечип огге чыкъкъанда, коръсем не корейим, ортада аджеле япылгъан дарагъач тюбюнде областтан, колхоз къурмакъ ичюи кельген коммунист йнгит асылып тура. Дарагъач янында урулып, бети-агъызы къангъа булангъан кой советининъ ренси таш устюнде серилип ята. Къадынларнынъ яшлы юзълери къара паранджа тюбюп-

деи корюльмесе де, аджынып ишлегенлери, агълагъанлары эшитиле. Къартларнынъ да козьлеринден яш тамчылары чыбырып кете. Факъат, не чаре.

— Демек, сиз де колхоз мейдангъа кетирмек истейсиз?— деди тиш къайрап, бурма мыйыкълы, къашкъыр киби атылмагъа азыр тургъан басмачларнынъ юз-башы. Минген атынынъ джюгеннини шиддегли тартып:— Би-лишъиз, халкъ! О явурлар, коммунистлер, сизни динден чыкъарып, малынъызны, мулъкюнъизни тутып алып чыр-чыплакъ къалдырмакъ истейлер. Мусульман ичюн колхоз джезинем демек. Эгер ким де язылса, онынъ такъдирин бойледир!— деп элинен асылы тургъан йигитни косьтерди.

— Бу арада къаердендир бильмем, эки атлы басмач бизим койде тыйнакъ къурып бишълерининъ алгъышыны къазангъан сув инженерини къамчылап, айдап кетирди. Гъарип инженерининъ эллери арткъа багълы, бетинден, козюнден къан акъа, йыртылгъан парча-кесек олгъан кольмеги тюбюнден къамчынен кесильген, когерген тамгъалар корюне.

Затен, о кимерде аякъ машинасына минип район койлеринде къурулгъан тыйнакъларны бакъып, тешкерип чыкъа, бир ерлери бозулып, эшилип башласа, тамир талап эте, озю ярдымда булуна эди.

— Бу орус мында къайдан кельди?— деп къычырды юзбашы.

— Инженер экен,— деп джевап берди атлы.

— Асынъыз!— эмирини берди юзбашы.

Бу вакъыткъа къадар сесини чыкъармагъа къоркъкъан халкъ бирден гурульдеп башлады. Энди мешакъ-атлы омюр кечирип, олюмден къоркъмагъан къартлар апансыздан арекетке кельди, ортагъа чыкътылар. Койде пек урьметли Джамал акъай ачувындан къан баскъан козьлерини юзбашкъа тиклеп:

— Бу адам сув инженери, бизге сув берди,— деди. Орталыкъкъа ойле тынчыкъ тюшти ки, чибин учса

эштиледжек. Эр кесиниң кинли козю юзбашкъа тикленди. Юзбашы халкъкъа козь ташлады. Қартларныың юзюнде къаарлы кин, эр бири арекетке азыр! Халкъ омюринде агъырлыкъ да коре, чешит беляларнен чекишип, зулумлыкъ панджасы астында инълей, къабаатсыз эляк ола. Лякни руханийлер, байлар зулумлыккъа тоймайлар, даа буюк хызырлыккъа къол котерселер. Буны корьген ве ынджынмакътан безген юрек арекетке келе. Қайнагъан къан копюрп башына, мийине ура. Бу дакъкъаларда, бу саниелерде, козьлер ойле бунарлана ки, къоркъу дуйгъусы деръал гъайып ола. Басылып, инълеп тургъан къаарлы кин шиддетли денъиз далгъаларына чевирилип, ялыдаки къаяларгъа уджюм этип орталыккыны басаджакъ къарарына келе. Бойле дакъкъаларда тири адам не душмандан къоркъа, не де олюмден. Бу саниелерде, залым душман халкъныың къайнап кеткен кинини сезмесе, кенди эляк оладжакъыны билъмек керек!

Атлы бандитлер, сиялы айдутлар уджюмге азыр олсалар да, саба эрте ишке кеткен халкъныың элинде кетмен-курек барлыгъыны корьдилер, мейданлыкъта да таш толук. Юзбашы тюшюнджеге далды: «Бойле де койлерде басмачларгъа терслик кеткен сайын арта. Таянгыч къалмады. Отрядда, «басмачлар Советлерни енъселер топракъ, мал-мульк эльде этерсиз», сёзлерине ишанып къошулгъан джанль, факъыр яшлар да барлар, я барып да олар халкъкъа къошулсалар?..» Юзбашы бутюн бу алларны тюшюнип бакъса керек, токъталып агъырдан башыны эгилътти. Вакъна насыл битер эди билъмейим, бу арада кой четинде къаравлап тургъан басмачларныың разведкаджысы ат патлатып, «красныйлер», деп къычырды. Юзбашы: «Дагъгъа!»— эмирини берди. Озю де деръал атыны къамчылап ёлгъа тюшти. Бир дакъкъа эвель «къараманлыкъ» косьтерген бандитлер тыр-мыр къачып кеттилер. Қызыл Орду эскадроны «Урра» садасынен душманныың пешинне тюшти. Бир даа бизим якъта

басмачлар пейда олмадылар. Тезден о бандитлер ешгиллип темелинден гъайып олдылар.

Иште, мен о вакъыт, бала олсам да халкъкъа сувнынъ, сув инженерининъ не киби эмиети, файдасы олгъаныны терен апъладым. Осип адам олсам, мытлакъа халкъкъа сув бермек, бол сув ёлуны ачагъа тырышаджагъыма ант эттим. Мен де окъуп «сув инженери» олурым дедим. Лякин, омюр даима эр кесни мурадына къавуштырамай. Мен техникумны битиргенде, дженк башлады. Беш йыл дженк ёллары, урушлар, госпиталлер, пнает, сагъ-селямет къайттым дегенде, дженкнинъ сопъки айында бабамнынъ эляк олгъаныны бильдирдилер. Чаресиз хаста анам, къардашларым меним бойнума къалды. Къуюджылар бригадасына кирдим. Каналларгъа, буюк япма тыйнакъларгъа бакъкъанда бизим къуючыкъларнынъ суву денъизге коре бир тамчы олып корюльсе де, сув кельмеген ерге, сув кетирмек мени бу ишке исиндирди ве мен талийимни сувнен багъладым. Эр дефа къую къазып сув чыкъкъанда, койлюлерининъ къувангъаныны корьгенде, балалыкъ кунюнде сув инженерининъ къуртармакъ ичюн бандит, басмачларгъа къаршы аякъкъа къалкъкъан халкъ козюмнинъ огюне келе,— деп Макъсуд агъа икяесини битирди. Сонъ:

— Эй яшлар, мен sizinъ башыпъызны чокъ куттим. Сиз гъалиба клубкъа кетеджек эдинъиз. Бу акъшам биз де раатланайыкъ. Истеген кетсин киногъа,— сёзлеринен ериден турды.

Бу меракълы омюр вакънасы Мураткъа пек тесир этти. Халкънынъ башына иелер келип кечмедил! Терси тюшюнджелер ичинде достларынен ёлгъа тюшкенде, Асан:

— Амма да меракълы сёйледил Макъсуд агъа!— дедил.

— Меракълы,— деп къайд этти яваштан Мурат.

— Эбет, башына кельгенлерни, корьгенлерни сёйледил,— дедил Юсуф.

— Башына кельген амма, сыралап икяе этмеге де биле,— деди Асан.

Лаф-лафтап яшлар койге келип тюшкенлерини дуймай къалдылар. Ильки эвлер корюнип башлагъанда, Мурат шимди уйкъудан уянгъан киби козьлерини ачты. Бирден юреги дукульдеп башлады. Эски тюшюндже башына урды. Аджеба не ичюн о бириси куню Лейля къурджылар янына кельгенде чырайы бозулып, юрек охшайджы бир сёз айтмай, сагълыкълашмай чевирлип кетти? Бельки къуюджыларнынъ иши мушкюль экенлиги Лейлянынъ да кейфини бозгъандыр? Эгер Мурат джумле къабаат Асанда экенини билъсе эди!.. Лейля акынкъатен Муратны пек бегенди. Бу гузель, муляйим йигит онынъ юрегинде севги сыджакълыгъы догъургъаныны дуйды. Янъы корюшювни джан-юректен беклейджек эди. Факъат экинджи куню акъшамы Гульджиан озь достуна Асаннен корюшювнинъ насыл кечкенини билъдирди. Куле-куле недай «меденист дерси» динълегенини, Асаннынъ бетине насыл шамар тюшкенини биле сёйледди.

— Демек, олар бизни бичаре, кой кийнклери беллейлер,— деди Лейля.— Ойле исе олар энди бизим туюсюмизни биле коръмезлер,— деп къошты.

* * *

Мурат терен тюшюнджеде. Ильки куню реис кельгенде: «Бу сув эвеля Лейлянынъ звеносындаки памукъ чёлюш сувараджакъ. Онынъ ичюн къуюджыларнынъ къасеветини Лейлягъа теслим этемиз»,— деген эди. Лейля исе эки куньден берли къуюджыларнынъ ишлери не алда экенини билъмеге биле кельмей. Қъартлар, иштен бош яшлар акъшам устю тезья янында топлана, ишчилерининъ къыйналгъанларыны коре, ляйыкълы сёз айтып юреклерини котермеге тырыша, ярдым биле этелер. Мурат озь-оzone: «Я Лейля къаерде? Шимди Лейлянен

корюширмизми?»—суалини берди. Қозылерининъ огю бунарланды, юрегининъ дукульдегенини эшиткен киби олды.

Кой яшлары клуб огюнде топ-топ сёйлешип отуралар. Қызылар да назик адым атып кулюшип кечелер. Орта-лыкъта не Лейля не де Гульджан. Қыуджылар мерди-венлерге догърулгъанда оларны яшлар сарып алдылар.

— О-о-о... йигитлер, ишлер насыл? Тазе суа кетир-динъизми?»—деп суаль берди шакъа севген бир яш.

— Ёкъ. Сизге сув ичмеге кельдик!—деди азыр дже-вап Асан.

— Джаным, сув дегиль, шарап да тапармыз,—деди кулип бир йигит.

— Хайыр эфендим, хайыр!—деди Асан, «эфендим» сёзюни айры къайд этип.—Қыулар къазылып сув чыкъмагъандже шарап дегиль, бальзам биле берсенъиз ичмеге акъкъымыз ёкъ.

— Айдынъыз, йигитлер, къасеветленменъиз,—деди орта яшлы бир йигит.—Бизим койнинъ тюбю ойле къая-лы-ташлы экенини ким билр эди. «Қъаледен къоркъ-къангъа, къараман дегиль»,—дейлер. Бельки нетиджеси къуванчлы олур. Сиз киногъа кельдинъизми?

— Эбет,—деди Юсуф.

— Ишлер фена. Проекциянынъ бир алети къопкъан, киномеханик аджеле районгъа кетти. Кино ярын акъшам косътериледжек. Юрюнъиз, чайханеге кирейик.

— Айды, барайыкъ,—деди Асан.

Николайнен Лена чайханеге догърулдылар.

Асан кулюмсиреп:

— Қъаве, чай сувукъта вуджудынъны къыздыра, сыджакъта юрегинъ янса сакинлештирмеге ярдым эте!—деп Мураткъа бакъты. Мурат айнеджи лафазаннынъ не къайд этмек истегенини анълады. Джевап бермей йигит-лернинъ артындан чайханеге догърулды. Кене этрафкъа козь ташлады, лякин «юрек эзгиси» корюльмей.

Лена:—«Чёльде афидан къурулгъан ашханеде бойле

къокъулы тазе питени, айры чайничиклерде азырлангъан къою кок чайны къайдан тапарсынъ?»— деп ойланды.

Ашны, семиз этни пек севген, шимди нсе бедава сыйлавгъа расткельген Омар аджеле къашыгъыны ойната.

Мурат, бельки Лейля чайхане янындан кечип кетер уютинен, ёлдан козь алмай. Бири кече, дигери кече. Къызлар, электрик лампаларынен ярыкълангъан мейданлыкъта сюрюнен юре, чайхане янындан да кечип кетелер. Лякин, не Лейля, не де Гульджиан ёкълар.

Гузель сийлангъан сонъ къонакъбайларнен сагълыкълашып ёлгъа тюштилер. Юсуфнен Байрам Али оггесыкътып аджеле кеттилер. Муратнен Асан ашыкъмай, уютнен анда-мында къарайлар. Мейданлыкъны кечип ашагъы ёлгъа адымлагъанда, омузында чапасы олгъаны алда къадынмы, къызмы бирининъ кольгесини корьген Мурат токъталды. Бу арада Асан:

— Гъальба Лейля!— деди.

Къыз бираз даа адым аткъаны киби, онынъ Лейля экенине шубе къалмады. Асан Муратнынъ къулагъына пысылдап:

— Коресинъми? «Алла юр къулум десе, юрип кетесинъ» дегенлери бу дегильми?— деди, Асан. Сонъ Лейлягъа якъынлап:— Ай ярыкъ геджеси коктен учып кельген мелянкеми, ёкъса дженнет къушумы, ёкъса Лейля ханум, сизсизми,— деп селям берди. Лейля селямлашмагъа меджбур олды. Бу саннеде Мурат да Лейлягъа элини узатты «мерабанъыз» деди. Лейля онынъ да къолуны сыкъты. Мурат къызнынъ омузындаки чапагъа козь ташлап:

— Бойле кечкедже иште эдинъизми?— суалини берди.

— Не япмалы, биз кой къызларымыз,— деди Лейля, кой сёзюни айры къайд этип. Сонъ бираз токъталды, яваш сеснен.— Бизим звоногъа сув небети кельген эди,— деп аджеле кечип кетмек истеди.

— Токътанъыз, Лейля, мен сизнен сѣйлешмек истей-им!— деди Мурат.

— Ёкъ. Гъает ёрулдым,— Лейля кене кетмеге ынтылды.

— Токътасанъыз, Лейля. Сиз бир корюнесиз, сонъ санки дагъдаки къараджа киби джойылып кетесиз,— деп кулды Асан.

— Эльбет, энди биз кийик экенимизни анъладыкъ,— деди мыскъыллы манада къыз. Сонъ сертче сѣзге кечип:— Бильгенинъиз киби, биз шеэр корьмеген, янъы медениетни бильмеген кой къызларымыз. Сиз киби буюк шеэр медениети векиллеринен достлукъкъа лайыкъ дегильмиз!— деди, аджеле адым атып кетти.

— Бу къызгъа не олды?— деп тааджиПЛенди Мурат.

— Анъламадынъмы? Белли ки, Гульджан меним сѣзлеримни онъа бильдиргендир,— деди Асан.— Демек, аталар айткъаны киби «козь кыпма эй эриф, къапымыз къапалы». Агъзынъы ачып къалма, Мурат. Артында чап, токътат! Яра тазе экенде мытлакъа мольэм къоймакъ, барышмакъ керек. Джумле къабаатны манъа ташла. Мен къабаатлым. Афу талап этмеге азырым. Чапса!!..

— Ёкъ достум. Сенинъ медениет дерслеринъ меним де башыма етти,— деди ачувнен Мурат.

— Яныкълама, Мурат. Къызлар кибарлыкъларыны косътермеге севелер, сонъ озьлери къасеветленип янып-куюп юрелер.

Акыкъатен, Лейля Муратнынъ янындан ойле терс кечип кеткенинен, бирден юреги ташты, козьлери яшланды. Лейля, эки кунъ эвельси, Гульджаннен субетлешкенде, «бу студент йигитлернен араларыны кесип, оларнынъ ким экенлерини биледжеклерине» сѣз берген эдилер. Экинджи куню исе Лейля кечкен вакъналарны анъып, текрар аль эткенде, шубеленип башлады: «Акыкъатен Муратнынъ не къабааты бар? Затеи Гульджан озю де пек шакъаны севе. Озю исе кимерде достларнынъ

шакъасыны терс анълай, аджеле, серт джевап бере. Бельки Асан онынъ шакъасына ишанып озюни даа сербест косьтергендир. Ёкъ, Асан, юваш Мураткъа ошамай. Дигер тарафтан Асан ярамай эриф олса, Мурат онынънен дост олур эдимми? Дигер тарафтан, меним достум Гульджиан ялан севген къыз дегилъ. Ёкъ, ёкъ, Мурат пек гузель, озю де корюмли...» Эки кунъден берли Лейля бойле тюшонджелер ичинде эди. Шимди исе умят ёлуны озю кескенини анълап пек кедерленди, дудачыкълары бурюшип сыкъылды, юреги ташты. Бу дакъкъа о Муратны акъыкъатен севгенини терен анълады. Ах шимди о йигит чапып келип, «токъта, Лейлям», десе, бельки Лейля онынъ кокюсини башыны къойып асретине къавушкъаныны корип, къуванчындан тойгъандже агълар эди. Не ичюн агълайджакъ? Чюнки инсаннынъ гонълюни бошаткъан козь яшыдыр. Эгер башына апансыздан бир беля кельсе, коз яшлары сенинъ къааринъни ювмакъ истеп тёкуюле. Бир гонълюнъни къырса, козь яшлары аджынып чыбырып кете, бир еринъ я тишинъ шиддетли агъырса ярдымгъа козьяшлары ашыкъа. Апансыздан къуванчлы хабер алсанъ, я гъайыплыкътан асретли достунъ, тувгъанынъ келип чыкъса, къуванчынынъ косьтермек истеген козь яшлары тёкуюлемейми? Демек, янынъда чешит гонъюль эзгилерини деръал терен дуьоп, къааринъни, къасеветинъни, къуванчынынъ бирликте кечирмек истеген кимдир, недир? Козъяшыдыр! Тевеккель бир къадыннынъ башына беля тюшип чекишсе онъа досту, тувгъаным «агъла» агъласанъ къааръден гоълюнъ бошар, демей!..

Иште онынъ ичюн Лейля да шимди: «Эгер Мурат чапып келип мени токътатса, бойпуна сарылып къуванчымдан окюрип агълар эдим», — хаялында. Лякин, не языкъ ки, Мурат онынъ пешине тюшмедди. «Токъта Лейлям», деп ёлуны кесмедди.

Эй, дюнья, дюнья!.. Бу омюрде не киби янълышыкълар олып кечмей! Бир-бирине ашыкъ эки юрек текмилъ

кѡавушкѡандже не киби янѡлышлыкѡларгѡа расткеллине. Эгер бу заман янынѡда яренѡнинѡ юрегиндеки, акѡнкѡый сырларны окѡумагѡа чаре береджек, буюк феннинѡ мейдангѡа кетирген аппаратчыгѡы кѡулакѡкѡа догѡру сигнал берсе эди, бельки керексиз янѡлышлыкѡларнынѡ чокѡу догѡгѡан еринде гѡайып олып кетер эдилер.

* * *

Ай ырыкѡ геджеси Муратнен Асан чѡль сокѡагѡы бою яваш-яваш кѡайтмакѡта. Муратнынѡ алы мушкюль. Омюринде ильки сефер бир кѡызгѡа юрек ачты, гонѡюлини бермеге азыр эди, о да бойле олып чыкѡты. «Ёкѡ Асаннынѡ айткѡаны киби дерѡал артындан чапып токѡтатмакѡ керек эдим. Я Гульдѡиандай чевирилип янагѡыма шамар тюшюрген олса? Хайыр! Бойле адымда догѡру ёлгѡа минмек кѡолай ал дегиль, киби тюшюнджелерге далгѡанда, Асан айланып:

— Айды, достум, кѡаарьленме! Иш бараджагѡына барыр, такѡдир исе, «кѡысметнинѡ олурса озю кѡайтып келир» дейлер,— деди.

— Эй, Асан, Асан. Сен башымызгѡа не алекет кетиргеннинѡни аля анѡлап оламайсынѡ.

— Анѡлайым амма, достум... Мен оларнынѡ ойле баят юрекли экенлерини кѡайдан билейим... Севги ёлу чѡкюрли, ташлы ола, дейлер. Кѡоркѡма, орталыкѡта кѡыз толу. Бу ерде сюрюнемсенѡ дигер ерде сюрюнирсинѡ.

— Кене тасырдап башладынѡ!— деди Мурат.

— Истесенѡ, айды кѡайтайыкѡ, Лейлянынѡ кѡапусыны кѡакѡайыкѡ. Мен ерге чѡкер, ондан афу истерим.

— Мени даа бир дубарагѡа огѡратмакѡ истейсинѡми?!

— Ёкѡ десенѡ, ёкѡ. Пек де тарсыкѡма. Мен шеэрде санѡа ойле меляике тапарым ки, эльчигине тийген пармачыкѡларынѡны яларсынѡ. Истесенѡ, студентка та-

пайым, истесенъ, кандидат наук, истесенъ балсерина, я да кино артистка. Сенинъ киби йигитни...

— Сус энди!— деди ачувнен Мурат.— Энди бош богъазлыкътан башым къатты.

Шенъ юрекли Асаннынъ джаны агъырмады.

— Сёйленме десенъ, сёйленмейим. Мен гъарип сени эглендирмеге тырышам!— деди кулип Асан.

Мурат достунен бойле терс сёйленгенине озю де ындыжынды. О достунынъ бойле лафазан экенини эйи биле эди. Бунъа бакъмадан Асаннынъ бойле йымшакъ ве шенъ табиятлы олгъанына къувана. Акъыкъатен, Асан кимнен корюшсе-корюшсин айтмагъа сёз тапа. Базан исе абайсызлыкъ нетиджесинде янълышлыкъкъа да огърай. Къолайсызлыкъкъа тюшкенини апъласа кулип, деръал шакъагъа чевирмеге тырыша, «батакълыкътан» къуру чыкъмагъа тырыша. «Я мен, Асан киби азыржевап олса эдим, бу акъшам Лейлянен корюшкенде, мытлакъа лязим сёзлер тапып орталыкъта олгъан сувукълыкъларны йымшатмагъа чаре тапар эдим». Бойле тюшюнджелер ичинде Мурат лагерге келип етти.

Асаннен буюк терек талдасындаки къурулгъан акъ палатка ичине кирдилер, союнып йымшакъ тёшеклерде яттылар. Гъам къасеветни енгиль отъкерген Асан тезден юкъугъа далды, хурулдап башлады. Муратнынъ козюне юкъу кирмеди. О кечкен вакъианы текрар-текрар хатырлады. Не чаре?!.. «Аджеба Лейля шимди не алда? О кыз да бойле тюшюнджедеми, ёкъса, Асан киби чокътан татлы юкъугъа далдымы экен?..»— деп ойланды.

III

Танъ агъарып уфукъдан котерилип башлагъан купешнинъ аллы шавлелери кокте парча-парча ялдагъан булутчыкъларны алевлендирди. Бу эрте вакъытта Макъсуд агъа яваш чадыргъа кирди. Аталыкъ севги бахтиярлыгъынен, Муратнынъ янына якъынлашты:

— Тур, балам, тур! Энди кунеш догъды. Саба салкынынен ишимизге башлайыкъ!— деп чадырдан чыкты.

Мурат татлы юкъусындан зорнен уянды. Аман козълерини сюртип кийинди, аджеле элини, бетини ювды. Энди ишке догърулгъанда, оджакъ янында атеш якъып огърашкъан Ленаны корьди.

— Юкъунъа тоймагъандырсынъ Мурат, кезинтиден кеч кельдинъиз, гъалиба,— деп эриштирди.

— Тойдым, Лена, тойдым!— деп кечип кетти, Мурат.

Энди тезья янында мотор дукульдей, компрессор ишлеп бурав арекетке кельген эди. Демек, Макъсуд агъа ве Байрам Али башта алетлерни азырлап, ишке башлагъан сонъ, Муратны уяткъандыр.

— Селям алейкум! Мени кеч уяткъансыз да!— деди Мурат.

— Мен чадыргъа ильки киргенде, сен ойле татлы юкълай эдинъ ки, уятмагъа истемедим,— деп Макъсуд агъа трубадан чыккъан агъыр сеске динълениди...— Коресинъми, кене къатты къая табакъасы бизге недай къаарлы дауш ёллай? «Ёкъ, сизге теслим олмакъ истемейим»,— дей. Мурат да динълениди. Титреген труба ичинден теренден гъырылдап, тосат-тосат вийылдап кельген дауш къатты табакъанынъ инатлыгъыны билъдире. Бу арада колхоз машиналары, тарлагъа сув кетиреджек янъы трубаларны юклеп кельдилер.

— Мына «сельхозтехника» ялынъыз йигирми труба берди, къалгъанларыны беклемек керек оладжакъ,— деди реиснинъ муавини.

— Яхшы!— деп джевап берди Макъсуд агъа, сонъ Байрам Али ве Мураткъа чеврилип...— Иш бойле кетсе бельки о трубалар да пасланып къалыр. Бугунъ ве ярын бу къаянен чекишейик, чатлакъларында сув тамырына расткельмесек, тезьяны дигер ерге авуштырмакъ керек олур,— деди.— Планымыз тамамынен бозулды.

Бу вазият Байрам Алинен, Муратны пек тааджиплендирди.

— Коресизми арыкъ япмагъа бульдозер де кельген. Биз исе къаяларнен чекишемиз!—деп Макъсуд агъа ерге туююрди.

Мурат бригадирнинъ къасеветини енгиллештирмек макъсадын:

— Бу мейданлыкънынъ ер туюю къурулышынынъ, къатларынынъ неден ибарет экенлигини геологлар бильдирмек керек эдилер. Бизде не къабаат?— деди.

— Меселе бизим къабаатлы олып, олмайывымызда дегиль. Колхозгъа сув керек, бизге план!— деди Макъсуд агъа. Сонъ билесинъми Мурат, бельки геологларда да къабаат ёкътыр. Планшетте бу ерлерге ишарет къойылгъан, планшет масштабында исе беш-он метр янълышлыкъ ола билir. Геологлар демир, алтын, комюр тапылгъан ерде планшет болюгини къат-къат буюльтип, болюкликлерни даа зияде ишлеп чыкъалар. Биз къуюджылар ичюн исе о масштабы даа буютип, сув нокътасыны тамам еринде ишарет этселер даа яхшы олур эди. Бельки он метр четте бойле къая ёкътыр,— деп къошты.

Мурат кулюмсиреди:

— Макъсуд агъа!— мен сизинъ фикиринъизни, ич акъылымдан чыкъармайджагъыма сёз берем. Бу теклифни институт оджаларына да бильдирим!— деди.

Бу арада къазув алетини агъыр гъырылдап токъталды.

— Демек, трубагъа керн толды,— деп Макъсуд агъа моторджыгъа «токътат» ишаретини берди.

Тюбдеки трубада къая тозы ве чакъылнен толгъан къатты кернин чёкючлернен урып тюшюрмек пек къыйын. Эгер дымлы къаянынъ кернин олса-оны тюшюрмек къолай. Мурат дымлы кернин корип къуванды.

— Коресизми дымлы!— деди.

— Я бу табакъанынъ устюнде чамур расткельген эди де!— деп къайд этти бригадир.— Йыллар бою устекни сув, чамурлы табакъанынъ козьнен корюльмеген деликлерине кире, теренлеше,— деди Макъсуд агъа.

— Тюневин акъшам кеч вакъытта, кедерленип бизге Лейля кельди. Ренс, «санъа сувны сонъки сефер беремиз, къуюнынъ сувуны бекле», деген.

Бригадир бу хаберни бильдиргенде Муратнынъ юреги къопып кеткен киби олды. «Гъарип къыз мында кельген, аджеле ярдым талап эткен, биз исе койде юремиз, кино коремиз!»— деп яныкълады. Бельки бу ал Лейляны даа зияде окюндюргендир.

Иш кене агъыр девам эте. Буравнынъ сеси кескин гъырылдай. Бу сес гонъюль сыкъа, Муратнынъ агъызында тишлерини къайрай.

Кене кутюрленген долотоны денъиштирмек, тюб трубада кернини бошатмакъ лязим кельди.

Лена саба ашына чагъыргъандже бурав ярым метрден зияде теренлешкен эди. Дымлы къаяда бурав бираз, тездже айлана, устген сувны да эксик бермек мумкюн.

— Тезьяны токътатмайыкъ. Сиз Байрам Алинен кетип ашанъыз, сонъра мен барырым!— деди Макъсуд агъа. Бойледже иш токъталмады.

Затен теджрибели Макъсуд агъанынъ сёйлегени эр вакъыт догъру чыкъа. Бригаданынъ гедже-кунъдюз токътамай ишлемесини имкян бар. «Емек, аш янынъда, раатланмакъ ичюн палаткалар бар. Керек алетлер могедекли машинада азыр туралар. Вакътында ашамакъ, вакътында раатланмакъ мумкюн. Биз бир афтагъа чельге чыкъмаймыз. Айларнен чельде юремиз. Ишлемек де керек, чаре тапып раатланмакъ да», дей Макъсуд агъа.

Макъсуд агъа саба ашыны битирип, чай ичип еринден тургъанда, Николайнынъ тюфек темизлегенини корип:

— Сеп кене тюфегинънен огърашасынъмы?— деп кульди.

— Макъсуд агъа, я бу ерлерде шакаллар ола биле.

— Бизим кутюрленген буравларны ашарлар беллеп къоркъасынъмы?— деди, кулип.

— Бу белялы куюмыздан сув чыкьса салют бере-
джегнм!— деп кулип джевап берди Николай да.

— Гъалиба энди салют керекмез. Бугунь де къаялы
табакъаны кечмесек, я да къая чатлакъларында сув
тамырларына расткельмесек, бельки тезьяны дигер ерге
кочюрмек керек олур.

— Макъсуд агъа! Бойле тюшкюнлик сизинь инат
табиатынъызгъа келишмей.

— Не япмалы, «сонъсыз умют явунсыз булут», дей-
лер. О булут башынънынъ устюнде айлана-айлана турар,
сонъ чекилип кетер. Бираз четке къазып бакъмакъ
керек,— деди Макъсуд агъа четке элини узатып.—
Бельки биз, асырлар бою буюк ташкынлыкълар се-
бебинден тыгъырланып бу ерге келип чёккен, топ къаягъа
расткельгендирмиз. Эки сене эвельси Чимкент янында
къазылгъан кую акъылынъдамы?

— Акъылымда.

— Ингирми метр четке чекильдик, амма ер туюб
къатлары бус-бутюн башкъа эди. Дёрт куньде сувгъа
еткен эдик.

— Я о ерде де бойле агъырлыкъкъа расткельсек?

— Ашагъы тарафкъа кечермиз. Бу ерни исе геолог-
ларгъа текрар тешкермекни тевсие этермиз,— деди Макъ-
суд агъа тезья тарафкъа догърулып.

Омар ичтеп тарсыкъса да, бу сефер сёзге кьошул-
мады.

* * *

Мурат тезьянынъ токътамай айлангъан алетинден
козь алмай, даушына динълене, акъылына исе кене
Лейля келе: «Демек, кечкен акъшам Лейля мында кель-
ген. Бельки мени де корьмек истегендир. Бельки, бельки...
Я не ичюн о къыз акъшам корюшкенде бир шей сёйле-
медн?..»

— Ишлер недай?— суалинен Макъсуд агъа онынъ

тюшюнджесини больди. «Денъншюв корюшмей», демек истеди Мурат, эллерини керди.

* * *

Акъшам устю, Николайнынъ сменасы ишлегенде, кене къартлар кельдилер. Бир къач дане къарпыз, патильджан, бибер кетирдилер. Чадыр, янында сигарыны чекип отургъан Макъсуд агъа пек кейfli олмаса да, къартларны мемнюниетликнен къаршылады. Сонъ олар тезъя янына догърулдылар. Макъсуд агъа Николайгъа якъышлап, адий тильде:

— Ишлер недай? — суалини берди.

— Макъсуд агъа! Коресиизми ер тюбюнден чыкъкъан трубадан алынган сонъки пробаны — кернини? Бу керн дымлы, сылакъ, — деди къувайчнен Николай.

Макъсуд агъа кернини дикъкъатнен козьден кечирди. Онынъ чырайы йымшады.

— Бу ерде сувнынъ якъынджа олмасы лязим! — деп тасдыкъ этти, бурав озегини ер ичине оюлып кетти. Асан шашмалап:

— Гъалиба буравнынъ озегини сынды! — деп къычырды.

Бригадир аджеле гуръ давушнен Юсуфкъа:

— Моторны токътат! — эмирини берди. Сонъ Николайгъа чевирилип, — буравны котеринъ, деди.

Йигитлер аджеле ишке кириштилер. Бригадир де ярдым эте. Ер тюбюнден чыкъарылган сонъки труба-нынъ колонковое буравнынъ уджу котерильгени киби бирден-бирге сув фышкъырды. Бу дакъкъа къую япында кишилернинъ къуванчлы:

— Ур-ра! — давушлары орталыкъны янгъыратты. Деръал бутюн бригада чапып кельди. Олар да «Ур-ра» садасына къошулдылар.

Николай аман чапып тюфегини кетирди. Патрон-

ларны бири артындан бирини денъиштирип, дёрт-беш дефа тюфегини патлатты, салют берди.

Бутюн бригада азалары фышкъыргъан сув тюбюне тюштилер. Къуванч юрекке сыгъмай. Сес-шамата орталыкъкъа джайыла. Эллерини котерип, секирип ойнайлар. Макъсуд агъа къуванып яшларнынъ зевкъыны сейир эте, козьлери яшлана. Омар да:

— Мукаяфат оладжакъ, мукаяфат къазандыкъ,— деп къуванып сувгъа тюшти.

Асан тезья янындаки къопкъанынъ сувуны авдарып, оны давулгъа чевирди. Озю де сув тюбюнде. О эм чала, эм де секирип ойнай. «Юваш Мурат» да бус-бутюн денъишти. Коктен шувулдап тёкюльген сув тюбюнде «къайтарма» оюныны ойнамагъа башлады. Узакътан тюфек давушыны, шаматаны эшиткен балалар, оларнынъ пешинден якъын тарлаларда ишлеген къызлар, эрлер чапып кельдилер. Бойле зевкъ бар экенде балаларгъа не керек?.. Олар да «байрам» тантанасына къошулып, сув тюбюне атылдылар. Гурульти, шамата даа зияде артты. Койге биле эшитильди. «Анда не къыямет къопкъан экен» мерагъынен халкъ къуюджылар тарафкъа чапты. «Янгъын десенъ тютюн корюнмей...» Зорнен нефес алып къартлар биле чапып кельдилер. Кокке учып ерге шыпырылгъан сув тюбюнде акъикъатен зевкълы, сефалы. Эль-эльден сув толу мешребелер арекетте. Халкъ сув ичип, онынъ дамыны бакъалар.

— Аджайип, яхшы сув.

Учан сувнынъ тюбюнде секирген кой йигитлери, къызларны да чекип тюшюрдилер. Лейля да сув тюбюнде.

Сув дамыны бегенген колхозджылар Макъсуд агъаны алгъышлап хайырлайлар.

— Эй достум, Макъсуд!— деди ильки куню къуюджыларны алгъышлагъан чот сакъаллы къарт.— Коресинъми, бу халкънынъ шенълигини? Не буюк байрам! Не сефа. Джан-юректен хайырлайым. Сиз халкъкъа бахт кетирдинъиз,— деди. Бригада азаларыны колхоз-

джылар да хайырлап башладылар. Бу кѳуванчлы дакъ-кѳаларда реиснинѳ машинасы да келип токѳтагѳаныны кимсе корѳмеди. Реис кокке ургѳан сув фонтаны, учан сув явуны тѳбюнде халкъ шенѳлигини корип акѳикѳий кѳуванды. Макѳсуд агѳагѳа якѳынлады.

Кѳызлар аман онѳа сув толу мешребени узаттылар. Ичип дамыны бакѳты, реис кѳуванды.

— Сизге буюк рахмат, Макѳсуд агѳа, бинѳ рахмат...— сѳзлеринен бригадирни кѳучакѳлады.— Сонѳ кунѳлери ойле тѳшкюн хаберлер кетире эдилер ки, мен де, бу иштен файда чыкъмаз кѳоркѳусына тѳшкен эдим,— деди реис.

— Озюнѳ исе балдызынѳнынѳ сувдан ѳлуны кескенсинѳ,— деп кульди, Макѳсуд агѳа.

— Не япмалы чаресизликтеп олгѳап ал. Кѳуру яз. Демск, Лейля келип сизге мени яманлады?

— Кельди, кѳаранлыкѳ тѳшкенине бакѳмай кельди.

— Э-э-э! Анѳлашыла. Гѳалиба мында онынѳ юрегини тельчелендирген севинчи де бар.

— Бильмейим. Ола билир. Бизде ойле йигитлер ишлей ки, оларны сечмеген я кѳр, я абайсыз,— деп кульди Макѳсуд агѳа. Реис де кульди.

— Макѳсуд агѳа, бу кѳуванчлы вакѳианы софрасыз кечирмек айыптыр, гунахдыр. Бу акѳшам джумле бригаданы мусафирликке чагѳырам. Саат секизде софрамиз сизни беклей.

— Плявы оладжакѳмы?— деди эришип бир кѳарт.

— Олур! Мытлакѳа олур.

— Тек плявмы?— деп эришти акѳ сакѳаллы, алчакѳ бойлу адамчыкѳ.

— Э-э-э!.. Мамат ака. Сиз кельсенѳиз шубе ѳкѳ, зем-зем суву да булуныр!— деп реис кульди. Сонѳ текрар Макѳсуд агѳагѳа чевирилип:— Беклермиз!— деди.

— Сагѳ олунѳыз!— деп джевап берди Макѳсуд агѳа.

— Коресизми, бизим бульдозер арыкѳ япып башлагѳан.

— Корем!— деди кулип Макъсуд агъа.— Эгер догъ-
русыны айтаджакъ олсам, бугунъ саба мен де сачмалап
башлагъан эдим. Бу ерден сув чыкъарып оламайджакъ-
мыз, къарарына келип отура эдим.

— Э, хайыр ола. Сувны чокъ масраф этмей шимди-
лик деречикке тюшюрейик.

— Къоркъманъыз, сув хазинеси бирден къурумаз.
Тезден сувны керек улукъкъа джиберирмиз,—деди Макъ-
суд агъа.

— Я бу къуюгъа мотор керекмезми?

— Беллейим керекмез. Сув къуветли ура. Козъ къа-
рары эсапкъа коре бу артезиан къуюсындан бир дакъкъа-
да алтмыш-етмиш литр сув чыкъа... Демек, тазыйыкъ
буюк.

— Бу халкънынъ къуванчы,— деди реис.

— Къувансынлар.

— Лейля да сув янында экен де!..

Къуванчкъа тоймай аля «учан сув» ягъмуры тюбюн-
де ойнагъан яшларнынъ, къызларнынъ сеси, шаматасы
эксильмей. Мурат секирип айлангъанда, тамам къаршы-
сында Лейляны коръди. Оны, гуя, электрик токы урды,
къатып къалды. Къыз да онъа бакъып къалды. Лейля-
нынъ сылакъ сачлары язылып омузларына тюшкен,
йипек кофтасы тенине япышкъан, тюбюнден корюльген
тыгъыз кокюслери къабарып тура эди. Бойле апансыз,
якъындан корюшювни беклемеген Лейля бирден шаш-
малады. Зорнен къолайсызлыкътан чыкъып агъыр сес-
нен:

— Хайырлы олсун къуюнъыз!— деди, элини узат-
макъ истеди, сонъ, токъталды. Бу дакъикъа Муратнынъ
башына, гуя, тёпеден салкъын дегиль, къайнагъан сув
тёкюльген киби олды. Юрек дукюльдеди. Не ердендир
бильмем гонъюлине атиклик руху урды, тутулгъан тили
ниает арекетке кельди, аджеле:

— Мен де сизни хайырлайым, Лейля,— деди.

Лейлянынъ кулюмсирегенини корип, Мурат даа джан-

ланды.— Я бу сув биринджи де сизге келеджек де,— деди.

— Эбет!

Муратнынъ акъылына «гъалиба барышыкълыкъ ёлу ачылды» хаялы кельгенде, Лейля чевирилип чыкъты. Йигит онынъ артындан бакъып къалды. Ренс шыр-сув сылангъан Лейляны корип:

— Бугунъ иш олмаз, балдызым. Сувукъланырсынъ. Юр, машинагъа мин. Эвге кетейик, аш бакъмагъа ярдым керек. Мен бугунъ чокъ мусафир чагъырдым,— деди.

* * *

— Айдынъыз, йигитлер сувны кесип баш трубаны пекитейик,— деди Макъсуд агъа.

Чекишип «учан сувны» токътатып, баш трубаны ерине пекиткендже, кунеш уфукъкъа далды. Къуюджылар баш трубагъа, афудан бир труба даа къоштылар, ташып акъкъан сувны деречикке ёлладылар. Устьлери-башлары сым-сылакъ балалар аля къуюджылар янындан кетмеген эдилер. Олар аман атылып деречикке тюштилер. Сес-шамата, котерип сувны деречик бою ашагъы озгъардылар.

— Энди бизим ишимиз битти,— деди бригадир.— Николай, сен шимди рациянен ПМКагъа хабер бер. Ярын монтажджыларны, сваркаджыларны ёлласынлар.

— Яхшы!— деди де Николай чадыргъа кетти.

— Айдынъ, йигитлер, барып сылакъ урбаларынъызны денъиштиринъиз,— деп Макъсуд агъа яшларгъа бакъты.— «Чагъырылгъан ерден эринме, чагъырылмагъан ерге корюнме», деген бир сёз бар. Бизни ренс бугунъ ашкъа чагъырды, къонакъбайны дарылтмайыкъ, топланып барайыкъ.

— О-о-о!— деди, къуванып бедава аш севген Омар.

Бу дефа бригада азалары Омарнынъ къуванчыны шакъагъа чевирип кульдилер.

— Джаным, Омар, сен анда ач козьлюк косьтерип къашыгъынъны аджеле ойнатма! Бизни масхара этерсинъ!— деди кулип Байрам Али.— Реиснинъ къазаны буюктир, аш етишир,— яшлар кене кульдилер.

Омар, ичтен бу шакъагъа бираз тыртайса да джевап бермеди. Акъикъатен, энди онынъ козьлерин огюнде, табакъ устюнде аджайип къокъулы пляв тютеп тура эди.

Палаткагъа киргенде Мурат «барайыммы, бармайыммы», тюшюнджесине далды.

Бу дакъкъада Асан онъа якъынлап:

— Бу дюньяда бахт ёлу ялынъыз сен ичюн ачылгъанмы шу? Бир тарафтан ниетинъ бозулгъангъа ошай, дигер тарафтан бельгисиз къувет кене санъа ёл ача. Сен, эски дестандаки «къысметли огълангъа» ошайсынъ!— деп кульди.

— Я Лейля кене кускюнленип кетти де?

— Къулакъ асма. Къыз кини, кускюнлиги ельге ошай, де эсер, де тынар. Кокте учкъан къара булутлар да бунарланып ай ышыгъыны кесмек истей. Лякин чокъкъа бармай, чекилип кетелер, айнынъ алтын шавлеси кулип ерге джайыла,— деди Асан. Сонъ ачувланып,— я сен не бакъып къалдынъ? Союн да сырлы кольмегинъни кий. Тыраш ол!— деди.

Мурат тыраш олып, ювунып кельгенде Асан кене эришип:

— Реиснинъ эвинде Лейля пляв табагъыны кетиргенде, о къызгъа козьлеринъни тикип къалма! Қирпик тюбюнден бир парча козь ташласанъ етишир!— деп кульди.— Бельки анда Гульджиан да ярдымгъа келир. Лякин мен о вакъыт ашыкъчанлыкъ яптым.

— Демек, пешман этесинъ?

— Пешманым, лякин... не япмалы? Бизим къомшу Бекир агъа: «татарнынъ сонъки акъылы къайнанада олса, о заваллы вакътында тёрден тюшип, киевини отуртыр эди амма...» дей эди.

Николай Макъсуд агъагъа якъынлай:

— Макъсуд агъа! Лагерни кимсесиз къалдырмакъ олмаз. Биз Ленанен мында къалайыкъ!— деди.

Макъсуд агъа онынъ эсас макъсадыны аңлады. Акъыкътатен Ленанен Николайнынъ бири-бирине севгиси эр кеске белли эди. Лякин оларгъа тена къалмагъа чаре аз ола. Лена йигитни пек севсе де, лякин халкъ яшында чекине, адамлардан айрылып кетмеге де утана.

— Догъру!— деди Макъсуд агъа.— Сен саат докъуз-да бир даа рациянен ПМҚаны чагъырып сёйлен. Мон-тажджылар бизге учъ-дёрт долото кетирсинлер.

— Яхшы,— деди Николай.

* * *

Николай энди йигирми секиз яшында. Чокътан эвленимек вакъыты кельди. Лякин бу меселени аля чезип бир къараргъа келип оламай. Гъарип анасы учъ йылдан берли тёшек хастасы. Затен Нина Фёдоровна эвель де юрек агъырысынен чекише эди. Акъайы Михаил рак хасталыгъына огърап, эки-учъ йыл ичинде пек агъыр чекишип вакъытсыз ольген сонъ, алы даа мушкюль олды. Тёшекке тюшти. Аякълары да шишип кетти. Экимлер хастахане, санаториялар керек файданы бермедил демек мумкюн. Аля тёшектен туралмай. Нина Фёдоровнаны эвде пенсионер тизесин бакъа. Николай чаре тапкъанда, ара-сыра эвлерине барып анасыны къувандырып къайта. «Эгер эвлensem, келин бельки хаста ананынъ бойле алындан беке билир, оны ынжытыр», деп де къоркъа.

Николай эки йылдан берли Ленанынъ артындан юре. Олар гъает достлар. Лена аджайип йымшакъ табнатлы бир къыз. Озю де Николайны юректен севе. Эгер теклиф этсе, Николайгъа акъайгъа чыкъмагъа азыр. Эр корюшювге умутиен кете. Николай оны сыджакъ къаршылай, «меним юрегимнинъ парчасы», деп бойнуна сарыла. Дудакълар бири-бирине япышып, нефеслерни токътала. Николай Ленанынъ шайлы юзюни тёпеден тёкюльген ай

шавлесине бснъзете. Лена козьлерини ачмай кулюмси-
рей. Николай эгиле, кене вишне тус дудакъларны опе-
джек ола. Эли ашагъы тайып, къабарып тургъан кокюске
еткенде, Лена санки юкъудан уянгъан киби чекиле, зор-
нен нефес алып:

— Керекмей достум. Токъта...— дей. Сонъ бус-бутюн
къоюргъан мавы козьлерини ачып,— сёйлешейик де, бир
шэйлер сёйлесе!— деп мураджаат эте.

— Не сёйлейим?!— дей Николай.

— Не истесенъ оны айт. Бельки сен башкъасыны да
севгендирсинъ. Бельки айтаджакъ бир сёзюнъ бар-
дыр?..

— Екъ,— дей Николай.— Сенден гъайры кимсем ёкъ.
Мен тек сени севем,— кене Ленанынъ бойнуна сарыла.
Невбетий корюшюв кене кечип кете. Лена, «сен менден
къоркъма, мен хаста ананъа юректен ярдым этерим,
кенди кызы киби бакъарым», демек истей, лякин ачыкъ
айтмагъа тили бармай, утана. Николайнынъ гонълюнде
де бу умют бар. О: «Эгер бу меселени чезип, эвленмеге
къарар берсем, мытлакъа анамнынъ келини Лена олур»,
тюшюнджесинде. Факъат даа агъызыны ачып бу хусуста
бир сёз сёйлемей. Эр дефа, корюшмеге чаре тапылгъанда,
эки севгили, юректен къувана.

Иште, бу акъшам, къуюджыларнынъ чагъырылып
ренсиннъ эвине кетмелери, Николайнен Ленанынъ ялы-
нъыз къалмаларына эйи маначыкъ олып чыкъты. Бу
алдан бригада азалары да пек мемнюн. Чюнки джумлеси
Николайнен Ленанынъ арасында севгиге ярдым этмек
истей. Олар корюшип, сёйлешип башласалар, аман че-
килип кетелер. Акъшамлары айры раатлыкъ саатлери,
Николай гитарасыны алып къыр устуне топлансалар,
бироз йырлай, шенълене, сонъ я юкъуны, я да иш нев-
бетине азырлыкъны маначыкъ этип, бирер-бирер Лена-
нен Николайны тена ташлап кетелер.

* * *

Рейснинъ эвине мусафирликке кеткенлер ёлгъа чикъ-къанда, Асан омузы устюнден арткъа, Николай тарафкъа козь ташлап:

— Танъры, бизге де бойле къолайлы къысмет такъ-дир этсин,— деп кульди. Яшлар да хошланып кулюшти-лер.— Айтаджагъым,— деди Асан,— Лена киби гузель къызнен ялыпъыз къалмакъ чареси тапылса, мен де рейснинъ пилявындан ред этер эдим.

Достлары келе кульдилер. Азырджевап Асаннынъ шакъасы энъ огде кетмекте олгъан Макъсуд агъанынъ хошуна кетсе де, о гизли кулюмсиреди, гуя, бу сёзлерни эшитмеген киби ёлуна девам этти.

Рейс мусафирлерни урьметнен къаршылап алды. Асма юзюм тереги тюбюнде, талдалы азбарда къурулгъан тахта сет устюнде, софра къойылгъан. Тёпеден къандил-лер киби асылып тургъан лампалар бутюн азбаргъа ярыкъ бере. Эртедже кельген мусафирлер, къуюджылар-ны эр кунъ иште зиярет эткен къартлар олып, олар да къуюджыларны хош къаршыладылар. Макъсуд агъагъа урьмет косьтерип, оны тёрге чагъырдылар. Макъсуд агъа тёрге кечмеге чекинди:

— Ёкъ, ёкъ... Мында менден сайгъылы къартлар бар,— деди.

— Хайыр, Макъсуд агъа бу тёрни сизге бизим урьмет-ли акъсакъалларымыз косьтерелер. Демек оларнынъ теклифини эда этмек керексиз. Бугунъки урьмет сизге.

— Макъсуд!— деди, алдар косе киби, сийрек сакъал-лы къарт.

— Акъылынъдамы, нльки корюшювимизде биз санъа, «къуюджыларгъа урьмет баба-дедемизден къалма бир адеттир», деген эдик. Аджеба, о адетни шимди бизге боз-магъа аджет бармы? Ёкъ. Сен, Макъсуд, халкъны ынджитма, тёрге кеч!

«Эбет, ойле эбет», деп халкъ да бу теклифке къошул-ды. Макъсуд агъа тёрге кечти.

— Айды машалла бизим къартларгъа, айды машалла акъсакъалларгъа!— деди къуванып реис.— Макъсуд агъаны бойле сайгъынен тѳрге чыкъаргъанынъыз меним де гонълюмни котерди. Халкъымызда аджайип адетлер бар ки, мен яш олып, джумлесини бильмейим. Бизим несиля земанеге келишмеген эски адетлерни тенкъид этмеге даима азыр. Бойле гузель адетни исе бизге котермек керек.

— Эльбет, базан огюнѳе, апансыздан, чокътан унутылгъан аталар сѳзю келип чыкъа,— деп сѳзге къошулды эсли пенсионер Юсуф оджа.— «Чокъ яшагъан, чокъ биле»,— дейлер.

— Хош кельдинъиз, мусафирлер, къонакълар!— деп реиснинъ къадыны Алиме чыкъты.

Эр кес озюнджесине шад джевап берди.

— Таныш олунъыз, бу меним къадыным Алиме!— Сонъ къошып:— Къышлакъ амбулаториясынынъ эки-ми,— деди.

Реис Макъсуд агъагъа козь ташлап... кене къадынына чевирильди:

— Алиме, бу тѳрде отургъан бизим энъ урметли мусафиримиз Макъсуд уста. Макъсуд агъа котерильмек истеди. Реис деръал:

— Ёкъ, отурынъыз, турманъыз, джаным,— деп мураджаат этти.

— Алиме ханум, сиз кет-кете яшарасыз, гузеллешесиз!— деди кулюмсиреп Юсуф оджа.

Эльбет, бу сѳзлер Алиме ханумнынъ юрегине ятты. Чырайы деръал ачылды, кулюмсиреди.

— Энди недай яшараджакъмыз Юсуф агъа,— деп джилъвели джевапланды.

Акыкъатен Юсуф оджанынъ сѳзлери ерсиз дегиль. Алиме энди отуз беш яшларында олса да, пек аджайип корюмли. Къыз, къадын омюри табият къанунларына бенъзей. Он секиз-йигирми яшларында ильки баарни шад къаршылап алгъан чечеклер киби ачыла. Даа бир-

эки сене эвель корюмсиз кыз бу акылбадигъ чагымда
бус-бутюн депъине, аджайип тюзелип кетел... Ийилер
кече. Эв-баркъ, къоранта, бала-чагъа къасветиде,
тыштан солгъан киби корюне, лякин парниктеп кочури-
лип чёльге отуртылгъан фиде япты ерге алынып, тазе
тамыр джиберип, котерилип кеткени киби, къадымлар
да 30-35 яшларында экинджи баарипи къаршылап тек-
рар гъондже тёккен къатмер гуллер киби олалар. Бу
деврнинъ озъ гузеллиги бар. Иште, ренсинъ къадым
Алиме ханум да, бу девирде гуя, япыдан ачкъан гуль
тереги эди. Тек яшлар дегиль, эслилер биле эвнинъ сак-
бесине козь тикип къалдылар.

«Бу къадынчыкъ о къадар къардашы Лейлягъа бенъ-
зей ки, эгер мен оны, апансыздан, дигер бир ерде растке-
тирген олсам, бу къадын Лейлянынъ аптеси экенини
мытлакъ сезер эдим», деп ойланды Мурат.

Акъикъатен, Алиме ханумнынъ козьлери, къашлары,
бет сымасы, кулюмсиремеси тамамыле Лейля. Ялынъыз,
яшына коре бираз мазаллыджа. Асаннынъ шашып
бакъкъаныны корьген Мурат, яваштан, «сен не бакъып
къалдынъ», дер киби, тизинеп достунынъ аягъыны тюрт-
ти. Асан меселени анълап башыны ашагъы тюшюрди.
Бу дакъкъа онынъ къальбине бир ошатмалар, уйдурма-
лар кельди, амма айтыладжакъ ер дегиль. Тильге урул-
гъан аджайип сёзлерини айтып оламагъанына юректен
аджынды.

Бу арада, азбардаки акъ диварлы ашханеден Лейля
чыкъып, элинде буюк табакъта тутеп тургъан сыджакъ
плавны кетирип софранынъ ортасына ерлештирди.
Котерилип:

— Хош кельдинъиз, мусафирлер! Буюрынъыз!— деп
мураджаат этти. Мусафирлер Лейлянынъ селямына
джевап бердилер. Лейля шимди Мураткъа даа гузель
корюнди. Бу арада ашханеден, экинджи табакънен бир
кыыз даа чыкъты. Оны Асан деръал таныды. Эльбет, о
Гульджиан эди. Элиндеки табакъны яшларнынъ огюне

къойып, селям берди. Асангъа къаш тюбюнден аджеле козь ташлап кулюмсиреди. Асан бирден жанланды. Къызлар чевирилип кеткенде Асан досту Муратнынъ къулагъына пысырдап:

— Гъалиба бизим тарафта да кунъ догъды,— деди къуванып.

Тезден, эллеринде янъы табакълар олгъаны алда, къызлар кене пейда олдылар, софрагъа юзюм япрагъындан сарма, бибер долмасы къойдылар.

— Бу бизим татар адети узъре, сарма ве долма!— деди Алиме.

— Эльбет, сизинъ эвде эм бизим озыбек емеги эм де татар емеги олгъаныны билемиз!— деди Юсуф оджа.— Макъсуд уста, сиз бойле назик ве лезетли сарманы бельки ич бир ерде расткетирмегендирсиз. Дадыны бакъынъыз!

Бираздан Макъсуд агъа:

— Емегинъиз аджайип лезетли!— деп макътады.— Демек, Алиме ханум аш пиширмеге де, пек уста экен, машалла!

— Алиме ханум экимликте де, ойле уста ки, базан онъа шеърден биле адамлар келелер. «Онынъ эллери иджра эткен операция пек енгиль кече», деп джумле хасталар макътайлар,— деди Юсуф оджа.

— Сизде макътамагъа севесиз! Халкъ огюнде мени утандырасыз!— деп, къызарып кульди Алиме.

— Я Юсуф догърусыны сейлей де!— деп сёзге къошулды кене сийрек сакъаллы къарт.

— Догъру, догъру!— дедилер янындаки мусафирлер. Аштан сонъ чайгъа кечтилер.

Элинде пияласындан чай ичмекте олгъан реис, Макъсуд агъагъа бакъып:

— Макъсуд агъа! Сизинъ ишинъиз пек эмиетли, гъает урьметли иш,— деди.

— Менимджесине,— деди бригадир,— эр тюрлю иш эмиетли, керекли, урьметли. Ялынъыз эмекни севмемиз

оны юректен япмамыз керек. «Не тутсанъ пек тут», дениле аталар сѣзюнде. Кенди вазифенъни севип, сайып, юректен беджерсенъ, сенинъ усталыгъынъ мытлакъа халкъкъа файда кетирир, алемни къувандырыр! Биз сув чыкъарамыз, сиз исе памукъ, эт, сют, себзе, юзюм бере-сиз. Экин сачасыз. Кимнинъ эмеги халкъкъа энъ эмиет-ли оны айырып косътермек къыйын.

— Я сув олмаса, бизим ерде не осьтюре билир-синъ?!— джевапланды Малик.

— Я отъмек олмаса, къую къазып олурмысынъ.

— Догъру, биз джумлемиз бири-биримизнен багълы, эр кес озъ еринде буюк файда кетире.

«Отъмек алтындан къыйметлидир», дегенлери догъру. Бойледже, софра башындакилер бири-бирининъ сѣзюни кесип, кенди фикирлерини сѣйлеп башладылар.

— Къонакълар!— деди реис гъурультини токъта-тып.— Бу акъшам биз къуюджыларгъа кенди хошнут-лыгъымызны бильдирмекчюн топландыкъ. Изин беринъ-из мен Макъсуд акагъа ве бригада азаларына текрар, эм озюмнинъ, эм де бутюн колхоз адындан тешеккюри-мизни бильдирейим!

Софра башында мусафирлер алгъышлап гурульдеди-лер.

— Макъсуд агъа! Сиз бизим колхозны бу къургъакъ язнынъ белялы атешинден къуртарып турасыз, рахмат, бинъ рахмат,— деди реис.— Энди беш йыллыкъны, пар-тиямызгъа, укюметке берген сѣзюмизни тамамынен эда эте биледжегимизге шубе ёкъ! Янъы бешйыллыкъта исе памукъ чёллерини даа артыраджагъымызгъа имкъан бар,— сонъ бираз сакинлешип кулюмсиреди.— Айып этменъиз къонакълар, мен гъалиба хаялгъа далып бу софраны топлашувгъа чевирдим. Къуванчтан, сув шадлы-гъындан олгъан ал.

Юсуф оджа юректен кулюмсиреп:

— Коммунист койде де коммунист, эвде де дегенлери догъру. Сен догъру арекет этесинъ,— деди.

Къызлар чайниклерни текрар кок чайнен толдуруп кетирдилер. Пиялаларгъа къокъулы чай тѣкюльди. Ренс бошалгъан ерден файдаланып Макъсуд агъанынъ янына келип отурды. Яваштан кене озъ фикирлерини ачып башлады:

— О къуюлар къазылып ерде сув тапылса о ерге биз мал фермасыны кочюрмек истей эдик. Бизим ферма энди эм тарлыкъ эте, эм де оны чевреден памукъ чѣллерни сарып алды. Озю де эскирди, земане талабына джевап берип оламай. Бизге тамамынен янъы техника, янъы усуллар боюнджа ферма къурмакъ керек. Шимди колхоз идаресининъ бу умутини эда этмеге чаре бар. Бундан да гъайры къуюнынъ этрафында 35-40 гектар къадар ер устте къала. О ерге каналдан сув кетирмек гъает къыйын ве пек паалыгъа чыкъаджакъ эди. Язынъ сув къытлыгъы да бизге кедер эте эди. Шимди исе меним планым денъишти. Бу артезиан къуюларынынъ суву, эм фермагъа арткъачынен етеджек, эм де 35-40 гектар ерде ферма ичюн силослыкъ ешилъ ем осьтюрге чаре береджек,— деп кульди.

— Эй, Камиль, сен хаялсыз бир кунъ яшамайсынъ,— деп къайд этти Юсуф оджа.

— Бу энди хаял дегиль, эда олуна биледжек план,— деп джевап берди ренс.

— Шайдыр эбет.

— Эгер экинджи къуюдан да бойле ташкъын сув урса, биз тек ферманы ве янындаки тарлаларны дегиль, о сувны улукълар, трубалар вастасынен къышлакъкъа биле кетирирмиз. Эвлерде чешмеден гедже кунъдюз сув акъар. Эски къуюлардан, арыкълардан кельген сувны къайнатып ичмектен азат олурмыз дегильми?

— Ай, бай... Тилинъе бал!..

— Машалла, бизим ренс Камильге, хаял буюк...— киби алгъыш сѣзлерни азбарны толдурды.

— Камиль, сен бугунъ ялынгъыз ярым къадечник ичтинъ,— деди Юсуф оджа.

— Я мен чокътан ичкини агъызыма биле алмай эдим. Бугунь исе Макъсуд аканынъ, къуюджыларнынъ хатри ичюн котердим.

— Билем Камиль,— деди Юсуф оджа.— Меним де ичмегенимни сен билесинъ. Айтаджагъым шу ки, сен де саруш дегилъсинъ, мен де. Демек, сенинъ шимдики сёзлеринъ хаял дегиль, илери арекет плашы. Кене колхозджыларны къувандырмакъ истейсиз. Биз пек мемнюнмиз. Айды, бу къуванч эшкъына къаделерни толдурайыкъ. Мен де ичейим, сен де,— деп янында бош тургъан къадеге шарап тѣкти. Ренсинъ къадесини де толдурды.

Бираздан къызлар кене толу чайниклерни кетирдилер. Бу дефа Гульнар огде олып, о элиндеки чайниклерни тёрде эслилер огюне къойды. Лейля исе яшларнынъ огюне чайник къойгъанда къашлары тубюндеп Мураткъа козь ташлады. Мурат онъа тельмирип бакъып отургъаныны корип, назлы, сюръмели узун кирпичлерини ашагъы тюшюрип, экинджи чайникни дигер ерге ерлештирди. Чевирилип кетейим дегенде, кене Муратнен Асангъа козь ташлап, сувда ялдагъан акъ къуш киби, назик тайып кетти. Асан Гульджаннен Лейлядан козь алмай Муратнынъ къулагъына:

— Бу шейтанлар бизим джанымызны якъмакъ истейлер,— деди.

— Не япмалы?

— Юр ёлкъапугъа чекилейик, бирер сигар якъайыкъ.

Мурат тютюн ичмеге пек севмесе де, бу дакъкъа Асаннынъ теклифине къайыл олып еринден турды.

— Гъалиба кене сёйлешмеге чаре олмайджакъ, не япмалы?— суалинен яныкъланды Асан.

— Мен де билмейим.

— Эр гуна ичюн писанны бойле джеэннем атешине якъмакъ истеселер, бир йигит бу дюньяда сефа коралмаз.

— Айды, ашыкъмайыкъ. Бельки бу къара гедженниъ айдын сабасы да олур,— деди Мурат.

Бу арада мусафирлер аякъкъа турып, къонакъбай-

гъа тешеккюр бильдирип, сагълыкълашып башладылар.

— Алиме, мусафирлер кетелер,— деп кычырды реис.

Алиме аджеле ашханеден чыкып, кельди, мусафирлернен сагълыкълашты. Студентлер: «Бельки кызылар да сагълыкълашмагъа келир», деп ашхане тарафкъа козь ташласалар да уютлерни нафиле чыкты.

IV

Саба эрте, джумле бригаданынъ иштирагинен кую тезьясы сёкюльмеге башланылды. Мурат тезьяны буюк парчаларнен янъы ерге кочюрильмесини теклиф этти. Бойле усулны о газетада окъугъан эди. Бригадир тюшюнип бакъты:

— Бельки сеннинъ теклифинъ догърудыр. Амма, ташымакъ агъыр олур...

— Джумлемиз екильсск, берабер котерсек... халкъ масалларынынъ биринде айтылгъаны киби бутюн кюранта, копеги, мышыгынен тутушып турупны чыкъаргъанлар, биз де топланып котерирмиз.

Лена:

— Мен де ярдым этерим,— деди.

— Эй, Лена да ярдым этсе, иш тамамынен дёнер,— деди кулип Асан.

Макъсуд агъа юк машинасынынъ тезья янына кетирильмесини теклиф этти. Онынъ теклифи боюнджа машинанынъ бортларыны чыкъардылар. Даркъатылгъан буюк тезья парчаларыны аман машина устюне ерлештирип, беш юз метр четте янъы ерге кочюрмеге башладылар. Бойледже, Муратнынъ теклифинен иш корюлерек ишчилерни агъыр иштен кыутарды. Бойле усул ярым кунъде тезьяны янъы ерге ишлетмеге имкян берди. Йигитлер пек тырышты, агъыр иште давранып чокъ терлеселер де, Макъсуд агъа сёйлегени киби: енгиль ишнен къазанылгъан ашнынъ лезетин дуюлмады...

Уйле ашындан сонъ, мотор дукюльдеп башлады. Тезьянынъ меркезинде айлангъан труба-бурав уджундаки долото ер ичине оюлып кетти.

* * *

Акъшам устю ПМКадан монтажджылар электросваркаджыларнынъ машинасы кельди. Олар ишке киришти. Биринджи къуюнынъ сувуны текрар токътатып, трубаларны темелли ерлештирмеге башладылар. Лякин бу ишке Михаил Карташовнынъ бригадасы кельгени Николайнынъ кейфини пек бозды.

Михаил Карташов Ленанынъ пешинден чокътан авеленип юре. Мытлакъа Ленанен вакъыт кечирмек, къызны ёлдан чыкъармакъ истей. Ленанен Николайнынъ арасында акънкый севги олгъаныны биле. Факъат Карташов агъыр табиятлы, яман юрекли адам. Акъылына джинабетлик кельсе, не союна бакъар, не достуна. Къызларгъа илишмеге авес, чарпынлыкъкъа даима эли узана, аджджы тили де тез ойнай. Ленагъа ёл бермей.

Къыш кунълери эди. Шеэрде, акъшам курсында окъугъан Ленаны ёлда къаршылап токътатты. Мытлакъа онынънен кетмесини талап этти. Лена ич разы олмай, ёлуна девам этмек истеди. О вакъыт:

— Къоркъма, Николай да бизим одада, сени беклей,— деди.

— Я озю не ичюн кельмеди?

Николай бираз саруш. Ёлгъа чыкъмагъа утана.

— Догъру сёйлейсинъми, ёкъмы? Онъа сизнен ичмеге не аджет?

— Билесинъ ки, мен онынънен къавгъалы эдим. Шимди барыштыкъ. Онынъ шерёфине ичтик.

Лена мытлакъа Николайны корьмеге истеди. Карташовнен кетмеге разы олды. О бир эвде айры оданы киранен тутта эди. Орталыкъ къаранлыкъ, чет ерде сокъачыкъкъа сийрек электрик лампалары зорнен ярыкъ бере. Сувгъа, чамургъа батып, инает бир эвчикке кирдилер.

Аяттан кечип, Карташов Ленаны озь одасына кирсетти. Одада ялынъыз бир йигит, бир де къыз диванда ясланып отура эдилер. Стол устюнде шарап, ракъы шишелери ве бираз да емек.

— Я Николай къайда?— суаль берди Лена.

— Насыл Николай?— деди диван устюнде къызын къучакълап отургъан саруш.

— Санъа Миша етишмейми?— деди кулип саруш къыз.

— Отур!— деди, Ленаны тутып Карташов.

— Ёкъ!— деп, ред этти Лена.— Сёйле, Николай не ерде?

— Бильмейим. Отур бираз ичейик.

— Демек, сен мени алдатып кетирдинъ?

— Мен сени Николайдан зияде севем. Анълайсынъмы?

— Анъламакъ биле истемейим.

— Ах, шаймы? Яхшылыкънен истемесенъ, къуветнен алырым,— деди Карташов, аман кызынынъ бойнуна сарылды. Янагъыны, дудакъларыны опымеге ынтылды. Лена бирден юмрукъларынен урып, Карташовнынъ бетини, козюни тырнап, онынъ къучагъындан чыккып къачмакъ истеди. Карташов кыргъый киби атылып, энди бекли къапуны ачмакъта олгъан Ленагъа япышты. Аювнынъ панджасы киби къуветли элинен Ленаны кендине чекти. Бир элини узатып лампаны сёндюрди. Къызын котерип кроваткъа кетирип, чувал киби ташлады. Лена кескин давушынен орталыкъкъа къыямет къопарды. Карташов не къадар къувети олса да, «олерим, теслим олмам», къарарына кельген Лена юмрукъларыны дешетли ойнатып къачмакъ истеди. Бу арада кровать янындаки стол устюнде шише элине тийди. Лена аман шишени алды, Карташовны урып башлады. Сес-шамата. Лена токътамай къычыра, окюре. Лена деръал къапу янына атылды. Кене «айдут» Карташов онъа япышкъанда Ленанынъ элиндеки шише пенджереге урулды.

Зинъ-ъ-ъ... этип джам парланды. Парлангъан джамнынъ даушыны ве кызынынъ сесини эшиткен эв саиби ве огъуулары чапып аяткъа чыктылар. Лена аятта лампа ярыгыны корип:

— Ярдым, ярдым этинъ!— деп даа дешетли кычырды.

Эв саибининъ огълу къапуны къакъты. Ачылмай. Бир даа къакъты.

Лена кене аджыныкълы кычыра. Къапу дешетли къакъылды. Энди чаре тапмагъан Карташов Ленаны йнберди. Бу арада къуветнен къапуны ачып ичери кирдилер. Лена деръал софагъа атылып чыкты.

— Мында не бар?— деп мазаллы огълан ярыкыны якъты. Оданынъ ичинде санки кыямет. Скемлелер, курсюлер йыкългъан, стол устю де дагъыныкъ. Диван устюнде яшен кыз утанып, къоркъуп башларыны эгилтип отуралар.

— Бу чапкъын Карташов мени мында алдатып кетирди, зорнен тешекке яткъызмакъ, намусыма кечмек истеди,— деди окюрип Лена.

— Бу не демек? Эгер бу эвде бир даа сизинъ саруш достларынъызы корьсем, эвни бошатманъызы талап этем,— деди эв саиби.

— Къулакъ асманъыз. О кыз уйдура!— деди Карташов.

Факъат Лена бу сёзлерни эшитмеди. О энди ёл бою эвге къача эди.

— Ондан сонъ, деди Карташов,— мен бу ода ичюн параны вакъытында беремми? Берем! Одада не япам о сизинъ ишинъиз дегиль.

— Демек, сен ода тутсанъ мында не япсанъ япджакъсынъмы? Кимини ур, ырызына токъун, бизге ярдымгъа, къуртармагъа кычырсалар биз къулакъларымызны къапатаджакъмыз, ойлеми?— деди эв саиби.

— Ойле.

— Биз эвни пара ичюн дегиль, начальнигинъыз Хаса-

новнынъ риджасы боюнджа, аз вакъыткъа кирагъа бердик. Шимди исе эвни бошатманъызны талап этем.

— Билесинъми, айландыр аякъларыньны, кет мындан. Хозяин экенсинъ!— деди тиш къайрап Карташов.

— Биз де сеп киби ишчимиз. Парагъа итняджымыз ёкъ!— деди эв санбининъ огълу.— Оданы бошатынь.

— Санъа не айтам, копек огълу, чевриль кет! Мынавы курсюни алып башынъа фырлатырым, о заман ким эксининъни билирсинъ,— деп къычырды Карташов.

«Бир белягъа огърамасын», деп йигитнинъ бабасы ичери кирип огълуны чекип чыкъарды.

— О саруш, ярын бакъармыз,— деди.

Лена агълавыны токътаталмай, ёл бою кете. Оны данма курстан къаршылап чыкъкъан Николай, бугунъ де сокъакъ башында беклеп отура эди. Ленаны бу алда корип телюкели:

— Санъа не олды?— деп сорады.

Лена къаарине чаре къыдырып, башыны Николайнынъ кокюсине таяндырды. О, бус-бутюн къалтырай, козьлеринден яш, сув киби акъа.

— Сакинлеш, Лена. Айтса, башынъа не беля кельди.

Ленанынъ сейлемеге чареси ёкъ.

— Юр, манъа кирейик!— деп теклиф этти Николай. Лена бойле теклифни чокъ сефер эшитсе де, ич бир кере Николайнынъ риджасына къайыллыкъ бермеген эди. Николай исе юректен севген йигити. Севгилиси оны къолтукълап кеткенде Лена: «ёкъ» демеди.

Николай да бу къыш кунълери ПМҚанынъ киранен туткъан одаларнынъ биринде яшай. Оданынъ эшъасы: бир кровать, стол, скемле афыдан япылгъан тахта сеттеп ибарет. Лена стол янына отурды. Николай онъа сув берди. Лена сувны ичип, бираз юреги тынчлангъан сонъ, олып кечкен фаджианы Николайгъа агълап, агълап икяе этти. Николай ачувлы еринден турып чапкъыннынъ акъкъындан кельмек истеди.

— Ёкъ, керекмей!— деп ялварды Лена.— Олар шимди саруш, дели алындалар.

— Эписи бир.

— Ёкъ, кетме! Мен къоркъам, кетме!— деп Николайнынъ бойнуна сарылды.

Николай токъталды. Кене Қарташов акъкъында сёз кетти.

— Мен о хаиннинъ сенинъ пешинъден къалмамакъ истегенини биле эдим. Лякин о чапкъыннынъ бойле арекет япаджагъы акълыма биле кельмей эди,— деди.

«Не япмалы, онынъ акъкъындан насыл кельмели?» Николай душманыны ольгендже дёгмелими ёкъса судкъа берип тюргеме тюшюрмелими?...» деп ойланды. Чешит фикирлер акъылгъа келе. Меселени саба чезмеге къарар берилди. Николай Ленагъа чай къойды. Берабер къапынды, чай ичтилер, амма Лена аля тамамынен сакинлешип оламай. Акъылына о фаджна кельген сайын къаарлене, козылери яшлана. Турып кетмек истеди, токъталып къапугъа козь ташлады:

— Ёкъ, къоркъам!— деди Николайгъа япышып.

— Қъоркъма, мен озгъарырым!— деп Николай онынъ омузына элини къойды.

— Ёкъ! Сен де эвден чыкъма,— деди севгилисине сарылып Лена.

— Ойле исе, отур, раатлан. Бельки башынъны ястыкъкъа къояр, ятарсынъ?

— Мен бу акъшам, бу эвден чыкъмам,— деп Лена, шалыны чезди, кроваткъа ятты. Николай эвеля кровать янында скемлеге отурды. Олар лафнен баягъы вакъыт кечирдилер. Эльбет, бутюн гедже бойле отурмакъ мумкюн дегиль.

— Кель, ят яныма,— деди Лена, Николайны аджып. Коля тамамынен союнмай, Ленанынъ янына ятты.

— Тек берген сёзюнъни унутма!

Қъалын ёргъан астына кирдилер. Эки севгилли бойледже геджени бир-бирининъ къучагъына сарылып,

сабагъадже бир тѣшекте кечирдилер. Николай кызынынъ намусына токъунмады. Бу яш юреклернинъ акъыкый темиз севгисн эди. Севги багъчасында узун кыыш геджеси тез кечти.

Экинджи куню Карташовнынъ арекети ПМКда белли олды. Саба эрте текрар Карташовнен тутушкъан эв саибн, эм милициягъа эм де ПМК начальнигининъ адына ариза язгъан. Эвден чыкъарылмасыны талап эте. Меселе судкъа тюшти. Ленаны судкъа чагъырдылар. Карташов исе, «саруш эдим, бильмейим», деп кенди къабаатыны йымшатмагъа тырышты. Карташов бир сене муддетинен шартлы джезаланды.

Кене Карташов Ленаны корьсе козьлерини тикип къала. Ленанынъ ич бир вакъыт Карташовнынъ тузагъына тюшмейджегини Николай биле, амма кене кедерлене, къасеветлене. Къуюджылар Николайнынъ къасеветини билелер. Байрам Алининъ невбети сабадан олса да, о тезья янына кельди:

— Николай, мен ярын койге барып-кельмек истейим. Рухсет эт, бу акъшам сенинъ еринъе мен ишлейим!— деп мураджаат этти.

Николай Байрам Алининъ макъсадыны ве саба койге барып келеджеги маначыкъ экенини анълады. Озю де, «о чапкъын Карташов бир бея даа — кетирмесин», деп къасеветленип отургъанда бу достлукъ оны къувандырды. Лагерде бригада азалары да мукъайтлар. Николай лагерге къайтты.

Акыкъатен, Карташов акъшамлыкъ ашыны чокътан ашап битирсе де, ашыкъмай чай иче бере. Пияланынъ бири бошала, дигерини толдура. О:— «Бельки стол янын-да отургъанлар туруп кетерлер, Ленанен сѣйлеше билирим»— умятинен беклей эди. Карташов айнеджиликнен:

— Бугунъ ёлда да, иште де яндым, не сувгъа тоям, не чайгъа,— деп къуюджыларнен сѣзге киришмек истеди. Лякин къую къазыджылар онъа къулакъ асмадылар.

Сонъ о чевирилип озылерининъ машинасына тараф кетти.
Бир даа пейда олмады.

* * *

Экинджи куню монтажджылар ве сваркаджылар колхоз кетирген трубаларны электросварканен бири-бирине кѳураштырып, азыр арыкѳкѳа догѳрулттылар. Сув Лейлянынъ звеносынынъ тарласына етти.

Монтажджылар кери кѳайттылар. Бригада кѳасеветтен кѳуртулды. Йигитлер Карташовны корѳмек биле истемей эдилер. Чокѳтан оны тутып, бир четте «акѳыл дерси» берип эдилер. Лякин йигитлернинъ бойле ниети олѳаныны билген Макѳсуд агѳа, эльге сербестлик бермекни ясакѳ этти.

* * *

Акѳшам устю Лейля ве звено азаларындан эки кѳыз бир сепет кѳайсы, шефтали котерип янѳы ердеки тезягѳа догѳрулдылар. Бригадиршинъ янына токѳталдылар. Иш мейданында нсвбетни теслим этмекте олѳан Николай, Байрам Али, Асан да бар эдилер.

— Макѳсуд агѳа!— деди бираз кѳызарып Лейля.— Бугунъ ннает чыкѳарѳан сувынѳыз бизим звено тарласына келип етти. Сизге бинъ рахмат! Памукѳ сувны тоѳып иче. Бу сепеттеки емшнинъ сизге, бригаданѳызгѳа кетирдик. Айып этменѳыз, аз да олса...

— Хайыр ола, Лейля!— деп джевап берди бригадир.— Меселе, азлыкѳта, чокѳлукѳта дегиль. Бахшыш гонѳюльден кѳопкѳаны ичюн кѳыйметлидир.

— Эльбет!— деди Лейля йигитлерге козѳ ташлап. Бу дакѳкѳа, башыны ашагѳы эгилѳткен Муратны корип, бираз кѳызарды, сонъ дерѳал башына акѳылыны тоглап, кене кулюмсиреди.— Эльбет биз джумленѳызге рахмат деймиз.

— Сизге де буюк рахмат. Эгер бизим эмегимиз не-
тиджесинде сизинъ тарлалар сувгъа тойса, о биз ичюн
де буюк къуванч. Демек нафиле тер тѣкмедик,— деди
Макъсуд агъа къызларнынъ арекетине къуванып. Айны
замапта, «бсльки бу къызлар тек бахшыш кетирмеген-
дирлер, бу зияретнинъ дигер манасы да бардыр», деп
ойланды. Дигер вакъыт хош шакъагъа пек къошулма-
гъан Макъсуд агъа:— Бельки тешеккюр узре бизим
йигитлерини киногъа чагъырырсыз!— деди кулюмсирап.
Бу арада, къолайсыз айтылгъан сѣзге пешман олды,
амма... Не япаджакъсынъ, агъыздан чыкъкъан сѣз къа-
натлы къуш киби уча, элинън узатып туталмайсынъ.
Яхшы ки, Макъсуд агъаны къызларнынъ бирн гунадан
къуртарды.

— Айса не? Кельсинлер,— деди.

— Ялынъыз бугунъ клубда бир шей ѳкъ. Ярын кон-
церт оладжакъ,— деди Лейля.— Келинъиз! Сонъки тек-
лифте: «Къызым санъа айтам, келишим сен динъле», дер
киби Мураткъа козь ташлады.

«Бу емишлер ерине ал янакълардан бизге бирер шеф-
тали берген олсалар, даа зияде мемнюн олур эдик»,
демек истеп Асан ынтылды. Факъат Макъсуд агъанынъ
янында бойле шакъаны ерсиз сайып гевезеликке азыр
тилинн тишледи.

— Келирмиз, мытлакъа келирмиз!— деди
Асан.

Къызлар сагълыкълашып кеттилер.

Асан Муратны четке чекип:

— Корьдинъми? Гъалиба ер тепренди дедим де санъа.

Муратнынъ юрегинде умуот осьти. Бу бекленильмез
арекет онынъ башыны айландырды.

Затен бу зияретнинъ белли манасы ѳкъ дегиль эди.
О бирси кунъ акъшам реиснинъ эвинде, мусафирлер кет-
кен сонъ, савут-саба джыйылгъанда Лейлянынъ аптеси
Алиме къызларгъа къуюджы йигитлерни пек бегенгенини
билъдирди. Гульджиан кулип:

— Алиме апте, йигитлер ичнине энъ зияде кимни бегединъиз?— суалини берди.

Алиме илькиде, «Гульджиан не ниетнен сорай экен», деп тюшонди. Сонъра, «манъа чекипмеге не аджет», къарарына келип:

— Энъ четте отургъан эки муляйм яшны. Айры исе къувурчыкъ сачлы, эсмери йигитни.

— Демек, Муратны!— деп Гульджиан кулды... «коресипъми», демек истеп Лейлягъа бакъты,

— Сиз оларныпъ адларыны да эйи биле экенсиз!

— Билемиз! О йигитлер экиси де студентлер. Геология факультетини битирмектелер,— бир нефестен билдирди Гульджиан.

— Вай, биографиялары да сизге белли экен. Бельки?..— бир шей даа сёйлемек истеди. Гульджиан оныпъ сёзюни болип:

— О, Мурат деген йигит, Лейляныпъ пешинден ах чекип юре.

— Шаймы?— деп Алиме къардашына бакъты.

Лейля къызарып башыны саллады.

— Бельки къысметинъдир, яхшы йигит олса кусьме!— деди аптеси, кулюмсиреп.

— Я Муратныпъ янындаки дигер студент — Асан сенипъ артыпъдан оледжегини неге хабер этмейсинъ?— деди кулип Лейля.

— О да яхшы йигит, амма бираз лафазан, къабаджа. Бельки оксюз бала олып ялынъыз оськени ичюндир?!..

— Сен оны бираз тербие этерсинъ, йигитке чевирирсинъ,— деди Лейля кулип.

Алиме тааджиПЛенип:

— Ёкъ. Сиз меин тамамынсен шашырдынъыз. Сизде о къадар гизли сыр бар экен. Мен исе бу тыныкъ кимсенен корюшмек истемеген мелянкелер, къоджасыз къалырлар беллеп къоркъа эдим.

— Алиме апте, къоркъманъыз! Лейля, «азырым», деп ярын чанъ къакъса, джумле колхоз йигитери, яш

оджалар чапып келирлер, элине япышырлар,— деп кульдн Гульджан.

— Ойле оладжагыны билем, амма... Чанъ къакъ-макъ лязим дегиль. Бир йигитни бегенип онъа гонъюль берсенъ, чекинип юрмей ырызлы экенинъни бильдирмек керек. Биз къадынлар-къызлар базап ерсиз кускюнлик косътерип де, такъдиримизни биле гъайып этемиз. Бу, кельгенге-кечкенге атыл, демек дегиль эбет.

— Анълаймыз!— деди Гульджан.

— Айды къызлар, мен пек ёрулдым, барып ятайым, раатланайым,— деп Алиме сагълыкълашып, эвге кирди.

Къызлар бир-бирлерине бакъып къалдылар. Сонъ Гульджан курсючикке чёкти. Яваштан.

«Нереде къысметим сёйлечи, такъдирим,
Умютим, мен сени беклейим...»—

деп йырламагъа башлады.

Сонъ, бир тёшекте ятып, яры геджегедже сырдашып вакъыт кечирдилер.

* * *

Мотор токътамай дукюльдей. Энди буравнынъ уджу 40 метр теренликте ишлей. Тезья янында отургъан бригадир, тютюнни якъып, Муратнынъ тезья янында алетлерни ерине къойып, чёплюклерни темизлегенини сейир эте. Мурат бошагъанда:

— Кель огълум, отур!— деп Мураткъа ер косътерди. Мурат бригадирнинъ янына келип отурды.

— Долото гузель ишлей. Отурып бакъайыкъ. Якъ бир тютюн,— деп Мураткъа сигарет къутусыны узатты. Мурат тютюн якъмагъа чекинди.

— Сен пек ишкир йигитсинъ. Эр тюрлю ишке де элинъ келише,— деди Макъсуд агъа. Сонъ: «Сени ишкирликке ким алыштыргъан экен», деп сорады.

— Бабам,— деди Мурат.

— Я бабанъ ким ола? Зенааты не?

— Бабам дюльгер. 1946 сенесинден берли кѣуру-джылар трестинде чалыша эди. Озю инвалид. Бир аягыны Берлин тюбюнде ташлап кельген.

Муратнынъ бабасы Гѣафарны Ватан дженки башлагъанда военкоматкѣа чагъырдылар. Экинджи афтасы исе аскерлернен толу вагонлар Украина диярына келип токтадылар. Гѣафар адий аскер эди. Онынъ хызмет эткен полкы Киев тюбюнде дженкке киришти. Учюнджи куню яраланып, тамам эки ай госпитальде ятты. Сонъ кене дженк мейданына ёлланды. Бу дефа о топчылар батареясына тюшти. Дон озенининъ янындан башлап Берлингедже чокъ урушларда иштирак этти. Дженкнинъ сонъки кунълеринден биринде, Берлин тюбюнде агъыр яраланды... Кокюсинде «Джесюрлик ичюн» медали ве «Къызыл Йылдыз» ордени олгъаны алда тувгъанлары янына къайтып кельди. Озю бекяр, дженк вакъты кѣурулгъан баракларнынъ биринде эмджесининъ одачыгъында ятып тура. Халкъ паёкнен яшай. Бир афта иш къыдырувнен кечти. Дженктен эвель бабасы онъа дюльгерлик зенааты огреткен эди. Кѣуруджылар трестине мураджаат этти. Трестке ишчи пек керек амма, Гѣафар Сеитов исе топал. О тёпеге насыл чыкъаджакъ, не иш битиреджек? Не де олса, экинджи дефа келишинде оны устахашенинъ эв кереклери азырлайды болюгине алдылар. О эм чалышты, эм де зенаатны да гузель менимседи. Ишкир ве беджерикли Гѣафар тезден белли уста олды. Ниает, янъы барактан онъа да бир одачыкъ бердилер.

Энди чокътан эвленмек вакъыты кельди. Кимерде рухланып бир къызгъа нишанланмакъ ичюн, онъа къуда ёлламакъ къарарына келе. Сонъ: «Инвалидке ким къоджагъа чыкъмакъ истер?» деп чекине, агъызыны ачмагъа биле къоркъа эди. Гѣафар агъаны иште макътайлар. Мукафат артындан мукафат ала. Кучюк де олса, топал алында, озюне эки одалы бир эвчик япып чыкъты.

Къолум-къомшу тосат-тосат, «энди келин кетирип эвни яраштырмакъ керек», дейлер. Гъафар агъа, «эльбет», дей кулип кечире. Эльбет, гоньюльде истек буюк. Эр кунъ саба эрте ишке кеткенде, тамам эки сокъакънынъ кошесинде, азбарда сачылгъан фиде, себзени бир апайчыкънынъ суваргъаныны, отагъаныны, чапалагъаныны коре. Озю де ойле тырыша ки, гъает ишкир олмалы. Къызмы, келинчекми? Оны да Гъафар бильмей. Бу Аметша агъанынъ азбары. Гъафар кимерде азбарда Аметша акъайнен къадыныны коре. Адет узре, башыны саллап, селям берип кече. Демек, о Аметша акъайнынъ я къызы, я келини. Келин исе, онынъ акъайы къаердедир? Ич де корюмей де?!

Эльбет, о Аметша акайнынъ къызы Азизе. О заваллы джепктен бир ай йигирми кунъ эвельси, майыс байрамында акъайгъа чыкъты. 22 июньде исе яш кнев Адильни дженкке озгъармакъ лязим кельди.

Азизе акъайында ялынъыз бир мектюп алды. Экинджи мектюп Военкомат вастасынен теслим олунды. О мектюпте Адильнинъ бельгисиз гъайып олгъаны язылы эди. Бельки сагъдыр умятинен Азизе йылларнен бекледди. Дженк биткенине де уч сене толды. Не хабер, не тебер.

Акъшам устьлери Гъафар иштен къайткъанда, Азизенинъ азбарда чалышкъаныны я да ачыкъ софачыкъта тикишнен огърашкъаныны коре. Гъафар алчакъ исарлы азбарчыкъ янындан агъач аягъыны дуп-дуп этип кечкенде, Азизе токъталып ёлгъа козь ташлай. Топал Гъафарны бильмеген ёкъ. Эшитмекче Азизе де биле. Бойле бакъкъанда топал олса да, озю корюмли, мазаллы, чатма къара къашлы ачыкъ черели йигит. Тек бираз къарыли, кускюндже корюле. Эльбет, яшылыкъта бир аякъсыз къалмакъ къолай дегиль... «Не языкъ», деп Азизе ынджына эди. Базан исе, «топал олса не, о адам дегильми? Халкъ, Ватан эшкъына бойле алгъа къалгъан», деп озю де Гъафарнынъ артындан бакъып къала эди.

Бир дефа Гъафар тамам азбарчыкъ огюнде, ёлдан

кечкенде къаршыдан, сув толу эки къопкъанеп Азизе кельгенини корип, токъталды. Азизе де токъталып:

— Юрюнъиз Гъафар агъа!— деди.

Гъафар: «Бу къадын меним адымны къайдан биле, не ичюн «агъа» дей?» тюшюнджесине далса да, деръал ашыктып:

— Екъ, сизинъ юкюнъиз агъыр, сиз юрюнъиз, — деп риджа этти.

Азизе кулюмсиреди:

— Айды толу къопкъаларнен огюнъизден кечсем, бельки ёлунъыз огъурлы олур!— деди.

Гъафар Азизени ильки сефер юрекке якъын корьди. Бегенди. «Не де шырныкълы кулюмсирей. Ачыкъ гонъюлли олса керек»,— деп корьген сайын артындан бакъып къалды. Сонъ башына эсини топлап, «бириси корип кулер, айыптыр,»— деп агъач аягъыны аджеле дукюльдетип, кечип кетти.

«Халкънынъ бир козюне арпачыкъ чыкъса, дигериннен коре», дейлер. Алсм эр шейин коре, амма онъа озьджесине эсап бере. Гъафарнен Азизенинъ бу корюшювини, тамам бу вакъыт иштеп къайткъан Сентхалиль акъай абайлады. Тезден Гъафарнынъ артындан етип, селям берди.

— Алейкум селям, Сентхалиль агъа!

— Ишлер насыл?

— Шукюр, бир къарар,— озю исе:— «Бу адам меним Азизенинъ артындан бакъып къалгъанымны корьген экенми?»— деп кедерленди.

— Айып этме, къардашым, санъа бир суалим бар.

— Соранъыз.

— Сёйле, сен Аметша акъайнынъ кызы Азизени бегенесинъми?

Гъафар бойле суальни эшитип, бирден шашмалады. Сонъ эсини башына топлап:

— Яхшы бильмейим. Гъалиба зарарсыз кыыз. Не ичюн манъа бойле суаль бересинъиз, Сейтхалиль агъа.

— Биринджиде, о къыз дегиль, тул, демек мумкюн. Акъайынен ялынъыз бир бучукъ ай яшады, дженк башлады, акъайы Адиль дженктен къайтмады. Экинджиде, санъа энди бекярлыкъ стёр, разы олсанъ мен къудалыкъ япайым,— деди.

— Екъ, мен топалгъа...

— Екъ, деме. О меним ишим. Азизе исе союмнынъ кызы.

Гъафар бирден джевап бермеге сёз тапмады.

— Мен о кызыны пек билем, озю де яхшы, табнаты да!— деп Сентхалиль агъа Азизени макътады.

Акъшам Аметша акъайнынъ къапусы къакъылды. Сейтхалиль агъанен апайы ичери кирдилер.

— Селям алейкум, Аметша эмджем.

— Алейкум селям, хош кельдинъыз. Отурынъыз — деди къонакъбай.

— Айып этменъыз, эмджем, эвде къавемиз битти. Сизге бир къаве ичмеге кельдик.

— Э, буюрынъыз!

— Отурсанъыз,— деп риджа эттилер Азизе ве анасы Тензиле де.

Къаве артындан, лаф-лафтан, Сентхалиль агъа не макъсаднен кельгенлерини бильдирди.

— Айтаджагъым, Гъафар озю акъсакъ олса да, эки аякълыдан устюн, деп саям. Ойле беджерикли, уста. Онынъ яхшы адам экеннини бутюн алем биле,— деп сёзюни кести.

— Эй, достум Сейтхалиль. Бир аягъы ёкъмы, бир эли чолакъмы?.. Менимдже, меселе онда дегиль, кенди инсан олмалы. Билесинъ ки, сен де, мен де дженкнинъ башындан сонъунадже фашистлернен уруштыкъ. Шукюр сагъ къалдыкъ. О хынзырларнынъ башымызгъа кетирген белясындан не къадар халкъ эляк олды, эвсиз, юртсыз къалды.

— Танъры ойле беляны бир даа бизге косътермесин!— деди Аметша акъайнынъ къадыны.

— О дженк орталыкъта аз къырынты къалдырмады,— деп сёзге къошулды Сейтхалильниң апайы да.

— Сейтхалиль, айтаджагъым шу кп, бу къолай месе-ле дегиль. Қызымыз олса да онынъ къысметине, такъ-дирине киришмеге истемеймиз. Биз земаи адамларымыз. Азизеден сорап бакъмакъ керек. О не дейджек?..

— Догъру, эльбет догъру!.. деди къуда.

Азизениң анасы дигер одагъа кечип, мусафирлер-нинъ не ниетнен кельгенлерини къызына бильдирди:

— Бабанъ да, мен де, бирден-бир къызымыз оларакъ, сени джандан сеvemиз. Истесенъ башкъасына бар, истер-сенъ бутюн омюринъ бизим янымызда ол. О адамнынъ яхшылыгъыны, инсанлыгъыны макътамагъан ёкъ. Биз сенинъ къарарыгъны бильмек истеймиз.

Азизе тыпыкъ, сакки сеснен:

— Қъайылым!— деди. Козълери яшланды. Бирден апасынынъ кокюсине таянды, агълап-агълап бойпуна сарылды.

Афтанынъ сонъунда, базар кую, буюк той олды. Энди арадан отуз йыл отти. Азизе, бойле адам онъа такъ-дир экенине, пек мемнун. Къолум-къомшу да бу къоран-тапынъ муаббетлигини, бири-бирине севги, сайгъысыны айтып макътай. Гъафарсен Азизе учъ огълан, бир де къыз асрап, осьтиюрдилер. Энъ кучюклери Мурат. Алтмышынды йыллары чаресн олгъан адамлар, дженк вакъ-тында къурулгъан баракларнынъ тарлыгъындан безип, укумет изини боюнджа «планлы» эвлер къурып башла-дылар. Бирине пенджере керек, дигерине къапу. Пол тёшемеге бильген де аз. Эв къургъанларнынъ чокъусы Гъафар агъагъа мураджаат этелер. Гъафар агъа азба-рында тезья биле къурмагъа меджбур олды. Иштен бош саатлери яваш-яваш пенджере, къапу япа. Мурат о заман даа докъуз-он яшларында бала. Агъалары эллерине балта, эренде алып бабасына ярдым этелер. Мурат да элинден кельгенине коре ярдым эте. Сонъ-сонъунда о да ишлеп башлады.

Азизе азбардаки оджакътан къаве пиширип кетире.
— Эй, акъай! Қъолум-къомшу Гъафар бу ишлерни
пек уджузгъа япа, дейлер. Санъа арткъач пара керекмей-
ми ёкъса?— деп опъкелей.

Гъафар агъа терен нефес алып:

— Азизе, меселе парада дегиль. Эсас вазифе бу
огъланларымызны чалыштырмагъа алыштырмакъ. Иште,
кучъте тербне этмектедир,— дей.

— Екъ, акъай, биз балаларны мытлакъа окъутмагъа
къарар бердик де!

— Окъусынлар, эм зенаат огренсинлер. Балалыкътан
ишке алышкъан адам омюринде бош отурмагъа севмез.
Къазангъан отъмегининъ къадирини билир.

— Шай, амма...

— Коресинъми, Халиль энди озю пенджере, къап
япып башлады. Бош вакъыт кечирмеден ишнен огърашса,
бир зенаат да эльде эте билир. «Зенаат алтын билезлик»,
дейлер. О билезлик окъугъангъа да кедер этмез...— деди
акъайы Гъафар.

* * *

— Мен даа бала экенде азбарда бабама ярдым эте
эдим. Он бир яшымда ильки курсючикни озюм яптым.
Бабамыз бизге бош юрмеге изин бермей эди. «Кунъде
бир саат ойнасанъыз етер»,— дей эди. Биз ойле алыш-
тыкъ,— деди Мурат.

— Бабанъыз яхшы адам экен!— деди Макъсуд агъа.

— Яман дегель!— деди кулюмсирап Мурат. Пенсия-
гъа чыкъмаздан бир йыл эвельси оны «Эмек къызыл
байракъ» орденинен мукафатладылар.

— Яхшы... Я агъаларынъ не япалар?

— Халиль агъам институт битирди, инжснер. Дже-
лил агъам техникум битирди, йипек фабрикасында
тамир устасы. Татам Дилъра оджалыкъ япа.

— Иш севгенге эр ерде ёл ачыкъ. Шукюр, меним

огълум да эмек севген йигит. Озю де меним изимден кетти: Гидрогеолог, мелиоратор сув инженерн!— деди Макъсуд агъа.— Торунчыгъым даа беш яшында. О да: «Мен сув инженерн оладжагъым», дей.

— Демек, сүвджылар суялеси?

— Ойледир!— деди Макъсуд агъа, кулюмсиреп.

Моторны токътатып, билезлик трубаны пекитмеге кириштилер. Ярдымгъа Байрам-Али де чапып кельди. Тырышып, аджеле трубаны пекитип, тюбде, ер ичинде долотонунъ енгильдже арекетке кельмеси ичюн сув тѣктилер. Кене мотор дукюльдеди, бурав арекетке кельди.

* * *

Гедже-куньдюз тезья арекетте, экинджи къую токътамай къазыла. Макъсуд агъанеи бир сменада чалышкъан Мурат бош дакъкъалары джеп дефтерини чыкъара, къазув вакъытында расткеллиген ер къатларыны къайд этелер. Керинлерден бирер парча ала, номерли къагъытчыкъларгъа сарып къоялар.

— Меракълы ал, Макъсуд агъа!— дей Мурат.— Янъы къуюдан ялынъыз беш юз метр четтемиз, бунъа бакъмадан ер тюбюнниъ къатлары бус-бутюн башкъа.

— Догъру,— дей Макъсуд агъа.— Затен къыр этегиндеки ерлериниъ структурасы бам-башкъа ола. Бу ерлериниъ къатлары токътамай депъише, шу себептен геологларгъа, къуюджыларгъа тамамынен догъру диагноз къоймакъ ичюн, эр метр ерни эсаслы тедкъыкъ этмек керек. Бу даа чезилъген ал дегиль. О себептен биз, къуюджылар, чешит къыйынлыкъларгъа огъраймыз. Кечкен сефер о къалын къаягъа расткеллигенде, бизим йигитлер ашыкъып, эм геологларны эм де мени джанлликте къабаатладылар.

— Яш йигитлер дегиль, ялынъыз Омар.

— Догърусыны сѣйлесем, о заман мен бираз ынджындым. Къыш вакъытлары биз ичюн махсус дерселер кечи-

риле. Белли геологлар, оджалар, лекция окъуйлар. Кене адий алны анъламакъ истемей, давагъа киришелер. Белли ки, дешетли ягъмурлар, ташкъынлар, боран, фуртуналар ер устюни токътамай денъиштире. Бу денъишмелер хусусан буюк къырлар, дерелер тюбюнде де тездже мейдангъа келе. Эбет, ер структурасынынъ денъишмеси ичюн «тез» сёзю хусусий мапада. Бир дефа «тез» арекет, йыллар, асырлар, биръ йыллар ичинде ола билир. Эльбет, буюк къырлар этегинде бойле денъишме, тюз ерлерге коре, «тездже» ола билир. Яз кунълери эбедий къарлы, юксек тёпелерде йылларнен, асырларнен топлангъан къар, бузлы къатлар кимерде, сыджакъ кунълерде пек шиддетли ирип башлай. Буюк къырлар арасында дагъ голлери таша, огюндеки седин йыкъа, ёлунда ташларны, къаяларны сюрип кете. Дерелернинъ бири къапала, дигери янъы ёл ачып, огюнде топракъны, чакъыллыкъны илери сюрип, орталыкъкъа джая. Бир замаңлар вулкан, зельзеле истиджесинде ер устюнде ятып сувугъан лавалардан мейдангъа кельген къаяларны янъы къатлар къапата. Онынъ ичюн ер устюндеки структуралар, геология илимининъ косьтергени киби, белли системагъа, къанунгъа таби олса да, ер устюнде хусусан, къырлар тюбюнде 50—100 метр теренликте, дигер, къарышма структуралар ола билир. Сиз геологлар бу къанунларны, денъишмелерни терен талиль этедирсиз.

— Эльбет, Макъсуд агъа,— деди Мурат.

— Эгер бизге бу сене тюз чёллерге берабер кетмек лязим кельсе, меним сёзлеримни тасдыкъ этмек ичюн янъы мисаллер тапыла билир.

— Меним ич бир шейге шубем ёкъ. Догрусыны сёйлесем, мен сизни ялынъыз теджрибе кече беллеген эдим. Сиз исе бу ишни мукеммель менимсеген экенсиз.

— «Не тутарсынъ, бек тут» деген аталар сёзю бар. Экинджиде, иш джанлликинъ севмей. Қъалпазанлыкъ бугунъ огюнге чыкъмаса, ярын апансыздан ташкъа сюрюндирир. О заман нафиле масраф олунгъан эмек ве иш

вакытынънынъ не къадар паалыгъа отургъаныны билирсинъ. Факъат, башынъны ташкъа урсанъ биле, файда ёкъ. Энди кеч!

* * *

Инает, экинджи куюу къазылып бригада сув тамырларына етти. Тезден белли олунгъанына коре, бу куюу ер тюбюннъ эсас сув тамырларындан кенарджа къалса керек: эвеля биринджи куюу киби сув шиддетли фышкырмады, зайыф акъты.

— Бу куюунынъ, суву къуветсиз олса керек. Бусбутюн битмезми?— деп меракъланды бакъып тургъан реис.

— Ёкъ, Малик, къоркъма,— деди Макъсуд агъа.— Белли ки, бу ер эсас сув тамырларындан бираз четте; онынъ ичюн эгер ташкъын токъталырса, мотор къоймакъ керек олур, демек чекме куюу.

— Тек сув олсун, Макъсуд агъа!— Мотор къоярмыз. О къолай меселе,— деди кулип реис.

Кене кзуванч, кене байрам.

— Артыкъ бу ерде мал фермасы кзурмакъ ичюн буюк имкян олгъанына шубе ёкъ. Коресизми, Макъсуд агъа, бу ерде омюринде сабан корьмеген 60 гектар кзыртыш ер бар. Бу тёпе-ер баарьде бираз ешерип кете, тезликнен сарарып, сола эди. Шимди исе мында люцерна, клевер, силос ичюн мысырбогъдай, кунъайлан сача билемиз. Йылда эки-учь берекет джыярмыз. Ойле ферма кзуарамыз ки, джумле район шашар. Сизге бинъ рахмат, Макъсуд агъа,— деди реис.

— Рахматны манъа сёйлеме, укюметке айт,— деп Макъсуд агъа кульди.

— Сиз озюгъизни ойле ашагъы тюшюрменгиз. Сизинъ бу иште учь орденнен такъдирленгенингизни билем.

— Сен оны къайда билесинъ?

— Ернинъ кзулагъы бар дейлер. Мен де сагъыр дегилим. Айтаджагъым, бу янъы ферма, куюулар меселеси-

неп биз колхознынъ баш инженеринен берабер учъ сене-ден берли огърашамыз. Тап Къазахстаннынъ Целино-град областында энъ яхшы фермаларны барып корьдик. Иште, биз де бу ерде нумюневий ферма къурмакъ ниетиндемиз. О вакъыт бизим колхоздан сют чокъракъ кибн акъар.

— Я сизинъ баш инженеринъиз къайда? Биз оны ич де корьмедик.

— О шимди Кърымда раатлана. Эм де колхоз ичюн раатланув ханесине ляйыкъ ер арай. Биз, дёрт колхоз, озъ эсабымызгъа Кърым ялы бойларында раатлыкъ эви къурмакъ истеймиз.

— Планынъыз буюк экен.

— Буюк, арзумызны райком секретары биле такъдир-ледн,— деп кульди реис.

Экинджи къуюдан сувны бригада ве койлюлер дереге догърултып, ашагъыда, биринджи къуюдан кельген сув-гъа къоштылар. Къызларнынъ звено азалары бригада-ны алгъышладылар. Оларнынъ арасында Лейля ёкъ эди.

— Сизге бинъ рахмат, йигитлер!— деди бир шыр-ныкълы къыз.

— Рахматтан токъ олмазсынъ,— деди Асан,— я сув муждесини насыл тёлейджексиз?

— Бильмейим. Я къуюлардан сув чыкъкъаны бизге де къуванч, сизге де дегильми?— деп джевап берди о къыз.

Демек, бизден сизге мужде, сизден де бизге, ойлеми?

— Ойле,— деди къыз кулип.

— Ойле исе, биз сизни къучакълар опермиз, сонъ сиз бизни. Къайылсызмы?— деп кульди Асан.

— Ёкъ!— дедилер хорнен къызлар, шакъылдап ку-люштнлер.

— Я Лейля къайда?— суалнин берди Асан.

— О памукъ суvara. Мурат янъы сувны эсапкъа алып, невбетке къойгъандже, биз чёльни текрар суварып чыкъмагъа къарар бердик.

— Клубкѡа бармайджакъсызмы?— деп сорады Асан.

— Ёкѡ. Сабагъадже памукъ сувараджакъмыз.

— Демек, биз озь мурадымызны озюмиз боздыкѡ,— деди Асан.

Яшлар, кызлар кульдилер.

Ингитлер лагерге кѡайттылар. Буюк кѡарагъач тереги тѡбюнде стол устюнде тантаналы аш азыр. Колхоздан, кѡазылгъан янѡы кѡую екшкѡына ёлланылгъан бахшыш; хияр, помидор, патильджан, биберлерни Лена яраштырып, тарелкаларгѡа кѡойгъан, софраны аджайип донаткѡан. Оджакъ устюндеки кѡазандан лезетли плявнынѡ кѡокѡусы бурунгѡа ура.

— Буюрынѡ, йигитлер!— деди Лена.— Буюрынѡыз, Макъсуд Ходжаевич!

— Эй, машалла Лена,— деди макѡтап Макъсуд агѡа.— Сен бизни кѡуванчымызны арттырмагѡа тырышасынѡ.

— Я сиз озюнѡыз, эр янѡы кѡую кѡазылып суву чыкѡса, бу бригада ичюн буюк байрам, дейсиз де.

— Эбет, Лена, бригада ичюн де байрам, халкѡ ичюн де.

— Кель мында,— деп Лена Николайны чагъырды. Олар палаткагѡа кирдилер. Тезден пиво шишелери толу кѡопкѡаны алып кельдилер.

— Я бу не?

— Макъсуд Ходжаевич, себзени, йигирми беш шише пивоны реиснинѡ машинасынен кетирдик. Сизге реистен янѡы кѡую муждеси,— деди шофѡр.

Салкѡын сувнен толу кѡопкѡа ичинде пиво гузель сувугъан. Стаканлар толды, байрам эшкѡына аш башлады.

* * *

Янѡы кѡуюлар кѡазыладжакъ ер колхоз топракѡларынынѡ тап ашагѡы сынѡырына якѡын экен. Бу ер юксекче олып топрагѡы да яхшы, чакѡыл да аз корюне.

Янъы лагерь койден аман-аман алты километр къа-
дар узакъта. Йигитлерге сыкъ клубкъа къатнамасы къо-
лайсыз олды. Шай да олса, Муратнен Асан экинджи
акъшамы койге кеттилер. Лейлянен Гульджианны растке-
ртидилер.

Асан кулюмсиреп:

— Кечкен сефер тавда, авджыларнынъ огюне апан-
сыздан атылып чыкъкъан къараджалар киби пейда
олдынъыз, авджыларнынъ эслери башына кельгендже,
гъайып олып кеттинъиз,— деди.

— Я сиз авджысызмы ёкъса?— деп Гульджиан куль-
ди. Лейля да кульди.

— Авджы олмасакъ да, биз сизни чокъ бекледик.

— Биз бильмедик.

— Гуль багъчанынъ гуллерини коръмеге даима тель-
миргенимизни артыкъ бильмек керексиз.

— Биз гульбагъчанынъ гуллери дегиль, кой кийик-
леримиз,— деди Гульджиан мыскъыллы кулюмсиреп ве
эски яраны ачты.

— Гульджиан ханум, сиз мени багъышланъыз. О
акъшамы ашыкъып бираз серсемлик яптым,— деди
Асан.

Бу арада оларгъа Николай якъынлап кельди:

— Мурат, белли ки, сизинъ топлашувынъыз узакъкъа
сюреджек, биз яваш-яваш лагерге кетейик,— деди.

— Кетинъиз!— деди Мурат, чевирилип Лейлягъа
якъынлашты.

Асан кене сёзге къошулып:

— Айдынъыз, къызлар, артыкъ меним ишим харап
экедини озюм де анъладым, факъат бу муаребеде бир
аскер агъыр яраланды. Шимди исе о гъарипнинъ дердине
недай дерман буладжагъымны бильмейим. Бу къасевет
мангъа юкъу бермей. Чюнки бу бслянынъ себеби мен
экеппимни озюм де билем,— деди.

Ниает Лейля сёзге къошулып:

— Я о яралынъыз ким экен?— суалини берди.

— Меним джан достум Мурат.

— Демек, сиз темелли авджы дегиль экенсиз,— деди кулип Гульджиан.

— Не ичюн?

— Яхшы авджы кийик къачакъны корип, ерине чёкип мугъайып къалмаз.

— Мен де ойле, беллейим, Гульджиан ханум. Сёйледигинъыз догъру. Лякин меним достум омюримде ильки дефа авгъа чыкъкъан эди, теджрибесиз. Озю окъувда биринджи олса да, къызларнынъ янынъда тили тутула, козълерини ачыл къызларгъа бакъмагъа чекине.

— Онынъ янынъда бойле сёзге уста досту олса, къысметсиз къалмаз беллейим,— деди кулип Лейля.

— Эй, Лейля ханум! Мен де ойле пек теджрибели дегилим. Омюримде ильки оларакъ бош лафтан арекетке кечмек истедим, о да олмады,— деди Асан.

— Гульджиан, бу ерде къатып къалмайыкъ. Изни берирсенъиз, мен сизни эвге озгъарайым, Мурат исе Лейляны,— деп теклиф этти Асан.

— Яхшы,— деди Гульджиан.— Лякин сен бу сефер де энди о къушны тутар да къанатларыны юлкъарым беллесенъ...

— Билем,— деди Асан мугъайып.

— Гульджиан сиз онъа ойле медениет ёлуны огреттинъиз ки, ялынъыз къалсанъыз эли дегиль, тили биле тутулыр,— деди Мурат.

— Ойле исе, кетейик,— деп теклиф этти Гульджиан.

— Я пек юваш, муляйимлик косьтерсем, «бу гъарипни огюзге чевирген экеним», деп беллемезсинъми, Гульджиан ханум.

— Ёкъ,— деди къыз кулип. Лейляны Муратнен тездже ташлап кетмек макъсадынъ, озю Аасаннынъ къолтугъына кирди, чёкип ёлгъа тюшти.

Асан лафазан йигит олса да, сёзге уста экенини ве шакъа севгенини Гульджиан бегене. Бу йигитлерини

тербиели ве ишкир олгъанларыны реис къызлар янында къайд эткен эди. Бельки реис — Малик агъа: «Къызым санъа айтам, келиним сен динъле», манасынен айткъандыр. Бельки бу йнгитлер балдызым Лейлягъа ве Гульджиангъа келишikli киевлер ола билир демек истегендир, тюшюнджесин эки-учъ кунъден берли Гульджианшыны акъылында чыкъмай.

Акъыкъатен, реиснинъ сёзлеринде бир мана бар эди: «Лейля да, Гульджиан да аджайип къызлар. Факъат кызыны къафестеки къуш киби сонъсыз эвде тутмакъ аджет дегиль. Вакътында лаяыкъ йнгитнен бирлешсе, къорантагъа да къуванч, сойгъа-сопкъа да», деп беллей эди реис.

Гульджиан ай-ярыкъ геджесин Асаннынъ кълутугъына кирип ёл бою кете. Асан тыныкъ, сесини чыкъармай. Гульджиан терен тюшюнджеде. Эбет, Асан лафазан олса да, умумен яхшы йнгит корюне. Бу тюшюнджелер ичинде Гульджиан Асаннен берабер эвлери янына келип еткенини дуймай къалды.

— Неге бойле тынып къалдынъ, Асан?— деди кулип Гульджиан.

— Сен терен тюшюнджеде, татлы хаялда олгъанынъны дуюп, ойларынъны бозмакъ истемедим.

Бу джевапны Гульджиан пек бегенди.

— Я мен недай хаялгъа тюшкенимин сен къайдан билесинъ?— деп кулды кызы.

— Элимни туткъан элинънинъ берген импульсларындан.

— Пек индже дуйгъулы экенсинъ,— деп Гульджиан кулди.

Асан Гульджианнен мердивенлерден узакълашкъанда, Лейля да Муратнен эвлери тарафкъа догърулдылар.

— Лейля ханум! Биз сизнен корюшмек истеп, ёлунызы кескенимизге дарылмайсызмы?— сорады Мурат.

— Мурат, сиз манъа «ханум» дегенинъизге элем этем.

— Афу этинъиз,— деди Мурат. Апансыздан Лейля

сюрюнди. Мурат деръал кызынынъ къолларындан тутып котерди.

— Сагъ олунъ,— деп Лейля тешеккюрини бильдирди.— Коресизми, сиз олмагъан олсанъыз йыккылыр эдим,— деди кулип Лейля. Бу сёзлерининъ манасы, «сиз клуб огюнде ёлумызны кескенинъизге дарылмаймыз», демек эди.

— Демек, бизни сёгмейсиз, ойлеми?— деп кулюмсиреди Мурат.

— Вай, Мурат достум, сёгмеге не аджет? Сизни бутюн колхоз халкъы алгъышлай. Репс, Малик энъиштем, исе къуванчындан делиреджек.

Лейлянынъ бу сёзлери ичинде ильки агъызындан чыккъан «достум» сёзю Муратнынъ юрегине пек ятты.

— Халкъ бизни ач, къуру чёллерни сувгъа тойдурмакъ истеген Фархадкъа бенъзете,— деп Мурат кульди.

— Эльбетте. Затен о дестан халкънынъ эбедий хаялыны тасвир этмейми?

— Макъсуд агъанынъ айткъаны киби, манъа геолог дегиль, «сув инженерни» олмакъ керек эди,— деп кульди Мурат.

Лейля Асаннынъ сёзлеринден Мурат насыл факультетте, къачынджы курста окъугъаныны бильсе де, субетни девам этмек ичюн:

— Я сиз насыл факультетте окъуйсыз?— деп сорады.

— Геология...

— Мен исе...— деди Лейля ве бирден тили тутулды. Аз къалды бир гизли сыры агъызындан учаджакъ эди. Деръал акъылыны башына топлап,— мен геология ишини бегенем деди.

— Сиз пек гузель, аджайип кызысыз, Лейля,— деди яваш сеснен Мурат.— Мен сизни пек бегенем,— бу сонъки сёзлерининъ агъызындан чыккып кеткенинъ озю де дуймай къалды.

— Бильмейм,— деди Лейля тыныкъ давушнен.

Эки асрет Лейляларнынъ эви огюнде токъталды. Кеч вакъыт. Орталыкъкъа тынчлыкъ яткъан. Теджрибесиз къызнынъ ильки джайгъан къатламасы киби, бир кенары оюлып къалгъан ай табагъы, даа якъында, кой устюне котерильген. Юксек тереклернинъ кольгелери созулып ерге тюшкенлер. Азбар огюнде тахта скемлечик, тамам талда ерде, амма... Мурат, «юр гузелим, бираз отурайыкъ», деменге чекине. О Лейлянынъ ай ярыгъындан ялтырагъан къара козьлерине бакъып къалды. Лейля да йигиттен козь алмай. Мурат агъыр тюшюнджелер ичинде, коксюни котерип терен нефес алды. Лейля бир шейлер сёйлемек истеп ынтылды. Лякин, сёйлемеге сёз тапмады. Лейля яваштан ах чекип, терен нефес алды. Бу саниелерде Муратнынъ яваштан онъа якъын эгильгенини дуйды. Ёкъ, Лейля козьлерини ачмады. Ялынъыз: «Я сарылса бойнума не япарым?» «Не япмалы, не?..» суаллери башында ойнадылар. Юреги кокюсине сыгъмай, янъы къурулгъан саат киби, ашыкып, тез дукюльдеди. Тамам бу саниелерде Лейлянынъ башы, онынъ эмиринден чыкып, йигитнинъ коксюне эгильди. Энди не чаре? Мурат да аджеле нефес алып юрек юрекке якъынлагъаныны дуйды. Йигит бирден алевли атешке тюшти, дудакълары къызнынъ янагъына токъунды. Лейля акис дегиль. Мурат яваштан дудагъыны опеим дегенде, Лейля къатты юкюда агъыр тюш корип, абдырап уянгъан адам киби, бирден башыны котерди.

— Ёкъ, керекмей!— деп, деръал четке чекильди, сагълыкълашмай, азбарнынъ къапусыны ачып, ичери ашыкыты.

Мурат эеджанланып, кенди арекетине пек пешман олып, къызнынъ артындан бакъып къалды. «Токъта, афу эт Лейля!..» деп къычырмакъ истеди, лякин агъызыны ачып бу сёзлерни айткъандже, Лейля энди эвге кирген эди.

* * *

Бу акъшамки корюшювни, энди юректен севген Муратнынъ бойле арекетини, Лейля озю беклеп тура эди де!? Даа тюневин акъшам тѣшекте яткъанда: «Эгер ярын Муратны коръсем, озгъарам десе, озгъарсын, чаре тапып къучагъына сармакъ истесе, мен де сарылырым... деп, татлы хаялларнен юкъугъа далгъан эди де... Я не ичюн шимди ёкъ дедим? Не ичюн асретлимнинъ бойнуна кендим де сарылмадым? Менним дудачыкъларым онынъ якъынламасыны тельмирип беклей эдилер... Не ичюн бир сеферчик опымеге изин бермедим?.. Не ичюн, не ичюн?..» суаллери башында къайнай. Къааръленип бармагъа ер тапмай, серт адымларнен одасы ичинде долашып башлады. Сонъ диван устюне шыпырылды. Пуф ястыкъкъа башыны комюп окюрип-окюрип агълады. «Мен керчектен де кийик кой къызым... Я о йигит мени бойле дагъ кийиги беллеп, бир даа яныма биле кельмек истемесе?.. Олар шимди койден беш-алты километр ашагъыда къую къазалар. Бельки киногъа дегиль, гъариплер, махсус, бизни коръмек ичюн кельгендирлер. Артезиан къуюлары бизим звено тарласы янында къазылгъанда, бизге не вакъыт сув берирсиз, суали маначыгъынен бригада янына бармакъ мумкюн эди. Я шимди? Бельки Мурат даа азбар огюнде беклеп отурадыр?.. Лейля деръал аякъкъа турды. Юзьбезнен козь яшларыны сильди, яваш къапуны ачып, аджеле азбар къапусына етти. Онынъ мында кольгеси биле корюнмей.

* * *

«Иште мен де Асаннынъ беясына огърадым. Лейля бираз севги дуйгъусына уйгъанда, мен деръал о заваллыны къучакъламакъ, опымек истедим. Не худжурлы, не айып ал?» — тюшюнджелеринен озю-озюне опыкелеп Мурат кери къайткъанда, кой четинде онынъ огюне Асан чыкъты:

— Корюшов насыл кечти, достум?— суалини берди.
— Харап, масхара олдым,— деди Мурат.
— Не олды?— деп телюкели давушнен сорады Асан.
— Айттым да санъа.
— Насыл масхаралыкъ?.. Пек кускюн корюнесниъ.
— Эвлери янынадже пек хош, муаббет кеттик. Қъапу
янында токъталдыкъ. Онынь муляйимлиги, якъынлыгъы
меним башымны айландырды. Мен де сен киби ашыкъ-
тым...

— Уджюмге кечтинъ? Бетинъе бир шамар...— деп
Асан кульди.

— Ёкъ, о аман ёл къапуны серт урып эвге ашыкъты.

— Кедерленме, достум! Хайыр ола. Не япмалы, олар
ойле намуслы къызлар. Мен оларгъа кийиклер дей эдим,
амма, хайыр, олар кийикке ошамайлар. Биз бу акъшам
Гульджианнен баягъы субетлештик. Онынь бильмеген
шейи ёкъ. Истерсенъ, эдебият акъкъында сёйлен, истер-
сенъ техника илими... Рус шаирлери Блокны, Бальмонт-
ны, Есенинни, инглиз эдебиятыны, Байроннынъ шиирле-
рини, Шекспирнинъ сонетлерини билелер. Айды дедим,
бу къызгъа феъ акъкъында бираз сёз котерейим. Меним
бильгенимни о да биле. Тюшюнип кокке бакътым. О ма-
нъа кок мейдашы йылдызлар, оларнынъ къурулышлары
акъкъында ойле кутълевий лекция окъуп башлады, ша-
шып къалдым. Астрономларнынъ фамилияларыны биле
сёйледим, тек акълымда къалмады. Айды дедим озъ-озю-
ме: бу къызны не алтын айнынъ тынч геджелери берген
шевкъ севги изине тюшюр, не де кокке сепилген
парлакъ, эльмаз йылдызлар юрегине севги ярыгъы кирсе-
тир. Гъалиба, биз янълыштыкъ. Олар адий памукъчы-
лар олсалар да...

— Бильмейим.

— Гульджиан не айтса, «бу меселени Лейля даа гу-
зель биле», деп кече.

— Сонъ, недай сагълыкълаштынъыз?— деп сорады
Мурат.

— Бу нек меракълы бир ал. Сёйледигим узре энди, бу кыз мени бус-бутюн суварып, севги хаялымны сёндюрди, энди элини сыкып саглыкълашып кетейим дегенде, узаткъан элимни тутып, шакылдап кульди. Сонъ, достча муляйим саглыкълаштыкъ,— деди Асан, бутюн сырыны ачмакъ истемейип. Сёйлеп башлагъан джумлесиин къарыштырып токъталды. Саглыкълашув исе Асанны тамамынен шашырды, биинъ бир суаль тюбюне тюшюрди. Эльбет, догъру, Асан Гульджианнен эв янында токъталып бираз даа сёйлешкен сонъ, «акъикъатен бу кызынен, биз берабер, юва къурып оламамыз», тюшонджесиннен саглыкълашып, кери къайтмагъа ниетленгенде, Гульджиан бир даа шакылдап кульди:

— Не ичюн ойле узакътан эль узатасынъ? Бетиме кене шамар тюшер деп къоркъасынъмы?— суалини берди, текрар юректен кульди. Озю Асангъа якъын кельди.— Чекнимесенъ янагъымдан опинъиз! Гъалиба, шеэрде достлар бойле саглыкълашалар,— деди.

Асан шашмалады: «Аджеба бу янъы бир айнеджиликми, ёкъса, достлукъ, севги арекетими? Не япмалы, ие, не?»— суаллери башына урды. Бу арада Гульджиан онынъ янагъындан опыти, суаллерге джевап оларакъ, текрар яначыгъыны Асангъа котерди. Айнынъ алтын шавлелеринен ялдызлангъан ал янакъкъа бакъып, Асан бир-эки сание токъталды. Сонъ, «бу тюшюмдемн экен, эсимдемн», ойланып козылерини юмды, айды куссе де, урса да Асан илери», деп кызынынъ янагъына дудакъларыны тийдирди. Эвеля бу арекеттен озю де къоркъса да, сонъ бир даа кыз янагъыны опыти. Гульджиан бирден чекилип:

— Эчкини азбаргъа йиберсенъ, не себзе къалыр, не гуль,— деп кульди.— Чаре тапсанъыз базар куню акъшамы клубкъа келинъиз!— деп ёл къапуны ачты, эвлерине догърулды.

Бу вакънаны Асан тамамынен достуна сёйлемек истемеди.

Эки дост ёл бою керн къайталар. Тынчлыкъ. Ара-сыра ёл четинде, памукъ тарлаларында бир-бирине «сув келеми», «келе», киби давушлар эшитиле.

— Коресинъми, бу тарлаларны бизим артезиан къуюсынынъ сувунен суваралар!— дей, тынчлыктыны бозып Асан.

— М-м...— мырылдай Мурат агъыр тюшонджеден къуртуламай.

Асан озю де шимди татлы ойларнен огърашыр эди, факъат досту бойле агъыр алда олгъаныны корип аджынды, онынъ къасветини енгиллештирмек истеди.

— Океленме, достум, «бир кунъ бизим малледе де байрам олур», дейлер. Меним тийзем: «такъдирийге язылгъан олса, къысметини ссчмей тозлу ёлда биле тспип кечсенъ, днгер ерде озю къаршынга тюртюлип чыкъар», дей эди.

— Меним бабам исе, «къысметни эр ким озю къазана, къысмет ёлда сени беклеп ятмай», дей эди.

— Кедерленме, достум Мурат, башынъны тюшюрмеге аджет ёкъ. Сен киби йнгитлер ёлларда ятмайлар. Истесенъ, институткъа кельгенде мен къызларгъа, «бу йнгитке бир аджайип, табнатлы, гузель къыз керек», деп илян этейим. Экинджи куню одамыз огюнде къызлар невбетке топланырлар!— деп кулды.

— Манъа башкъасы керекмей,— деди серт Мурат.

— Ялынъыз гузель Лейлямы?

— ...

— Ойле исе, ярып мен оларнынъ эвине къудалыкъкъа барайым. Бу меселенинъ сонъуна нокъта къоярмыз. Эп бир бир кунъ ола акъайгъа чыкъаджакъ. Эгер сспн севсе «къайылым» дер, севмесе, vessелям...

— Айды, етер...— деди дертли, терен нефес алып Мурат.— Билесинъми достум, о къызны акъыкъатен севдим.

— Корем...

— Лейля меним вакъытсыз, аджеле арекетиме терс-

лик косьтерип, чекилип кеткенини биле бегенем. Демек, ырызлы кыыз.

— Затен бу дюнъяда худжур аллар бар. Эгер кыыз енгиль табнатлы олып бирден эрге япышса, биз йигитлер онъа «елли-енгиль» деймиз. Кыыз севгиге саран олып бирден дудакъларыны опытюрге истемесе, «пек киббар кыыз», деп опыкелеймиз. Гъариплернинъ алы да пек мушкюль,— деп Асан кулюмсиреп достуна бакъты. Мурат онынъ сёзлерини динълемегенини дуою,— Мурат, мен акъикъатен Лейлянен сёйлешип бакъайым да...— деди Асан.

— Ёкъ!— деп кести достунынъ сёзюни Мурат.— Манъа къуда да къудалыкъ да керекмей.

— Озюнь билирсинъ.

— Асан, затен сен бу меселеде теджрибелли адамсынъ. Сёйле, Лейлянен арамызда бойле къолайсыз ал олып кечкен сонъ, манъа недай арекет этмек керек.

— Бильмейим,— деди Асан тюшонджели алда.— Мени акъикъатен пек теджрибелли йигит беллейсинъ, достум. Санъа догърусыны айтайым: Менде ич бир тюрлю теджрибе ёкъ. Омюримде ич бир сефер бир кызыны севип бойнуна сарылмадым, дудагъыны опымедим. Меним тилим уста. Лякин элим кыыскъа. Бу акъшам Гульджианнен къолтукълашып кеткенде, о кызынынъ манъа сыджакълыкъ корьсеткенини дуйдым. Сагълыкълашмакъ лязим, келип Гульджиан манъа якъынлагъанда, эвде, апансыздан, рафтан фильджанларыны тюшюрип парлагъан, шимди джеза беклеген бала киби титреп, къалтырап башлады. Теджрибелли... Мен окъугъан китаплардан, корьген фильмлеримден вакъиялар боюнджа сёз уйдурам, тасырдайым, — деди Асан.

— Мен исе сени дагъларны, ташларны кечкен, юз чокъракътан сув ичкен адам беллей эдим.

— Ёкъ, достум, ёкъ. Эглендже акъшамлары, оюнкульки арасында шакъанен бир-къач кере кыызларнынъ

янакъларыны, я да зорнен дудачыгына дудагъымны тийдирдим. Бутюн теджрибе бундан ибарет.

Муратнен Асан бир шеэрде осселер де, башкъа маалелелерде яшап, дигер мектеплерни битирдилер. Олар ильки Ташкентте университетни кѣпусыны кечип, биринджи курста окуп башлагъанда таныш олдылар, достлаштылар. Асан базан, кенди аятындан айры вакъиаларны икѣе эте. Лякин Мурат онынъ омюрини тамамынен бильмей.

V

Асан! Асан адий бир кѣорантада догъды. Эски хасталыгъы даа зияде кѣозып башлагъан анасы, бу баласыны тек еди бучукъ ай багъырында ташыды. Локъсаханеде дюньягъа кельген огъулчыгыны бабасы Джемиль анасы Найлесини элинден алып машинагъа мингенде, кѣундакънынъ енгиллигине шашып:

— Я бала кѣайда?— суалини берди.

— Кѣундакъта!— деди кулюмсиреп Найле.— Хастаханеден яздым да санъа. О сабий пек уфакъ догъды.

Эвге еттилер. Найле баласыны диван устюне кѣойып, эскилерини денъиштирмек ичюн кѣундагъыны чезди. Сабий, санки сувукътан сызлап когерген, кѣанаты даа осьмеген чипче киби зайыф, начар эди. Балачыкънынъ териси индже, кемичиклерине япышкъан. Кѣуругъан кѣорай озеги киби аячыкъларыны, эльчиклерини корьген бабасы юректен, озь-озюне, «бу бала дюнья ярыгъыны чокъ корьмез», деди. Лякин кенди кѣарарыны ачыкъ сѣйлеп кѣадыны Найлесини ынджырмакъ истемеди. Заваллы Найле озю де ойле азгъан, бетинде кемиклери тюртюлип чыккъан, назик бурунчыгынынъ устюне, манълайына сепкиль тѣкюльген. Бир вакъыт, акъайлар ёлда козь ташлагъан бу дюльбер кѣадын, дерсинъ, бусбутюн ирип кеткен, ялынъыз кольгеси юре. Бу саат Джемиль ильки огъулчыгы Энверчикни анъды. Энвер

бесленген кѳзу киби бир бала эди. Янакѳлары пишкен апорт алмасы киби толу, эльчиклери, аячыкѳлары да ойле эди.

1941 сенеси Ватан дженки башлагѳанда Энверчик бир яшында эди.

Бабаны дженк ёлуна озгѳармагѳа чыкѳкъѳанда, аджайип дюльбер Найленинѳ сюрѳмели кирпичклери тюбюнден козѳашлары тѳкюле. Дженк ве айрылыкѳнынѳ не экенинѳ билѳмсен Энверчик исе кулип, кулип бабасына кѳолчыгѳыны узата. «Бабба, баба, бабба...» дей, кене куле эди. О вакѳа, бутюн дженк кунѳлери, Джемильнинѳ козю огюнден ич кетмеди. Сакинлик вакѳтында, душмангѳа уджюм эткенде, Энверчикнинѳ «баба, бабба» сѳзчиклери кѳулакѳларыны чынѳлата эди. О сабий вакѳытсыз эляк олды. Бу фаджиалы вакѳяны Асан анасыннынѳ аджыныкѳлы икѳялеринден биле.

Дженкиннѳ агѳыр кунѳлери, душман тувгѳан юрткѳа якѳынлагѳанда, райком хадимлери ичинде балалары олгѳан кѳадынларгѳа, эвакуация — кочюв ёлуна тюшмеге лязим кельди. Джемильге сонѳки мектюп Сиваш копиюринѳ кечкенде язылгѳан эди. Харьков шеэри тюбюнде ханн фашистлернинѳ самолѳтлары поездгѳа уджюм эттилер. Поезд токѳталды. Тревога боюнджа халкѳ вагонларны ташлап таллыкѳ тарафкѳа кѳачалар. Андамында ерни титретип бомбалар патлай. Бала-чагѳа шидетли кѳычыра. Самолѳтлар кескин вѳйылдап ашагѳы эне, пулемѳтларынен кѳуршунны ягѳмур киби тѳкип кетелер. Найле, бир элинде баласы Энверчик олгѳаны алда, олен оськен деречикке чапа. Беш-алты адым огюнде окюрип тюшкен бомба патлап, атеши йылдырым киби этрафкѳа джайылгѳалыны корѳди. Сонѳ бир шейден хабери ѳкѳ...

Экинджи куню Найле ильки кирпичклеринѳ котерди. Кѳурып яз чиллесинде сувгѳа мухтадж ер киби чатлагѳан дудакѳларыны зорнен арекетке кетирди.

— С-с-сув-в,— деди. Онынъ сесини кимсе эшитмеди.
— Сув,— деди текрар дудакълар къалтырап.
— Сестра!— деп къычырды янында дигер яралы къадын.

Деръал эмшире къыз етип кельди. Аман агъызына бир ютум сув тѣкти.

— Мени, меним... меним балам...— деди Найле, даа бир шей сѣйлемек истеди. Бу арада башында дешетли гудюрди къопты. Гуя онынъ янында текрар о къыяметли бомба патлады, бирден бунарлангъан козьлери огюнде тюневинки йылдырымлы яшынынъ атешлери учты, Найле кескин давушнен, «а-а-а...», деп къычырды. Текрар эсини джойды.

— Контузия!— деди етип кельген эким.— Ярасы да агъыр.

Эмшире къыз Найленинъ дудакъларыны сылатты, агъызына даа бир ютум сув тѣкти. Лякин о куню Найле бир даа козьлерини ачмады.

Учюнджи куню Найле текрар кирпичлерини котерди. Эвеля козьлери огюне бир булут пердеси чекильгенини коръди. Кирпиклерини бираз даа котерди. Булут перде дегиль, бем-безд халатлы эмшире къыз, Найленинъ яралы кокюсинден акъкъан къанлы сютни силип къуртмакънен мешгъуль эди. Яралынынъ козьлери ачылганына къуванып:

— Шукюр, алынъыз тюзеледжекке ошай!— деди эмшире къыз.

Найле джанланып башыны котермек истеди. Бу саниде бутюн вуджудыны кескин панджалар тырнагъан киби олды. Тишлерини гъычырдатып, къамаштырып сыкъты. Агъыр агърылар оны кене эсир этмек истеди. Факъат бу дефа Найле эсини джоймады. Бираздан козьлерини ачты, къарыкъ сесинен яваштаң:

— Мен не ердем?— суалини берди.

— Сиз госпитальдесиз.

— Не ичюн?

— Тарсыкъманъыз... яраларынъыз тезден тюзелип кетер.

— Я меннм балам?

—?

— Я меним... къучакъ балам къайда?

— Бильмейим.

— Бильмейсинъми?..— козь яшлары чыбырып кетти.

— Кедерленменъиз, тапылыр.

— Демек, ёкъ...

— Поездынъыз гъазагъа огърагъан сонъ, сагъ тапылгъан ёлджуларны, яралыларны, балаларны андамында ерлештирдилер. Ким не ерде, бильмек даа къыйын,— деп джевап берди эмшире.

— Мында Юля, Юля Косарева ёкъмы?

— Бильмейим. Къасеветленменъиз! Мен арарым, тапарым.

Найле озю насыл агъыр яралы экеннини даа бильмей эди. О фаджналы куню, огюнде патлагъан бомбанынъ атешли парчасы бир кокюсини кесип, бир парчасы исе джигерине кирип къалгъан эди. Йльки куню операция япып бомба парчачыгъыны чыкъардылар. Яралы кокюсинден токътамай акъкъан къанлы сют бинтлерни, чаршафларны сылата... дигер кокюси исе сютнен толып ойле къабаргъан ки, токътамай сызлай, юрегиини титрете.

— Меннм сабийим,— деди Найле, къувети битти, юкъугъа далды.

* * *

Найле тамам учъ ай тѣшekten турмады. Огъулчыгъы Энверчикнинъ, райком секретарынынъ къадыны Юля ве онынъ къызчыгъы бомбалав вакътында о ерде эляк олгъанларыны бильмей. Башына эси келип башлагъан сонъ токътамай суаль берди, токътамай андамында

араштырув мектюплери язды. Найле юрип башлагъанда госпитальни Орта Асиягъа кочюрмек лязим кельди.

1941 сенеси. Дженкте вазнет агъыр эди. Дивизиялар бир ерден дигер ерге авуша. Аскерлерининъ адреслерини бильмек гъает агъыр. Найле тюзелип энди, госпитальден чыкъмакъ вакъты кельди. Лякин не урба не де парра... Биринджи вакъытлары эмширелерге, яралыларгъа ярдым этмекнен огърашты. Сонъ курс кечип эмширелик вазифесини менимседн.

Шукюр Найле агъыр яралардан къуртулса да, арасыра контузия кендини анъдыра эди. Бирден башы айлана, къулакъларында дешетли сызгырувлар пейда ола, бираздан язылып кете эди. Бу хасталыкъ Найленинъ умумий сагълыгына лек тесир этти.

Ниает, дженк битти. Джемиль сагъ-селямет Найлесини тапты. Энверчик эляк олгъаныны эшитип чокъ яныкълады. Бу къаарни тек бала сѣндюреджек эди. Лякин о агъыр хасталыкънынъ, контузиянынъ нетиджеси аля Найлеге тесирини бильдире. Ялынъыз дженктен еди сене кечкен сонъ Найле агъыр аякълы олды. Дѣртбеш айдан исе эски хасталыкъ шиддетли къозгъалды. Бельки онынъ ичюндир бала вакъытсыз догъды. Озю де ойле зайыф...

Яваш-яваш балачыкъ джанланып башлады. Ойле маддеси ачылды ки, эммектен хабер бере. Кескин давушы да диварларны чынълата. Агълай-агълай бетчингн когерип къала. Иште, бу баланынъ адыны, дженкте эляк олгъан партизан эмджеси шеревине Асан къойдылар.

Омюрде чешит вакъналар олып кече, чешит тюрлю инсан табнатына расткелине. Базан исе бир адамнынъ не ичюн худжурлы алгъа къалгъаныны бильмек биле мумкюн дегиль. Ахмет акъайнынъ айткъаны киби: «Кя десенъде джурмез, ну десенъ де». Асанчыкъны илькиде ойле чаресиз, зайыф алда корьген бабасы Джемильнинъ юрегинде бир титислик, эджнебийлик догъды ки, о

юректеп ич силлимедди. О кене пльки огълу Энверчикки анъа. Онъа учъ айлыкъ экенде «батыр Энвер» лагъабыны берген эдилер. «Бу бала исе, баарьде, сувсыз чукъургъа отуртылып, тутмай къурып къалган терекке бенъзей», дей эди Джемиль озъ-озюне. Асанчыкыны элине алмагъа биле чекине эди.

* * *

Джемиль дженк йыллары шофёрлыкъ зенаатыны менимсеген эди. Шимди де агъыр юк машиналарыны юрсете. Ишке эрте кете, кеч къайта. Кимерде исе узакъ рейслерге кете. Бир къач куньден сонъ къайтып келе. Яз куньлерин, кузьде экин, памукъ берекети котерильгенде, айларнен эвде олмай.

Джемильнинъ огъулчыгъы Асанчыкъ исе, яз ичинде ойле тирильди, пекинлешти ки, оны танымакъ биле къыйын. Озю де гъает атик корюне. Юзюм киби къара козьчиклерини биревге тиклесе, санки бакъкъан ерини буравлап тешеджек. Маддеси ачыкъ, не берселер авесликнен ашай.

Асан бир яшында экенде, ан-и-и-нам. бабба... баббам сёзлерини ачыкъ айтып баплдады. Найлеини къуванчы юрегине сыгъмай. Асанчыкыныгъ бойле тез де-пышин, гузеллешип кеткенине къомшулар да шаша эди.

— Вай, Найле сабийчик ойле хастаджан эди ки,— дей къомшулары Мерьем апте.— Тфю, тфю, назарым тиймеси... Бу бала ич ойле тюзелип кетер беллемедим.

— Я бир сефер де хасталанмады да!— дей тийзеси.

— Бакъыпъыз сиз онъа, козьчиклерин атеш киби яна...

* * *

Йыллар кечти. Асан еди-секиз яшында экенде тыштан ойле мазаллы корюльмесе де, сагълам, къуветли эм

де пек атик бала эди. Акъранларынен тутушса, куреше, мытлакъа устюн чыкъа. О, эвеля къапу огюнде, сонъ бараклар янында балаларнынъ ёлуны кесип башлады. Къомшу балалары онынъ командорлыгынен арскет эте эдилер. Командоргъа къаршы кеткен балалар къатты джезагъа огърайлар. Асаннынъ анасы хастаханеде баш эмшире олып чалыша. О де невбетчиликте ола, де бири-нинъ ерине чалыша. Джемилъ де иштен кеч къайта. Я да ичип саруш келе. Онъа Найле дарыла.

— Сен бу арам ичкини къайдан пейда эттинъ бильмейим?— деп опыкелей.

Къомшулар да келип Асаннынъ джанбазлыгына шикъятленелер. Бойле баба исе эвде сёз кечиралмай. Онынъ огюти бир капик. Айткъаны Асаннынъ бир къулагъындан кире, дигеринден чыкъа. Анасы чаресиз агълай. Тек анасынынъ бойле алы Асанны мугъайта: Ынджынып, озю кошеле тура. Бир даа ярамазлыкъ япмайджагына сёз бере. Бир къач кунден исе джумлеси унутыла.

Асан он эки яшында экенде олар эски барактан янъы къурулгъан дёрт къатлы эвге кочтилер. Омюринде бу къуванчлы кунни Асан ич де хатиринден чыкъармай.

Тезден янъы ерде де Асан акъранларынен тутушып устюнлигини бильдирди. Маалледе устюнлик косътерип оюнда, эр арекетте кене башчылыкъ этип башлады. Чокъ кечмеден эвельки еркеки киби Найлеге къолумкъомшудан шикъятлер, опыкелер кельди. Ойнагъан топлары, апансыздан четке учып, бирисининъ пенджересини зынъылдатса, я биревнинъ азбар исары устюнде асылып тургъан къайсы пытакълары сипъкитилъсе, эвеля ким анъыла? Эбет «джанбаз» Асанчыкъ. Акъып тургъан арыкъта сув токътала, я гедже бир азбар диварындан дигерине йип чекильген, кечип кеткен сюрюне. «Бу Найленинъ айдамагынынъ ярамазлыгыдыр», деп бири куле, дигери сёгюне. Онынъ башына, хаялына урмагъан ярамазлыкъ ёкъ эди. Ёлда бир мышыкны

тута, оюн арабачыгына скелер. Мышыкъ миявлап башлагъанда, оны къомшунынъ копечигине косътерелер. Мышыкъ бир кереден еринден къопа. Артындаки арабачыкъ тасыр-тусыр... Бу тасырды гъарип айванны даа зияде къоркъуза. Расткельген терекке аджеле тырмаша.

Асан озю зийрек бала. Яхшы окъуй. Энди алтынджы сыныфта. Эдебият дерслерини севе. Эпъ бегенген дерси исе физика. Чешит машиналарнынъ арекет къанунлары, оджалары косътерген теджрибелер онынъ дикъкъатыны джелъп эте. Озю исе эм шофёр олмакъ истей, эм эким.

* * *

Ичкиджилер, адамлар кенди «къурбаныны» яваш-яваш тузакъкъа тюшюрмеге билелер. Эвеля, джебинде пара олгъан адамны, «яхшы кишисинъ», «пара къазанасынъ, сарансынъ», «эр кес зевкъ сефада, сен исе кенардасынъ», киби сёзлернен адамны къыздырмагъа, я да утандырмагъа тырышалар. Башта озьлерининъ эсабына зорнен бир-эки къадечик пчирелер. Сонъ не ерде корюшселер, алгъышнен къаршылай, ларёккъа я ресторангъа чекип алып кетелер. Бир къач вакъыттан «къурбан» энди эльде, оны савып башлайлар. Пьянсаларгъа ичмеге паралы адам керек. Оны токътамай оплайлар. Чекинчерек олса, опыкелев, сёгюв ярдым эте. Бойле белягъа Асаннынъ бабасы Джемиль де огърады. Эвеля иштен сонъ оны къаршылап чыкъкъан «достларнен» «богъаз джибите». Бу ал оны ракъы асретлигине огъратты. Эвдеки сакинлик, муаббетлик бозулды. Джемиль кимерде дым саруш келе. Бу вакъыт о ачувлы, ерли-ерсиз давуш котере. Асан да белягъа тюше, шамар ашай. Асаннынъ озь ярамазлыгъы исе ёлда-ызда битмей. Найле кунъ-кунъден хасталыкътан, къасеветтен прип кетти.

Бир сефер невбетий шикъетликтен сонъ, Асанны кошге отуртты. Озю де окюрип агълады.

— Сен энди балабан баласынъ. Не вакъыт мени масхаралыкътан къуртараджакъсынъ. Энди сени кошеде отуртмагъа айып,— деди.

Анасынынъ бойле аджышыкълы агълагъаны Асангъа пек тесир этти. Кошеден чыкъып анасынынъ янына кельди:

— Багъышла, аначыгъым, мен бир даа сени ынджытмам!— деп ялварды.

— Бабанъ ойле харап олды. Ичкиден козь ачмай. Кене иштен къувгъанлар. Меним бутюн умюдим, чырагъым сен эдинъ. Сен исе мени халкъ огюнде масхаралыкътан чыкъармайсынъ. Сиз мени хасталыгъымны арттырып мезар ёлуна тюшюрдинъиз. Чарем къалмады,— деди Найле, кене окюрип агълады...

* * *

Яш балалыкъ деври кечтимиз, ёкъса акъыкъатен анасынынъ сонъки аджыныкълы сёзлери онъа пек тесир этип юрегини, мийини къарыштырдымы? Қимсе бильмей. Асан бирден денъишти. Аягъы ёлдан чекильди.

Бабасы Джемильнинъ башына ракъы етти. Ичкиден баш котермей, иш вакъты биле, шишеге эсир Джемиль саруш алда, машинасыны айдагъанда гъазагъа огърады. Озю де дигер машинада кеткен беш адамнынъ шейт олмасына себеп олып, мезаргъа кирди.

* * *

Бабасынынъ севгисини коръмеген, бильмеген Асангъа бу пьансалыкъ «федакярлыгъы» терен тесир этмей къалмады. Анасы Найле исе пек яныкълап гедже, кунъдюз козь яшларыны токътатып оламады.

— Мен къабаатлым!— деп эп агълай.

— Я сенде не къабаат бар?— дей тийзеси.

— Эртеджерек, мытлакъа хастаханеге барып, теда-

вий ёлуны кыдырмакъ керек эди. Чекиндим, аджыдым. Озю акъылланыр, токъталыр белледим.

Бойле фаджиалы, айып алда къоджасынынъ гъайып олгъаны Найлени пек ынджытты. О заваллы бу къарьден къуртулып оламады. Чокътан хастаджан къадынны яныкъ мушкюль алгъа огъратты. Эски агърыларыны даа зияде къоздырды. Найле тешекке тюшти. Экимлер не къадар ярдымгъа тырышсалар да, дердине дерман буламадылар. Баарь купьлерн тереклер чечек тѣкип табнат этрафкъа шырныкълы сефасыны багъышлагъанда, Найле сонъки сефер козьлеринни ачты. Пенджере огюнде асылып тургъан чечекли терекининъ далына козь ташлады. Стол устюндеки Асанны дагъдан кетирген лялелерге бакъты. Омюрининъ бу гузеллигини ташлап кетмек истемей, пек ынджынды...

— Асаным, бирданем, кель яныма,— деди яваштан. Огълуны сонъки сефер багърына басты.— Балам, мен энди ёлджум... Адам ол... мени... мени мезарда ынджытма...— деди, даа бир шейлер сѣйлемек истеди, кыбырдагъан дудакълар талып токъталдылар. Асан бу сѣзлерининъ анасынынъ сонъки прадеси, васнети экенини дуйды.

— Аначыгъым! Мени ташлап кетме,— деп гъарип анасына япышты, окюрип агълады...

* * *

Тийзеси ве анасынынъ эмек аркъадашлары эвде асыл олгъан бутюн къасеветни ортакълаштылар. Акъшам устю мезарлыкътан къайткъан халкъ, адети узре, Найлени анъмагъа топланды. Хатырлавнынъ сонъунда тийзеси:

— Билесиз ки, бу эвде Найле якъкъан чыракъ сѣнеджек,— деди теренден ах чекип.— Эбет, Асаннынъ энъ якъын тувгъаны биз оламыз. О бизге кочер. Биз онъа

ана, баба ёксызлыгыны дуйдурмамагъа тырышырмаз,— деди, козь яшлары чыбырып кетти.

Бу арада, бу эвде, беш сене эвель олып кечкен вакъта Асаннынъ козю огюне кельди. Чокъ йыллар Джемильнинъ къорантасы да, дженк куньлери аджеле къурулгъан баракларда яшады. Дженк йылларынынъ агъырлыгы, ёксызлыкълары унутылып, халкъ раат нефес алып башлагъанда, элинде бираз парасы олгъанлар, дигерлери укюмет ссудаларынен файдаланып, план боюнджа шахсий эвлер къурмагъа кириштилер. Бу авеслик Джемильнен Найледе де догъды. Факъат, бу вакъыт завод, комбинатлар да буюк эвлер къурув ишини илерилештирдилер. Арды-ардындан янъы-янъы эвлер осип чыкъа. Чет бараклар бозулып янъы къуруладжакъ биналаргъа ер ачыла эди.

Бир кунь Найлени чагъырды, элине янъы квартирга кочмек ичюн ордер бердилер. Кочюв куню Найленен Джемиль машинагъа минди. Шеэрде янъы ачылгъан эв эшьялары тюкянына кеттилер. Янъы эв къурмакъ ичюн топлагъан парагъа керек эв эшьялары ве тешемелер алды, машинагъа юкледилер.

Квартираны бус-бутюн янъы эшьяларнен донатып чыкътылар.

Бу саатлер Асанчыкъ мектепте эди. Янъы эвининъ не ерде экенини бильмей эди. Онъа ёл косьтермек ичюн, анасы Асанчыкъны мектепке келип къаршылап алды.

— Санъа янъы эвимизнинъ ёлуны косьтермеге кельдим,— деди Найле къуванчлы кулюмсиреп.

— Квартирамыз яхшымы?

— Озюнъ корер де, къыймет кесерсинъ.

Эвге еттилер. Асан башыны котерип, бем-беяз дёрт къатлы бинаны козьден кечирди. Шашты. Эски баракларгъа коре бу эв санки масалларда айтылгъан «Акъ сарай». Мермер ташлы мердивенлерге басып, экинджи къаткъа котерильдилер. Къапуны ачып, ичери кирдилер.

Акъшам вакъыты эв ичине къаранлыкъ тюшкен, бир шей корюнемей.

— Анам, лампа, ярыкъ ёкъмы?— деп суаль берди Асан.

— Шимди,— деди Найле, Асанчыкънынъ элини тутып, биринджи одагъа кирсетти. Электрик включателнин бурды:

Таван тюрбюнде асылгъан дюльбер люстранынъ къандиллерни бирден ойле ярыкъ тёлти ки, санки дерсинъ эвде янъы кунеш догъды. Бол одада янъы эшья, шкафлар, устю парылдагъан стол, йымшакъ отургъычлы скемлелер, пенджерелерге аджайип орынекли перделер асылгъан. Экинджи ода даа гузель корюне. Кумюш киби ялтырагъан пармакълы инкилли кроватлар, урба шкафы бу оданы ойле яраштыра ки, Асан шашып къалды.

Асан текрар биринджи одагъа къайтты.

— Мына, бу диван устюнде сен ятаджакъсынъ,— деди анасы.

— Мен?!

— Эльбет, сен.

Асан аман чапып, янъы диван устюне отурды. Бир къач дефа секирип чёлти. Къуванып:

— Не йымшакъ,— деди. Сонъ диван ястыгъына башыны къойып ятты. Текрар тёпеде асылгъан люстрынынъ ялтырап янган къандиллерине козь ташлады. Лампаларнынъ къуветли шевкъы бакъкъан козьлерни къамаштыра. Бу комбинат клубында асылып тургъан люстраларгъа коре, уфакъ олса да, аджайип ярашыкълы. Беллерсинъ, ягъмур вакъыты кок четинде пейда олып узангъан, чешит ренкли шавле бу оданынъ тазе сылангъан акъ таванына да тюшкен. Не аджайип ренклер.

Йыллар отти. Бу эвге насыл кочюльгени анъылса, Асаннынъ козю огюне анасы, ильки дефа о люстрыны якъкъаны келе эди. Шимди, севгили гъарип анасы кечи-

нии, сонъки саатлери бу одагъа халкъ топлангъанда, кене о люстранынъ къандиллери нур тѣке эди. Асан-пынъ тийзеси къааръленип, «бу эвде Найле якъкъан чыракъ сѣнеджек», дегенде, Асаннынъ башына къайнагъан сув тѣкюльген киби олды. Бирден бу эвге ильки кочюв кунюни хатырлады.

— Екъ!— деди тийзесининъ сѣзюни кесип Асан.— Мен ич бир ерге авушмам, кетмем. Аначыгъым якъкъан чыракъны сѣндюртмем.— Онынъ козылеринден аджныкълы козь яшлары чыбырып кетти. Асан деръал козь яшларыны сильди. Кендининъ энди йигит олгъаныны бильдирмек истеп, халкъкъа къавий козь ташлады.

Асаннынъ бу сѣзлери одадаки халкъны аджеппендирди.

— Я сени мында ким бакъаджакъ, ким ашатып ичиреджек, балам?— суалини берди тийзесининъ акъайы Ислям эништеси.

— Озюм!— деп къатты джевап берди Асан.

— Озюнъ?

— Эбет, озюм. Мен энди он алты яшына кирдим. Тезден паспорт аладжакъым. Ишке кирерим.

— Я окъувынъ?

— Окъувым?..— деди Асан токъталды. Бираз тюшюнди. Шимди якъаны эльге бермемек энъ эмиетли меселе эди. Бу чатышувда Асан мытлакъа устюн чыкъмакъ истеди... Лякин, джемаат ве сойлары арасында кулькюнчли алгъа къалмакъ да айып.— Окъувмы?— деди о текарар.— Акъшам мектебине кирерим,— деп джевап берди.

— Сен атик баласынъ, сѣзге де азырсынъ. Лякин, янъгъыз омюр къурмакъ къолай ал дегиль.

— Билем. Меним яшларымда Максим Горький эвель заманда биле оксюзликтеп къоркъмай, ыргъат юрип озюни кечиндирген, адам олгъан. Аркадий Гайдар исе он алты яшында полк командири экен.

— Бу балалар эр шейни биле,— деди кѡмшулары Зейнеп апте.

— О догъру амма...— деди бириси.

— Аммасы не?— сѣзге кѡшулды эсли Халиль акъай.— Билесиз ки, мен он дѣрт яшында оксюз кѡалдым. Янымда да кѡардашчыгъым. Ыргъатлыкъ этип, кѡой, тувар бакъып кечиндим. Къыш кунълери, кѡода-лакънен дагъдан одун ташып, собамызны кѡыздыра эдик. Эльбет, балалыкъны кѡолай кечирмедик, лякин бир кесек отъемке мухтадж олып элсер кѡапусыны кѡакъмадыкъ. Шукюр, нетиджеде Совет укюметп бизни бай элинден, ыргъатлыкътан кѡуртарды. Кѡардашымны окъутып, адам эттим.

— Э-э-э! О башкъа девир эди.

— Меселе заманнен, девирнен багълы дегиль, меселе йигитликте!— деди кестирип Халиль акъай.

Бу акъшам чешит теклифлер ортагъа тюшти, лякин Асан кенди сѣзюнден чыкъмады. Халиль акъайнынъ «меселе йигитликте» деген сѣзлери онынъ кѡарарыны даа зияде пекиштирди.

* * *

Санки дерсинъ, Асан бирден дѣрт-беш яш осьти. О даа зияде денъишти. Эвельки «ярамаздан», «айдамакътан» бир тюр биле кѡалмады. Китаплардан козь котермей джумле имтианларыны мукеммель берип, секизинджи сыныфны битирди. Ариза берип фабрикада тамирджилер бригадасына шегирт кирди. Озю де эвни бакъа, джыйыштыра, урбаларыны биле кенди юва эди. Кимерде тийзеси келип ярдым эте, чамашырларны юва, фабрика ашханесинде пиширильмеген тансыкъ ашларны пишире. Я эвине чагъырып сыйламагъа тырыша. Эвде асылып тургъан люстранынъ къандиллери гедже-кундюз анасынынъ шерефине янып тура эди.

Ильки сефер тийзеси кельгенде, куньдюз лампаларнын нафиле янгъаныны корип:

— Вай, балам, лампы сѣндюрмеге унуткъансынъ.— деди, выключательни бурды.

— Ёкъ, тийзе, унутмадым... Анам якъкъан чырагъы бу эвде тамам бир йыл сѣнмейджек,— деп включательни бурды. Пенджере огюнде асылгъан пытакълар талда берген ода лампаларнынъ шевкъындан санки бусбутюн депништи, шырныкъланды. Тийзеси Асангъа сарылып башыны сыйпады, козьлерни яшланды. Гъарип тийзе экинджи сефер кельгенде, йылларнен алышмасы узре кене включательни бурды, лампы сѣндюрди. Деръал Асаннынъ антыны анъып лампаларны якъты. Озю де ярыкъ оданынъ шырныкълыгъыны корип тесирленди. Бир сене бойле кечти. Анасынынъ йыллыгъы откерильген сонъ, куньдюзлерни лампалар янмадылар.

Асан ишнини ташламай, акъшамлыкъ мектепте окъувны девам эттирди. Эвелики «джанбаз», «чапкъын», «ярамаз» Асанчыкънынъ арекетине шимди къолумкъомшу шаша. Оны бильген мектеп оджалары да аджеплене:

— Менимдже, бу балагъа анасынынъ сонъки огютн пек тесир этти,— дей тийзеси.

— Ёкъ, Найле кечинмезден эвель, Асан баягъы де-нишип башлады,— деп тасдыкъ эте къомшулары.

Орта дередже мектепни битиргенде ким олмалы, не ерде окъумалы суали Асанны зияде раатсызлады. Комбинатта ишчи олып усталыкъ зенаатыны менимсемек де яхшы, эким олмакъ да. Бу меселе мектепте аль олунгъанда:

— Менджесине, сен физика, хамияны пек севесинъ, хаял, романтика да сени джелъп эте. Бельки геологиягъа баш урарсынъ,— деди оджасы.

Акынкъатен, бу ишке де о чокътан меракълана эди. Лякин бу зенаатнынъ асылыны думалы бильген Асан

геологлар ишниден кьоркъя эди. Оджасы онынъ хайма-ны пекитти.

Асан элинде «кумюш медаль», эки сене комбинатта ишчи тасдыкнамесинен олгъаны алда, Орта Асия уни-верситетининъ геология факультетине кьолай иштин берип окъуй башлады.

Комбинат ве завкомнынъ ярдымы вастасынен тийзе-сининъ кьорантасыны Асанларнынъ эвине кочюрдилер. Шимди эвининъ чырагъыны эр акъшам тийзеси ятса, эм мераметли Найлени, эм де Асанны анъа.

Къышта, язда, бош вакъыт олгъанда, татил куньле-ри Асан мытлакъа тийзесине мусафирликке келе Со-соп топлана. Къолум-къомшу да студентни сайгъы, алгъышнен къаршылай.

VI

Инает, ашадаки къуюлар къазылып битти. Бу ерде къаялыкъкъа расткелинмегени ичюн, иш тезде дезам этти. Сув эвеля фышкырып чыкъса да, тезден сакин-лешти. Колоннадан кельген монтажджылар моторлар-ны ерлештирге кириштилер. Шукюр, бу дефада кель-ген бригада ичинде Николайнынъ куньдешин Карташов ёкъ. Карташовны текрар бу бригадагъа джиберильме-меси ичюн, Макъсуд агъанынъ эвельден трестке риджа эттигини кимсе бильмей.

Къуюджылар эртеден тезьяны дагъытып, узелларны машиналаргъа юклемеге башладылар. Бутюн эшьялар-ны, палаткаларны, ашхане алетлерини машинагъа му-кеммель ерлештирмек керек олды. Янъы берильген вазифе боюнджа, аджеле узакъ ёлгъа — чёльге кетмек керек. Монтажджыларгъа да ярдым этмек керек. Саба-дан да, топракъ ёлунынъ тозуны котерип, ренсининъ машинасы келип токътады. Малик ве парторг Узакъбай Дадажанов машинадан чыкътылар.

Олар монтажджыларнын моторларыны насыл пекиткенлерини бакъмагъа кельдилер. Айны заманда, къуюджыларнен ильки корюшкен куню берген сёзюни эда этмек ичюн, бу акъшамы джумле бригада азаларыны джыйынгъа чагъырдылар.

— Екы!— деп ред этти Макъсуд агъа.— Ич бир тюрюлю сыйлав керекмей. Биз кенди вазифемизни эда этемиз.

— Эр кес кенди вазифесини эда эте,— дей реис.

— Догърудыр.

— Эвеля, не киби эда эте? Сиз бизим чёллерге аджеле сув бермек ичюн гедже-куньдюз тырыштынъыз. Ойлеми?.. Сонъ кендинъиз де ойланып къаранъыз. Бойле бир мисаль алайыкъ. Мына, сиз узакъ бир чёльге тюшкенсиз. О чёль айларнен бир ютум сув корьмеген. Джумле махлюкъ къурулыкътан янып кетеджек. Сувсап агъзынъыз, дудакъларынъыз къурып, чатлап-патлап башлагъан. Бу вакъыт янынъызда мешур Фархад пейда ола. «Турынъыз, нчинъиз!»— дей. «Не?»— деп козюнъизни ачасыз. Фархад тамам аягъынъызны тюбуне сув толу арыкъны еткизген. «Тойгъандже ич. Чёллерни сувар, орталыкъ ешерсин, джумле махлюкъ джанлансын», дей Фархад. Аджеба, сиз къуванып омузынъызда халатны онъа ортымек истемезсизми? Истерсиз!— деп кулюмсиреди реис.

— Биринджиде, о меним халатым. Экинджиде, магъа малюм экенине коре, о Фархад укуметтен айлыкъ ве ударник иши ичюн мукафат алмай эди,— деп Макъсуд агъа кульди.

Бу джевап эм парторгнынъ эм реиснинъ хошуна кетти. Эр кес де кульди.

— Биринджиде, деди кулюмсиреп реис, биринджиде бу меселе колхоз идаресинде дегиль, умумий топлашувда аль олунды. Экинджиде райкомнен де сёйлештик. Учунджиде бу акъшам саат секизде сизни беклеймиз. Весселям! — деп машинагъа догърулды.

— Джаным Макъсуд агъа, мытлакъа келинъиз. Халкъ топлашаджакъ. Бизин масхара алгъа ташламаныз,— деди парторг ве машинагъа минди. Кене машина тоз котерип къышлакъ тарафкъа ёнеди.

Бу субетни, Макъсуд агъанынъ, «бизге бахшыш керекмей», сёзлерини эшиткен Омар, ачувдан бем-безд олды. Бригадирнинъ бедава сыйлаван, бахшыштан итираз этмек истегенине шашты. Янында Николайны тюртип, яваштан:

— Бригадир акъылдан чылдыргъанмы шу?— деди.— Бар, сёзге кириш! Азыр бахшыштан ред этмек айып,— деп Николайны текрар тенбие этти.

Николай сёзге киришмеди. Тек кулюмсирап ичтен: «Бу саран эриф ягъма шейге джан берир эди», деп ойланды. Тек янларында Байрам Али ачувлы:

— Сус, хынзыр!— деп Омарнынъ омузыны сыкъты.— Сен бедава капикке джанынъны бермеге азыр-сыпъ,— деп, Омарны четке чекти.— Сус!— деди.

Омар Байрам Алининъ эм къуветинден, эм адджы тилинден къоркъа эди. Бир къач кунъ эвельси бу муаббет йигитлер лагеринде бойле бир вакъа олып кетти. Акъшам маали бригада азалары стол башында емекте топландылар. Лена ишчилернинъ чанакъларына къапысталы эт къойгъанда, этнинъ энъ буюк кесеги Мураткъа тюшкенини корип, Омар сертленди.

— Сен бу студентлерни мачик къозу киби беслемек истейсинъми? Этнинъ энъ буюк кесеги оларгъа тюше. Ёкъса, биз олардан аз чалышамызмы?— деди.

Муратнынъ чырайы бирден къып-къырмызы олды. Асан да къызарды, бир шей айтмакъ истеди, тили туулды. Агъыр алдан чыкъмакъ истеп Николай деръал:

— Токъта, Омар. Мен даа емекке башламадым, маддем де ёкъ. Меним кесегимни санъа къояйым,— деп чанагъындаки этни вилканен алып Омаргъа берди.

— Истесенъ, бир кесек даа берейим,— деди Лена,

чомучуиен Омарнынъ чанагына бир кесек эт даа кьойды.

О-о-о!— деп кьуванды Омар. Итираз этмей ашамагъа башлады. Эр кес онъа бакъып-бакъып токъталды. Ачувындан бирден козюне къан баскъан дев киби мазаллы Байрам Али, агъыр кевдесини яваштан котерип аякъкъа турды. Чатмаланып козьлери устюне тюшкен къашлары тюбюнден Омаргъа кийик бакъып:

— Тур софрадан, копек огълу копек. Тур!— эмири-ни берди.

Омар агъызындан къашыгыны биле чыкъармагъа унутып Байрам Алиге бакъты.

— Тур, — дедим, эшитмединъми! — деп еринден ынтылмакъ истеди. Оны Юсуф токътатты.

Омар къоркъуп аякъкъа котерилди. Байрам Али котеклешмекни севген йигит олмаса да, онынъ бригадада энъ къуветли адам экенини эр кес биле. Кимерде акъшам устю, салкъын тюшкенде сшилликте отуралар. Оюн-кульки арасында шакъанен тутушув да, куреш де башлай. Бойле вакъытта Байрам Али даима устюн чыкъа. Сонъ, кулип Байрам Алининъ устюне эки-учъ йигит атыла. Оны ерге басмакънынъ чаресини тапалмайлар. Озю де ачувланса козьлери бирден къанлана, оны токътатмакъ да кьолай дегиль. Кечкен язда бригада бир диярдаи дигер ерге кечкенде бир шеэрчикте токъталдылар. Машинадан тюшти, кимдир тюкянгъа кирди. Макъсуд агъанен Лена себзе, емиш алмакъ ичюн базарчыкъкъа догърулдылар. Ава пек сыджакъ, агъызлар кьуруй. Якъында буюк тал-терек тюбюнде, салкъынлыкъта квас саталар. Бизим йигитлер де салкъын квас ичмек истеп невбетке кьошулдылар. Бу арада эки йигит пейда олды, невбетте халкъкъа кьулакъ асмай огге кирди. Сатыджыгъа акъча узатып, эки мешребе толдурма-сыны эмир эттилер. Беклегенлер ичинде бирден сес копты.

— Невбетсиз берменъиз!

— Не ничюн о эдеспизлер невбетин бозалар?— киби давушлар котерильди.

— Къулакъ асма, бизге бер!— деди узун бойлу, дагъылыкъ сачлары энъсесине тюшкен эриф.

Сатыджы шашмалап, халкъкъа бакъты. Бу арада невбеттен эслидже бир адам чыкъты, тертипсизлернинъ ёлуны кесмек истеди:

— Кет, невбетке отурынъыз,— деп элини узатты. О узун бойлу эриф заваллы адамны ойле терс тюртти ки, гъарип чамургъа йыкъылды. Хулиганлар шакъылдап кульдилер. Кесментик бойлу, къувурчыкъ сачлы, къашы устюнде буюк яра тамгъасы олгъан эриф исе халкъкъа чевирилип:

— Къуветини косьтермек истеген даа бармы?— деп кульди.

— Бар!— деди бирев. Бирден эр кес онъа чевирилип бакъты.

Байрам Али невбеттен чыкъты. Аягъындаки агъыр чызмаларыны къатты басып огге кельди.

— Айды, чекилинъиз!— серт эмир берди.

О эрифлер мыскъыллы кулюмсиреп Байрам Алиге бакътылар. Кесментик бойлусы исе юмругъыны котерип:

— Гъалиба башынъ бойнунъдан безген.— деди.

— Йигит, такъненъден белли ки, сен узакъ ёлдан кельгенсинъ. Мында озъ къанунунъны кечирмек истейсинъ,— деп, урушкъа азырланды, Байрам Али. Бир белягъа, гъазагъа огърамакътан къоркъуп, Николайнынъ ишарети боюнджа къуюджы йигитлер онъа ярдымгъа ыштылдылар.

Узун бойлу хулиган Байрам Алининъ якъасыны тутып, серт озюне чекти.

— Сен кимсинъ?— деп урмакъ истеди.

Бу арада Байрам Али, эски теджрибели боксёр усулынен хулиганнынъ ченгеси тюбюне ойле юмругъыны тюшюрди ки, о эриф бир саннеде эсини джойып орте

серильди. Айны заманда кесментик бойлу хулиган деръал джебнinden пычакъ чыкъармакъ истеди, бу саниде кокюсинне тюшкен демир киби агъыр юмрукъ оны чамургъа шыпыртты.

— Э-э-э, дев экен!— деди невбетте отургъан бир адам.

— Дев дегиль, пельван,— деди дигери.

Бу арада кесментик бойлу хулиган ерден котерилип, элинде пычагъыны шарт этип ачты, шу арада аякълары арасына Байрам Алининъ ургъан чызмасы эсини джойдурды. Пычакъ элинден тюшип кетти. Байрам Али пычакъны котерди, япып джебинне къойды.

Халкъ пек хош ве мемнюн къалды.

— Биз къоркъакъ янында къараман, йигит огюнде иссе къоркъакъ къоянлар кибимиз,— деди бири кулип.

— Я не ичюн тертипсизлик арта бере?

— Чюнки оларгъа къаршы бойле йигитлер аз тапыла!— киби сёзлер токътамай айтылды. Бу арада невбетти келип, мешребесин кваскъа толгъан бир эсли къадын четке адымлады.

— Мен черик саат невбетте отурдым. Лякин энди, джап юректен озь квасымны санъа берем. Ал, ич огълум,— деп мешребесини Байрам Алиге узатты. Чеврден къуванчлы алгъышлар эшитильди.

— Ёкъ апа, чокъ рахмат! Биз кенди невбетимизни беклермиз,— деди Байрам Али.

Этип кельген милициягъа хулиганларны эманет этип, Байрам Али четке чекильди.

Эгер Николай, Юсуф, Байрам Алининъ ёлуны кесмеген олса, о дакъыкъалары хулиганларнынъ алы бусбутюп харап олур эди. Байрам Али мелнирация техникумында окъугъанда, курешчилер, боксчылар тегерегине къатнап, районда куреш чемпионы олгъаны къуюджылар да, Омар да пек биле. Иште, шимди этдавасы чыкъып, Байрам Али Омаргъа, «тур софрадан», деп эмир эткенде, Омарнынъ козю огюне бу йигитнинъ

къувети, усталыгъы кельди. Бригадада шакъадаи да олса Байрам Алиге бири «пельван» дигери «аюв», «кийик къаплан», деп эрише эдилер.

Омар аякъкъа турды. Агъызына стмей токъталып къалгъан къашыгъыны ерге фырлатты.

— Сен инсансынъмы, ёкъса ач козь шакъалсынъмы? Сенинъ ач козлюгинъ, саранлыгъынъ — халкъыма леке кетирир — деген фикир сенинъ мийинъе урмаймы? Масхара! — деп къычырды Байрам Али. Элиндеки чанагъаны котерип Омарнынъ башына чевирмек истеди, кендин зорнен токътатты. — Эгер даа емекке тоймасанъ, Лена истегенинъ къадар чанагъынъны бир даа толдура биле. Бу сенинъ ач козлюгинъ, бизим ишкир студентлерге къылынмакъ истегенинъ не демек? Озюнъни эяди чобан беллеп юваш къойларнынъ аягъына ыргакъ ялаштармек истейсинъмы? Кечкен сене бизим бригаданынъ адына тюшюрген лекенъ, спекулянтлыгъынъ, масхара-лыгъынъ джанымызгъа етмеди беллейсинъмы? Махъсуд агъа сени аджып бригадада къалдырды. Сен аса...

Николай оны ерине отуртты. Сакъилешмесине ридназ этти. Юсуфнынъ ишарети боюнджа Омар чанагъын алып палатка артына кетти.

Шимди реис бахшыш акъкъында сёз чыкъаргъанды Омар аз къалды киришмеди. Шукюр бу масхара-лыкъынъ ёлуны кене Байрам Али кести.

* * *

Къуюджыларнен сагълыкълашуз акъшамы калынынъ меденнет сарайында отъкерильди. Реис, партёге се дигерлери чокътан-чокъ алгъышнен къуюджыларгъа тешекюрлерини билъдирдилер. Сонъ бахшыларгъа кочътилер. Махъсуд агъагъа махъсе эльден тикилген орьнекли, иертли къадифе халат, такъим, ар бир брига-да азасына саат, Ленагъа йипек антер икки марча се-

рильдн. Сонъ клубнынъ кучюк залында къурулгъан софраларда сыйлав башланды.

Та сабадан: «Бугунъ акъшам колхозда сагълыкълашув акъшамы кечириледжек», деп илян олунгъанда Муратинынъ юреги бирден дукульдеп башлагъан эди. Демек, Лейлянен корюшмеге чаре тапыладжакъ...

Асан да бу илянгъа севинди. О да мытлакъа Гульджианнен корюшмек, сагълыкълашмакъ истей эди. Шакъа дегиль, ильки сефер бойле аджайип къыз озю Асаннынъ янагъыны опыти, озю де янагъыны опытирди. Затен сонъки корюшювден, Гульджианнен субетлешювден сонъ, онынъ «кой къызларына» кескен кыйметти денъишти. «Бельки Лейлянен Гульджиан оджапчедирлер, яз вакътында исе колхозгъа ярдым этедирлер... Бельки о къызлар техникум битирген де, шимди исе озъ кышлакъларында, колхозларында амелнияттадырлар», киби чешит хаяллар Асаннынъ башына сарыла эди.

— Демек, бу акъшам джумле шубе чезиледжек, сонъки атешли уджюмге кечеджекмиз, — деди Асан кулюменреп. — Я олар эсир тюшип огюмизде баш эгеджеклер, я биз севги мейданында шент оладжакъмыз.

— Достум, — деп кочти Асан, — эгер сен бугунъ чекинсенъ, ишинъ харап экенини текрар бильдирем. Бу акъшам чекинмеге аджет ёкъ. Сонъки акъшам, сонъки уджюм! Лейляны озгъармагъа чаре олурса, о къызгъа мытлакъа юрек сырынъны ач, ираденъни бильдир. Эгер сен оны акънкъатен северсенъ, шеэрге чагъыр. Къоркъма. Ятакъханеде айры ода бермеселер, мен сиэрге кирадан эв тапарым. Бу кышта окъувны битиремиз. Санъа аспирантурада ер азыр экенини эр кес биле. Лейлянынъ орта мектеп битиргени акъкъында шеадетнамесн бардыр. Оны ишке де кирсетмек мумкюн, бир институткъа да имтиан бере билир.

— Я шеэрге ич кетмек истемесе?

— Эгер северсе, ашыкълыкъ юрегине урса, шеэрге дегиль, «Къан дагъларынынъ артына кетер. Ондан да

башкъа сенниъ киби йигиттен, Ташкент киби пайтахт шеэринде бирлешмек истемесе,— о «делидир» демек истеди Асан. Токъталды.— О тарафыны озюнь билесинъ,—сёзлеринен небетий дерсин, огютти битирди.

Бу сёзлер исе Муратны баягы джанландырды, гонялюнде эмнилик догъурды. «Не олурса олсуи, чекинмей-джегим, кенди ирадеи бу акъшам мытлакъа ачарым», къарарына кельди. Хаялдан репетиция биле яппи бакъты: «Иште мен тантаналы акъшамдан сонг. Лейляны озгъарып кетем. Яваштан онъа: Лейля ханум... Лейля джаным, Лейля джан... Екъ гузель Лейля десем, не олур? Екъ, адий суретте, Лейля демек керек. Лейля! Мен сизге бир эмнетили шей айтмакъ истейим». О, «айтынъыз Мурат», дер. «Энди гизлемеге не имкяным бар, не де вакъытым. Биз ярын кетеджекмиз. Сёзим шундан ибарет. Мен сизни джан юректен севем.» Даа не сёйлейджегим. Ах, янымда о заман Асан олса, ойле де суфлёрлыкъ япар эди амма... Екъ, Асаннынъ огютти догърудыр. Я мен бу акъшам озь сырымны о къызгъа ачып, джевап аладжакъым, я да не онынъ озюни корерим не де туюсун», деди озь-озюне.

Инаст, акъшам хаберини кетирген кунешнинъ алтын табакъы узакъ уфукъкъа якъынлады. Бригада азалары Макъсуд агъанынъ эмирин боюнджа колхозгъа кетмек ичюн азырландылар. Мурат чемоданындан энъ яхшы къаверенкли ёлакълы, мавы кольмегини чыкъарды. Эвеля, галстук да бакълады, сонъ кузьгюге бакъты, бегенмеди. Чезди. Аякъта потюклер тозлы, ёл кечип колхозгъа баргъандже тозланып харап оладжакъ амма... Мурат эринмей потюклерини кузьгю киби йытырагъандже темизледди. Сонъ устюне студент костюмини —«джипси» кийди. Янында Асан да корюшюв акъшамына азырлана. О да бу корюшювде кенди севгисини Гульджангъа ачмагъа къарар берди. «Мураткъа дерс бермек къолай амма... Я Гульджангъа ачмагъа экимиз къалгъанда, «мен сени севем, джаным Гуль-

джан», демеге рухым, акъайлыгъым етиширми аджеба?» деп шубеленс. Четтен дуйдурмай достуна бакъа. Муратнынъ бойле дикъкъатлы азырлангъаны онынъ ошуна кете. Лякин оны чекиндирмек истемей.

— Ел узакъ, эм де кечиктик!— деди Макъсуд агъа. Фургонгъа минип кетермиз.

Бу теклифке темиз урбаларыны кийип, потюклерини ялыраткъанлар къувандылар.

— Машина къапавлы, не тозгъа тюшермиз, не де ель корермиз,— деди Асан.

Лагерде ялынъыз тресттен, ПМКдан кельген монтаждылар къалдылар.

Машина колхоз клубы янына келип токътагъанда Муратнынъ юреги дукюльдеп бахлады. Къапавлы машинанынъ артта къапусына асылгъан мердивенчиктен ашагъы тюшкенде аякъларынынъ къалтырагъаныны дуйды. «Я шимди къуюджыларны къаринылагъан халкъ арасында Лейлянен Гульджан да олса?» деген фикирден сонъ Муратнынъ юзюне къан урды. Онынъ артында Асан да тюшти. Топлангъан халкъ эльчирпмаларнен Макъсуд агъаны ве джумле къуюджыларны къаршыладылар. Мусафирлер сарайгъа догърулдылар, Асан ве Мурат кой йигитлеринен достча корюштилер. Олар энди чокъусынен танышлар. Асан къызларны коръмек истеп, чевре четке козь ташлады. Лякин яшлар, къызлар арасында не Гульджан бар не де Лейля.

Инаст, таптаналы акъшамнынъ биринджи болюги битти. Сыйлавгъа кечтилер. Софра устюнде тек къуш сютю ёкъ демек мумкюн. Кене алгъышлар, кене бахт, къуванч эшкъына къаделер котериле, тютеген пиявисе толу табакълар софрагъа ерлене. Лякин Муратнен Асаннынъ гонъюллерин дигер диярда. Софра янында кой яшлары, къызлары да барлар. Бир къач къыз токътамай емек, чай ташып софраны чешитлендирмеге тырыша. Асан пенджерере янына келе, санки ичкен сигарынынъ думаныны ачыкъ пенджереден уфюрмек истей,

козьлери исе дёрт-бир якъны араштыра. Клуб огюнде бир топ яшлар, къызлар эгленип тура, факъат оларнынъ арасында Лейлянен Гульдджан корюмлей. Асаннынъ юреги даянамады, о артыкъ тышкъа чыкъты. Бир раздан, тюшкюн алда, къайтып кельди.

— Ёкълар,— деди яваштан Муратнынъ къулагъына.

Реиснинъ невбетий сёзюнден сонъ Асан да эль чырпты, эгилип:

— Ёкъ, бойле олмаз достум,— деди о Муратнынъ къулагъына.— Бельки бизим къызлар бугунъ сув невбетини иджра этедирлер. Мен оларнынъ тарласына чапып, барып келейим,— деди де, аджеле чыкъып кетти. Онбеш-йигирми дакъикъадан, кене баш эгилтип, илери кирди, пармагъынен ишарет этип, Муратны вестибюльге чагъырды.

— Эй, достум, бизим ишлер харап!— деди кедерли алда.

— Не олды?

— Бизим алымыз пек мушкюль. Масалларда айтылып башлангъан «бир заманда бар экен, бир заманда ёкъ экен» сёзлернинъ манасына ошай,— деди Асан кулюмспреп.— Билесинъ ки, Таир ве Зоре дестанында хан хан кызыны ашыгъындан эбедий айырмакъ ичюн, Таирни сандыкъ ичине мыхлатып озенге тюшюрильмесини эмир эткен. Ойледже сандыкъ дигер диярларгъа, мемлекетлерге ялдап кеткен. Бизим земане дестанында исе, реис о сандыкъкъа Лейлянен Гульдджанни отуртып, къапусыны мыхлагъан, дерья ёлууа тюшюрген.

— Бу не демек? Сен инсанджа бир шей айтмагъа билесинъми шу?— деди ачувланып Мурат.— Чешит такъым-тукъумнен башымны кутесинъ!

— Тарсыкъма, реис «Малик ханнынъ» баджанагъы, Мурат паша,— деп кульди Асан.— Къыскъасы бундан ибарет: партком ве комсомол тешкилятынынъ къарары боюнджа, Гульдджан ве Лейля ханумлар реиснинъ

машинасына юкленип, областта яш ударник кызылар топлашувына озгъарылгъанлар.

Бу хабер Муратнынъ кокюсине зеэрли окъ киби урды. Лякин, не чаре? Бизим ашыкъ йнгитлер гъает эсджанланып мешакъатлы алда къайтаджакъ машинаны биле беклемей, джаяв керп ёлгъа тюштилер. Тантаналы акъшам, меракълы, тюрлю хаялларнен толу умутли корюшюв бойледже харап алгъа чевирильди.

* * *

Экинджи сабасы, тапъ атып, уфукъ алланып башлагъанда къуюджылар аякъкъа турды, аджеле машиналарына юкленип ёлгъа чыкътылар. Умумен бригада небетний вазифени эда этип, янъы джебеге кочькенде бир-къач куньлер базада токътала, къорантасынен корюше, устьлерини-башларыны нizamгъа чеке, керек азырлыкъларны битирип ёлгъа чыкъа эдилер. Бу дефа исе трестнинъ къатты эмири узре, гъает аджеле, бир кунъ биле раатлыкъ корьмей, янъы ерге кочьмек лязим кельди. Чюнки, эр язда, кочебе малджылар кетип, якъынджа чёллерде сюрюлерини бакъкъан белли отлакълар да вакъытсыз къурып, харап алгъа кельди. Бу ерлерде ешилъ от дегилъ, къуругъан къорайны, чёппи биле эчкилер, девелер ёкъ эттилер. Совхозларнынъ колхозларнынъ буюк къой сюрюлерни, джылкылары узакъ диярларгъа кочьмеге меджбур олдылар. Мында да «аякъ тюбюнде ер яна». Джумле махлюкът мушкюль алда, сувсап оледжек. Энъ якъын чокъракъ, я озен исе 100—200 километр. Эр бир хозяйствонинъ сюрюлеринде йигирми-отуз биш къой, юзлернен атлар, сыгъырлар. Малджыларгъа, чобанларгъа сув керек. Бу узакъ ерлерге машиналар цистерналарнен сув ташып этиштирамайлар.

Макъсуд агъанынъ бригадасы исе аджеле энъ узакъ отлакъкъа ёлланылды. Бойледже, Муратнен Асан

асретлеринен атта, сагълыкълашмагъа биле чаре тапалмадылар, бу йыракъ дияргъа келип тюштилер. О къызларнен текрар корюшюв, севги, муаббетлик изининъ инкишаф олунмасы бус-бутюн хаялгъа чевирильди... Факъат, акъынкый севги чёллерде, сллерден бир диярдан дигер дияргъа фырланып, учып кеткен «бнитъ баш къорай» дегилъ. «Эгер севсенъ, къутургъан денъиз сакин корюне. Къар дагъларынынъ арты да якъындыр», дейлер.

VII

Акынкъатен, бу ер гъает узакъта. Макъсуд агъа биле бригаданы дигер областкъа, Къызыл-къум чёллери тарафына ёлларлар беллемеген эди. Бу узакъ чёлликте «Каракулъджилер» совхозынынъ дёрт юрттан бир де меденнет вагончыгъындан нбарет кочебе базасы ерлешкен. Юртлардан бираз авлакъта, къазыкъларгъа атлар, къумыз пчюн сагъылма биелер багълы. Атлар бурунларыны фырылдатып, шиддетли башларыны саллап, аджеле къуйрукъларыны ойната, чибни, чиркийлерден къуртулмагъа тырышалар.

Акъшам устю. Узун кунъ бою база янларында юрнп энди безген бузавчыкълар бири-бирине давуш берип, озьлерининъ барлыгъыны анъдыралар.

Кельген машиналарыны илькиде атлар янында багълы тайчыкъларнен эгленген балачыкълар корьдилер. Сес-шамата котерип, машиналарны сарып алдылар. Балалар артындан бузавчыкълар да къуйрукъларыны котерип, чапып кельдилер. Бельки гъарип айванчыкълар сув кетирилъди беллегендирлер? Лякин оларнынъ бойле зевкълы секирип, къуйрукъларыны ойнатып джувургъанлары къуюджыларнынъ пек ошына кетти.

Белли ки, эсас малджылар узакъта сюрюлер, атарлар янындадырлар. Бала-чагъанынъ давушларыны, машиналарнынъ сеслерини эшиткен бир къач къадын

юртларынынъ алчакъ къапучыкъларындан башларыны эгилтти чыкътылар. Узакътан, меракъланып, сейир этип къалдылар. Ярым дакъкъадан башына такъиесини ерлештирип, эсли-башлы, чал сакъаллы бир адам мусафирлерни къаршыламагъа ашыкъты.

— Селям, хош кельдинъиз!— деп эллерини кенъ ачып, энди ерге тюшкен Макъсуд агъагъа догърулды.

Корюшмеден сонъ:

— Айып этменъиз джаным, сорайым, сиз ким оласыз, бу узакъ джебэге насыл ниетнен ёлунъыз тюшти?— суалини берди.

Бу арада секирип машинадан бир яш тюшти.

Бригада совхоз меркезинде токъталгъанда, базанынъ ёлуны косътермек ичюн бу йнгитни тайини эткен эдилер. О сёзюни кесип:

— Ассалам алейкум Расул ака!— деп элини узатты.— Сизден мужде, махрач алмагъа кельдим.

— Эй мужденъиз хайырлы, къуванчлы олса, махрачтан чекимемиз.

— Сизге къуюджылар бригадасыны кетирдим. Артезнан къуюсы къазаджакълар.

— О-о-о... хабер акъыкъатен къуванчлы экен,— деди Расул ака. Энди корюшкенлерини унутып, текрар эллерини ачып, текрар:— Хош кельдинъиз, хош кельдинъиз!— деп бригадирнинъ, сонъ йнгитлерининъ къолларыны сыкъты.— Сиз джеппет ёлундан кельдинъизми, коктен бахт кетирмек ичюн тюштинъизми?— деп кульди.— Абида, Абида, мусафирлер кельген, урьметли мусафирлер! Якъ оджакъны, ас эт къазаныны!— деп къычырды о, аля юрт янында бакъып отургъан къадынгъа.

Кучюк деречик четинде, эр тарафтан еллерге ёл ачыкъ ерде ялынъыз, оксюз сыфатлы бир къарагъач тереги, къыйышып, къамбырланып, тура. Дерсинъ, «Къызылкъумда» фуртуна къопкъан да, ёлундан адашкъан бу терек фырланып бу ерге келип еткен. Эп девам

эткен борашнынъ къуветинден учкъан тоз, топракъ онынъ тамырларыны терен комъен. Бойледже, ялынъыз къарагъач, оксюз де олса, пекинип къалгъан. Озек агъачы яшлыкъта еллерден къыйышып будюрленсе де боранларгъа, сувсызлыкъкъа джаныны теслим этмеген. Чаре тапып пытачыкъларыны осьтюрген.

Терек талдасында чапчакълар нчине сакълы сув олмалы, бузавчыкълар, бссле ме мачик къозулар сув къокъусыны дуоуп чапчакълар янында чевирильмекте.

— Бизге совхоз меркесинде айткъанларына коре, бу ерде эскиден бир къую бар экен, ойлеми?— деп суаль берди Макъсуд агъа.

— Эбет... Бар экен, дегенлерни догъры. Экен, экен амма, коптен «экенге чевирильген» деди яныкълап Расул ака.— О бар экен сёзюнинъ ялынъыз ери белли. Ана о ерде!— деп элинен коръсеттп.

Пек четте, къумлыкынынъ кенраы кечкен сынъырда, къазыкълар къакъылып, къазанен айван тюшмесин деп, чевреси чети орюльген бир къаралтычыкъ корюне.

— Онъа шимди биз кёр къую деймиз,— деп анълатты Расул ака.

— О къуюда сув ёкъмы?— суаллини берди Макъсуд агъа.

— Ёкъ. Чокътан ёкъ. Тап отуз сепслерининъ башларында, бу ерлерден басмач-бандитлер къачкъанда, къуюнынъ кенарларына барот къойып патлаткъанлар, эшип, бозуп кеткен эдилер. Бизим земане дсвринде исе бу джебэ пек сийрек, гъает къуру язларда апъыла. Бир сефер баягъы къувет масраф этип, къуюны темизледилер, ялынъыз сувы гъает албав чыкъты. Чобанлар дегиль, айванлар биле зорсен иче эдилер.

— Я эвельден?

— Эвельден къуюнынъ сувы пек лезетли эди, дейлер. Ичкенде юрскке бузлы шербет киби ура экен.

Тап ашада бир кѳую даа бар экенини кѳартлар айта. Лякин о кѳуюны кѳум боранлары еринден ексап эткен...

Бу ерде асырлар бою байлар, кѳой саиплери озъ айванларыны, кѳой сюрюлерини бакъа экенлер. Екилген девелер гедже-куньдюз сув чекип ашлавларны, чапчакъларны толдура экенлер. О кѳуюларныны сув чокъ инсанларны, айванларны арадеттен кѳуртара экен.

Эски заманларда Самаркѳанддан, Бухарадан, шималь шеэрлерине кеткен эр бир керван ызы бу ерден кече эди. Базирган маллары: йипек, памукъ, килим, ковѳрлар ве даа чешит малларнен юкло узун деве керванлары токътала, сувгъа тоя, раатлана, сонъ кене ёлуна девам эте эдилер. Кѳуюлар янында ерли халкътан юль, орьме килим, аджайип усталыкънен япылгъан орьнекли кийизлерни сатып ала, я да базирган малларына: унгъа, пирничке денъишип кете эдилер.

Расул Макъсуд агъаны кѳр кѳую янына кетирди.

— Бизим совхозныны сюрюлери чокътан бу ерлерни коръмеген эди,— деди Расул.— Бу язныны белясы бизни мында кѳувды. Сув пек узакъ, цистерналарнен кетирип етиштиралмайлар. Ёллар да ойле... Де машиналар бозула, де даа бир ал. Чешит чѳллерде бизим сюрюлер. Шакъа дегиль, тек бизим совхозда йигирми биъ кѳой, биълернен сыгъыр, ат бар.

Макъсуд агъа «кѳр кѳуюдан» он адым четке юрп токъталды:

— Мына, тезьяны бу ерде кѳурармыз!— деди.

Тезден машиналардан керек алетлерни, юклерни тюшюрп, палаткаларны кѳурмагъа кириштилер.

— Ёкъ,— деди Макъсуд агъа.— Йигитлер бу сефер илькиде тезьяны ерлештирип, оны кочюрмеге киришеджекмиз. Бу ерде кѳазыладжакъ кѳуюныны энъ аджеге вазифе экенини сизге бильдирген эдим.

Йигитлер аман эсас ишке кириштилер.

Лена озъ ишинен мешгъуль, савут-сабаны долап-

ларгъа ерлештирип чайникни «учъ аякълы оджакъ» устуне къойды.

— Сувны къайдан аладжакъмыз?— деп Расул агъагъа мураджаат этти.

— Сув анавы терек тюбюнде чапчакъта. Лякин, ханум, бу акъшам сизлер бизим мусафиримиз оладжакъсыз. Ашны биз бакъармыз. А-ана, энди къазанлар къайнай.— деп Расул ака кульдн.

Бу арада яш къадын элинде буюк къазаннен къымыз кетирди.

— Буюрынъыз, йигитлер!— деди юректен къуванып Расул ака.— Бу бизим чёллериниъ берекетидир.

Бригада азалары келип бирер-экишер пияла къымыз ичтилер. Қымыз эм салкъын, эм де кескинлешип де башлаган экен.

Тезден дигер бир къадын, буюк бакъыр чайникнен кок чай кетирди. Лена аман долаптан пиялаларны чыкъарып чайник янына къойды.

— Буюрынъыз, къонакълар!— деди о апай.— Қъуюджыларгъа бизден бинъ рахмат! Истегенинъиз къадар ичинъиз, даа къайнатырмыз.

— Сизге де бинъ рахмат!— деди Макъсуд агъа.

— Эй, не акъыллы, хош юрекли къадыналарымыз бар экен, бильмей эдим!— деп Расул ака кульдн.

* * *

Тезья энди котерилип башлагъанда къуюджыларны емекке чагъырдылар. Қъонакъбайлар мусафирлерни пек гузель сыйладылар. Расул ака ракъы шишелерни де ачмакъ истеди.

— Екъ!— деди Макъсуд агъа.— Аджеле иш вакъыты, ракъы-шарап бизге арам.

Аштан сонъ бригада кене ишке киришти. Байрам Али батареялар вастасынен тезья янында эки лампа

якъты. Балалар къууджыларнынъ янындан кеч мааль-гедже кетмедилер.

Яры геджеде тезья къурулып, мотор дукюльдеп башлады. Макъсуд агъа ерге чѣкти, раат нефес алып сигарыны якъты. Яшлар да анда-мында ерлешти, папиросларыны тютеттилер.

— Бизим группа шимди невбетке къалыр, саба саат алтыда исе Николайнынъ йигитлери ишке башлайджакъ. Кетинъиз, раатланынъыз,— деди Макъсуд агъа.

— Я палаткаларны да къурмакъ керек де...

— Ава сыджакъ, менимдже о ишни ярын эда этмек мумкюн,— деди бригадир.

Бу фикирден эр кес къайыл олды.

Мотор ритми дукюльдей, бурав пекитилъген озек вастасынен фырылдап айлана, билезлик труба ер ичине синъе.

Макъсуд агъа тезьянынъ джумле ишини козьден кечирип, кене ерине отурды. «Шукюрь»,— деди о озьюне.— «Кельген эмирни эда этмеге башладыкъ...» Колхозда сонъки къуюны къазып битиргенде тресттен «аджеле» сѣзюнен ишаретленген эмирде бу невбетий вазифе партиянынъ, республика партия Меркезий Комитетининъ энъ месуль ве аджеле авалеси экенини бильдире эдилер. Трестнинъ идареджиси озюнинъ махсус язгъан мектюбинде «Къаракульджи» совхозынынъ чѣллеринде къуюларны энъ эмнетли, ве пек аджеле иш экенини текрар-текрар бильдирип, колхоздан тез кочъмелерини риджа эте эди. О мектюпте: «Урьметли Макъсуд агъа! Ялварам, бир ерде токътамай «Къаракульджи» совхозынынъ отлакъларына авушынъыз. Не керек олса ПМКагъа, айны заманда меним адыма язынъыз! Дѣрт кунъден монтажджыларны, мотор, трубаларны озюмиз тешкиль этип, такъыштырып ёллармыз»,— деп язылгъан эди. Затен трестнинъ идареджиси Хамраев Ёлдаш бригадирге бойле айры мектюп язмай эди. Онынъ ичюн Макъсуд агъа бу вазифенинъ

гъаеи эмистли ве аджеле экенини терен анълап, бир ерде токъталмай бригаданы бу чёльге авуштырды. Къыскъа вакъытта бу къуюларны къазып битирмек ичюн, бригада озюне янъы меджбурнет алды.

Одаман Расул къуюджыларнынъ янына тосат-тосат келе:

— Эй, Макъсуд ака, ер яна, айванларгъа сув кетирип стиштиралмайлар. Тюневни совхоз директоры эв-эвден юрип, бочкаларны джыйды. Машиналаргъа юклеп сув ташыйлар. Айванлар сувсызлыкътан да пек аза, ич ташлагъанларда бар.

— Анълаймыз!— дей яваштан Макъсуд агъа.

— Озюнъиз билесиз, шимди де ашыкъ чалув, берекет топлав вакъты. Пичен чёльде, тогъайларда ята. Эр ерге машина керек. Къыскъасы, бутюн умют сизинъ колунъызда,— дей Расул ака.

Бош саатлери къуюджылар вагончыкътаки къызыл юрткъа кирелер. Мында низам яхшы. Раатлыкъ одачыгъы гузель донатылгъан. Скемлелер, йымшакъ креслолар бар. Столлар устюнде эр кунъ тазе газета, журналлар окъуйджыларнынъ дикъкъатына азыр. Акъшамлар радио дингълемек, телевизор биле бакъмакъ мумкюн.

* * *

Мурат эп Лейляны анъа. Энъ агъыр иш саатлери биле Лейля онынъ козюнинъ огюнден кетмей. Чаресин олгъанда мектюп язмагъа истеп отура. Ишлегенде, тюшюнип юргенде акъылына ойле гузель фикирлер, сёзлер, джумлелер келе ки дерсинъ, о шаир. Къалем алып язайым дегенде джумлелер, хаялдаки аджайип татлы, терен маналы сёзлер, «чёль-сакъызын» къуругъан чечегин устюнде пускулли урлукъларыны ель ургъанда уфюрилип кеткени киби, дагъылып, учып кете.

Кягъыт устюне, я кършун киби агъыр сѣзлер ята, я да тиль тутулып бир шей язылмай къала. Мурат досту Асаннен субетлешмек истей, не ичюндир чекине. Шаирлер сѣйледиги киби, ннаст, бир дефа Мураткъа да ильхам саати кельди. Мектюбинни язып чыкъты. Лякни текрар козьден кечирмеге, окъуп бакъмагъа къоркъты. Окъусам, бельки, кене йыртып ташларым, тюшюнджесинен мектюбинни аджеле конвертке къойып, адресинни язды. Почта ташыгъан йигитке теслим этти. Факъат не кягъытта, не де конверт устюнде керн адресинни язмады. Бир джеэттен олар бугунь мында, ярын анда. О къыз язмакъ биле истесе насыл ерге ёллайджакъ? Дигер... дигер джеэттен исе, сонъки сефер корюшкенде ойле къолайсыз айрылыштылар ки... Лейля онъа ялынъыз тазирлев мектюби яза билир. Кимерде исе, «татлы хаялнен яшамакъ, ер устюнде къамчы ашап къааръли юрмектен яхшыдыр», деп куле эди къомшусы токъумаджы Ислям. Шимди Мурат да бу къаарьге кирди.

Бир къач куньден бир мектюп даа язды. «Гъалиба бу мектюп биринджисинден келишникли чыкъты», деп ойланды. Акъыкъатен, къабалы сѣзлер бу мектюпте баягъы йымшадылар. Мурат кенди къабаатыны, терс арекетинни багъышламасыны риджа эте... «Лейля ханум, Гузель Лейля! Бельки такъдир сизге дигер бир ёл азырлагъандыр, дигер яргъа ляйыкъ коредир. Бельки бизге, бир даа, нч бир сефер корюшмеге имкян тапылмаз. Факъат биллинъиз, меним хаялымда сиз нч силнимиз из ташладынъыз. Окюисенъиз де, дарылсанъыз да, кульсенъиз де сизге опъкем ёкъ. Факъат биллинъиз, мен сизни севем ве къальбимден чыкъармагъа чарем ёкъ», деп экинджи мектюбинни битирди. Керн адресини кене язмады. Къапавлы конвертин почтадан кельген йигитке теслим эткенде, оны Асан корьди.

— Мурат, сен мектюплерини сыкъ язып башладынъ, аджеба эвден къолайсыз хабер алдынъмы, деп мсракъ-

ланам,— деди Муратпынъ бирден кыызаргыяны ко-
рип,— ёкъса сен Лейлягъа язасынъмы?— деп кулюмси-
реди.

— Эбет!

— Не эбет?

— Лейлягъа яздым.

— Ах, мен серсемим. Эр кунъ сеннен бу хусуста
субетлешмек истей эдим. Сен огюз киби юваш корюль-
сепъ де, мен киби атлынынъ янында учып кечкенсинъ.

— Кери къалдым демеге аджет ёкъ. Истесенъ сен
де Гульдждангъа яз.

— Яз, демек къолай!— деди эфкярланып Асан.—
Биринджиде мен адреслерини бильмейим.

— Адреслери къолай. Районны билесинъ, колхозны
да билесинъ Гульдждан Аметова...

— Мен омрюмде кыызларгъа ич де мектюп язма-
дым. Не язаджам?

— Сенинъ тилинъ къанатлы.

— Мен сёз патлаткъанда азыр джеваплым. Я гу-
зельге мектюп... Ёкъ, не тилим келишир, не де сёзюм.

Мурат достунынъ алыны анълап кулюмспреди.

— Мен де чекишип зорнен бир шейлер яздым. Ша-
прлер сёйлегени киби, не къандеси бар, не де къафие-
си. Озюм биле окъуп бакъмагъа къоркъуп, конвертке
къойып ёлладым.

— Бельки язмасакъ даа эйиндир?

— Бильмейим. Мен энди гъалиба, сен айткъан ту-
закъкъа тюштим.

— Эбет: «Ат айланыр, къазыгына байланыр», де-
генлери догърудыр. Ёкъ, мен язмам... Қъоркъам. Бель-
ки кыызлар, «бу йнгитлер худжур, кунъ корьмеген,
омюр бильмеген адий балалар экенлер», деп кулерлер.

— Терен тюшондже кимерде бахт кетире, кимерде
исе хаялны ольдюре, сонъ пешман эттире,— деди агъыр
сснен Мурат.

— О догъру.

Бу арада Лена къазан къапагыны къакъып къу-
юджыларны ашкъа чагъырды.

* * *

Трестнишъ идареджиси Макъсуд агъагъа язгъаны
киби дёрдюнджи куню монтажджыларны ёллады. Олар
эки сув чеккен мотор труба, алетлер кетирдилер. Трест
векилинен берабер обком хадими де кельди.

— Бутюн дикъкъат сизге,— деди трест векили.—
Шимди джумле къуюджылар бригадалары гедже-кунь-
дюз узакъ чёллерде чалышалар. Айванларны, малджы-
ларны арадеттен сувсузлыкътан, олюмден къуртар-
макъ энъ устюн вазифе.

Бешинджи куню сабасы инает бригада акъыкый
сув тамырларына етти. Йигитлер деръал монтажджы-
ларгъа ярдымгъа кириштилер. Эр кеснинъ юзюнден
къуванч кольгеси кетмей. Тюневин акъшам терек тю-
бюнде чапчакъларда сув бус-бутюн биткен эди. Гедже
бекленильген сув машинасы аля кельмеди. Сабадан сув
цистерналарыны арамакъ ичюн махсус машина ёлан-
ды. Бу машинагъа бир къач чапчакъ даа юкледилер
амма, энъ якъын озенчик 100—140 километр.

— Бельки о озенчикнинъ де суву къуругъандыр?..

— Ола биле...

Тревога эр сааттен даа зияде осе. Монтажджылар,
къуюджылар бири-бирине ашыкъып ярдым этелер. Сув
озю фышкырып чыкъмады. Демек къую моторсыз
сув бермейджек.

Кунеш котерилип сыджакъ башлагъанда, чобанлар
сюрюлерини базагъа айдагъанлары, ильки къойлар-
нынъ узакътан кельген кескии давушларындан белли
олды. Базагъа ярым километр къалгъанда, къойлар
къыямет кёпарып, тоз котерип бутюн къуветнен ча-
пып ашлавларгъа уджюм эттилер. Къойлар, сыгъырлар
ашлавларны, челсклерни сарып алдылар. Къойлар-

нынъ, къозуларнынъ давушлары къулакъларны чынъ-лата. Сыгъырлар, бузавлар да ойле аджыныкълы окюре ки, санки, «сув къайда?», «сув бер», деп окюнип, къатты аякъларынен инсанларны басмакъ, эзmek истейлер. Ашлавлар, челеклер къуру. Къойлар къую къазылгъан ерден сув къокъусы кельгенини дуйсалар керек, эльбет къую янында сонъки трубалардан чыкъкъан сувлы чамыр чокъ. Айванлар аман сес-шаматанен къуюджыларны сарып алдылар. Сув ёкъ. Сылакъ чамырларны ялайлар. Иш биле токътады. Чобанлар, сёгюнип, зор белянен къойларны, бузавларны четке къувдылар.

Лена энди бир къач дефа къазан къапагъыны къакъты. Лякин кимсе ишни ташлап кетmek истемей. Муратнен Асан ишнинъ тамам меркезинде.

— Коресинъми, бизге сувджы олмакъ керек эди,— дей Мурат.

— Бу омюрде не ерде сюрюнип, не ерде тураджагъыны къайдан билирсинъ?— джевап бере Асан.

— Мен ойле ынджындым...

— Мен де, аз къалды, агъламадым,— дей яваштан Асан.

Инает, уйле вакъытында монтаж битти. Деръал ашлавларны къую янына кочюрдилер. Мотор дукюль-деп башлады. Четке айдалгъан къойлар моторнынъ давушыны эшитип тикленип бакътылар. Сув машинасынынъ сесине бенъземей. Бирден трубалардан сув фышкъырып ашлавларгъа тёкюльгенини корип, къойлар текрар дешетли арекетке кельдилер. Санки, «урра», котерип сюнгю урушына чапкъан полк киби уджюм этип, ашлавларны сарып алдылар. Артта къалгъанлары бири-бирининъ устюне секирип, кендине ёл ача. Эр бири ашлавгъа етmek, тездже араретини сёндюрmek истей.

Мурат, Макъсуд агъа бакъкъанда онынъ козьлери айлангъаныны корип, керчектен ынджынды.

Малбакъыджылар, къуюджылар тамам ярым саат, шашып сейир этип къалдылар. Ялынъыз ильки сюрю сувгъа тойып чеклип кеткенде, инает, халкънынъ башына эси кельди. Бири-бирине козъташлап раат нефес алдылар. Озьлери сув акъкъан трубагъа якъынлашып, бири мешребенен, дигери авучынен, эвеля сувнынъ дамыны бакъты, сонъ тойгъандже ичтилер. Сув пек арув эди.

Малбакъыджылар, совхоз ве трест векили къуюджыларны янъы мувафакъиетнен хайырлап башлагъанда, уфукъ бетте янъы сюрюлер пейда олды. Кене къойларнынъ уджюми арекетке кельди. Артыкъ къоркъмагъа аджет ёкъ. Мотор токътамай дукюльдей, ашлавлар ташып тура. Эр кеснинъ юзюнде къуванч. Мурат бу юректен шад адамларгъа козъ ташлады. Асан да къуванып куле. «Бакъса, сен аджайип алгъа», дер киби ишарет эте.

Бу арада Лена текрар къазан къапагъыны къакъты, бригаданы ашкъа чагъырды.

— Айдынъыз йигитлер, элинъизни, бетинъизни юв да ашкъа отурчынъыз!— деди Макъсуд агъа.

Акъикъатен, яшларнынъ эли-бети чамур, я да олар къазанен нефть чукъурына йыкългъан адам киби, къап-къара, кулюнчли алда эдилер.

* * *

Акъшам устю, къуюджылар джумле алетлерини, тезья узелларыны машиналаргъа юклеп ёлгъа азырлангъанда, сув цистернасы этип кельди. Машинадан тюшкен шофёр да былашыкъ, харап алда эди.

— Сен къайда гъайып олдынъ?— суалнен оны Одаман Расул къаршылады.

— Бойле къургъакъта, сыджакъта айван дегиль, машина да яна. Мотор бозулды. Бутюн гедже тамирнен чекиштим. Яхшы ки, сиз ёллагъан машина мени арап

тапты. Ярдым этти. Барып совхоздан бензин де кетирди,— деди юкъусызлыкътан, тамирден ёрулып, сымасы денъышкен Ходжахметов.

Тезден совхоз директорынынъ машинасы да келип токътады.

— Ой, бой. Энди къую сув береми? Машалла, машалла! — деди къуванып директор. Ашыкъып, сув ашлавларыны барып бакъты.— Ой машалла! — деди о кене. Къуюджыларыны трест векилини алгъышларнен хайырлап.— Макъсуд агъа, сиз акъыкый батыр экенсиз. Мен бу ерде сув булурлармы экен, деп ойлана эдим. Кельмеге де чаре ёкъ. Экин чалынып котерильген вакъыт. Баш къашымагъа вакъыт ёкъ. Инает барып бакъайым дегенде, энди къую сув бере. Бу ал хаялыма биле сыгъмай, Расул! Расул къайда?

— Мындам! — деп сес берди Расул.

— Союнъыз, бир къой. Той кечирейик. Бойле кереги киби къайд этмесенъ олмаз,— деп кулды.

Халкъ да кулды.

Расул бакъып къалды. Директор онынъ бакъкъанынынъ манасыны анълап:

— Сой дедим... Меним эсабыма. Мен парасыны да тёлерим. Месулиет де меним устюмде.

— Екъ! — деди Макъсуд агъа директорынынъ риджасыны ред этип.— Бригадагъа, аджеле, янъы ерге кечмек керек. Бир саат биле беклемеге чаремиз ёкъ. Трестимизден янъы эмир алдыкъ. Сизинъ отлакъларда экинджи къуюны къазып, пек аджеле янъы совхозгъа кочмек керек. Рахмат сизге!

— Бельки ярдымгъа бир-эки адам берейик,— ден теклиф этти директор.

— Бизге ёл косътереджек адам берсенъиз етишир,— деди бригадир.

— Елны озюм косътеририм. Мангъа о отлаккъа барып мытлакъ чобанларнен субетлешмек керек,— деди директор. Озюнинъ машинасына Макъсуд агъаны

отуртты.— Бизим пешимизге сен де тюш,— деди Байрам Алиге. Директорнынъ машинасынынъ изинден бутюн машиналар ёлгъа чыкты, янъы кочюв башлады.

★ ★ ★

Къызылкъум, Къаракъум чёллеринде къургъакълыкътан ич къоркъмай оськен саксаул тереклерининъ биле индже япрачыкълары солгъан, пытакълары къурып кетеджек алдалар. Кийик айванлар къошларгъа, малбакъыджыларнынъ юртларына якъынлайлар. Геджелери исе гизленип сув чечеклерине, улукъларгъа келелер. Кой копеклеринден биле сакъынмай бир ютум сув ичмек истейлер. Саба чевре-четте, ашлавлар янында къоянларнынъ, йыланларнынъ, джейранларнынъ, сайгъакъларнынъ излери корюне. Бу чёллерде, сийрек де олса, анда-мында гольчиклерге, озенчиклерге расткелине эди. Кийик айванлар бир къач кунъде бир кере, узакъ ёлгъа тюшип, сув ерине келип, аракетини сёндюре тургъанлар. Бу яз о узакъ гольчиклернинъ тюбю де къуруды. Сувнынъ къокъусы биле чокътан, чёлнинъ къуру авасына къошулып, учып кеткен.

Къуюджылар бригадасы гедже-кунъдюз иште. Трестнинъ джумле бригадалары узакъ чёллерде, койлерде, отлакъларда. Янъы бригадалар тешкиль олуна. Янъы тезьялар даа кельсс, Макъсуд агъанынъ бригадасыны экиге боледжеклерини бильдирдилер. Тезьялар да этишмей. Ташкент машина япыджылыгъы заводу аджеле бу керекни эда этмеге киришти. Дигер йылларда бутюн яз бою къуюджы бригадаларыны трест дегиль, механика колоннасынынъ векили биле сийрек зиярет эте эди. Шимди исе эки кунъде бир, бу узакъ ерлерни область партия, трест векиллери зиярет этселер. Эр кес аякъта; малбакъыджыларны, айванларны бу сувсузлыкъ белясындан къуртармагъа тырыша.

Макъсуд агъанынъ бригадасы къараманджа чалы-

ша. Мотор керексиз бир сание биле токътамай, Макъсуд агъанен Николай не вакъыт юкълайлар, алла бильсин! Бригадир суткада эки-учь саат ята, я да иш яхшы кеткенде, тирсегинне таянып бир чырым эте. Тезьянынъ давушы бираз денъишсе биле, аман, абдырап уяна. О кене иште...

— Макъсуд агъа! Сиз энди этсиз кемикке чевпирильдинъиз. Эйи ашамакъ ве юкъуны арттырмакъ керексиз!— дей аджынып Лена.

— Зарар ёкъ, кызым. Мен ойле тез аякъ узаткъанлардан дегилм, — деп джевап бере кулип Макъсуд агъа. — Коресинъ ки, бу язда алем бизге, бизим ишимизге даа мухтадж олды. Буны бильмемек, сезмемек мумкюнми?

— Шайдыр амма, сиз кендинъизни де аджымакъ керексиз. — Энди яшыныъыз да... — деп Николай сёзге къошулды. Муратнен Асан Николайнынъ эндишесини, анълайлар.

— Сёйлечи, Николай! Халкънынъ мушкюль кунюнде башы тюбюне йымшакъ ястыкъ арагъан озюни адам саймагъа акъкъы бармы?.. Сёйле, агъыр дженк кунълери Ватан огърунда, халкъ бахты ичюн атешке къаршы кетип эляк олгъан аскерлер биз киби дегиль эдилерми? — дей кызып Макъсуд агъа. — Бойле мушкюль яз сийрек ола. Биз дженкте олмасакъ да, бу агъыр кунълерде месулистимиз даа буюк. Эр бир ютум сув бир джанлыны олюмден къуртараджакъ. Бойле алда насыл этер де тереи юкъугъа даларсынъ?..

— Сёйлегенинъиз догъру, — деди Байрам Али.

— Билесиздир я йигитлер, — деп кене сёзге къошулды Макъсуд агъа. — Койде бирининъ эви-баркъы янып башласа, достлары, къомшулары дегиль, душманы биле, къопкъасыны алып ярдымгъа чапа тургъан. Беялы вакъытта чешит чарпышмалар, эски джан агъырувлары унутыла. Къорантанынъ, халкънынъ беясы шахсий кинден устюндир.

Бригада бир ерден дигер ерге коче. Янъы къую къазылып сувгъа еткенде малбакъыджыларнынъ колхоз залисининъ насыл мемнюн олып къалгъанларыны Мурат да, Асан да корелер. Халкънынъ къуванчы бригада ичюн буюк бахшыш. Бу ишнинъ сефасы йигитлерини де юрегине сыгъмай.

Мурат озюнинъ эвге ве Лейлягъа язгъан мектюплеринде бу вакъналарны да тасвир эте. Макъсуд агъанынъ насыл адалетли, ишкир уста экенини токътамай макътай эди.

Бир кунъ Асан Мураткъа якъынлап:

— Мына, мен де Гульджангъа мектюп яздым. Бельки кулер, бельки... Лякин керп адресини насыл язайым? Бизлер тийзем айткъаны киби, «бугунъ магърипте, ярын мешракътамыз».

— Керп адресни?.. Мен язмайым.

— Не?..

— Язмайым...

— Сен худжур адамсынъ. Я джевап кельмесе, сенинъ язгъанынъдан не файда?

— Бильмейим... Бельки файдасы ёкътырдыр. Лякин язмайып да оламайым.

— Къоркъам ки бу севги сени, делилер эвининъ къапусыны къакътырмагъа меджбур эттирир.

—...

— Акънкъатен, биз киби «кочебелерге» насыл адрес язмакъ мумкюн? Мен де керп адресиз ёллайым,— деди Асан, терен нефес алып кетти.

Мурат тюшюнджеге далды: «Акънкъатен, бельки меним мектюплерим о къызгъа да кулюнчли корюледир...»

Инает, сентябрь айынынъ ортасында ава бираз денъишти. Кок тюбюнде буюк чубар булутлар учып башлады. Къара булут сюрюлерни атешли кунешнинъ огюне перде киби чскиле, сыджакъ ер устюне талда тюшюре, раат нефес алмагъа имкян бере эди.

Экинджи куню булутлар даа аргты. Сня къатлары когерип бири-бирине уджюмге киришти. Санки дерсинъ, сонъсыз кок мейданында буюк дёгюш башлады. Булутлар чатышып йылдырымлар козьлерни къамаштырды. Кескин давуш гудюрдеп ерни титретти. Лякин бу давуш кимсени къоркъузмады. Айванлар биле къуванып башларыны кокке котерди, къатып къалдылар, дерсинъ, тёпеден ягъмур дегиль «омюр тамыры» ягъаджакъ. Бирден аван ель эсип, къуру чёплерини «бинъ-баш» къорайларны котерди. Орталыкъны тоз бораны къаплады. Бу дакъкъада кене гудюрдеген булутлар тюбюнден ёлакъланып, къылыч киби кок мейданыны кескен йылдырым къуйрукъланып ерге тюшти, къуветли ягъмур башлады. Кимсе палаткаларгъа, машинагъа чапмады. Яшлар шиддетли ягъмур астында секирип ойнап башладылар.

— Ягъ, ягъ ягъмурым...— йырлап, Асан да къуванып секире. Онынъ янында Мурат, Байрам Али, Юсуф, Лена, Николай.

Макъсуд агъа тезья янындан кетмей. Ингитлернинъ къуванчына бакъып куле.

Къош янында юртлардан чыкъкъан балалар да севинип секирелер. Халкъ ягъмурны насыл сагъынган! Алем шадлыгъы... ягъмур да тыпкъы челектен, сачакълардан акъкъан сув киби, шиддетли тёкюле.

Тек акъшам устю ягъмур токъталды. Эр кесини урбасы баштан аякъкъадже сым-сылакъ, балакъларындан сув акъа.

— Байрам Али, токътат моторынъны,— деди Макъсуд агъа.

— Не ичюн Макъсуд агъа?

— Тыичлыкъ керек. Бутюн яз кечти, кузь кельди, коктен бир тамчы ягъмур тюшмеди, бугунъ нсе бойле къуванч, байрам. Асретликнен бекленилип, инает, къавушкъан къуванчлы кунни шадлыкънен къайд этмек керек! Бу бизим денъишкен авагъа селямымыз олур,— деди Макъсуд агъа.— Ишлемеге де бильмек керек, къуванмагъа да бильмек лязим.

Токътамай турмай дукульдеген мотор, санки къулакъларны сагъырлаткъан эди. Чокътан давушлары тынгъан чель къушлары джанланып сёйленип башладылар. Қъайдандыр къарылгъачлар учып кельдилер. Ачыкъ мавы кокте чырылдап, ойнап, къуюджлыларнынъ башы устюнден фырылдап, кетелер. Ава да бирден бус-бутюн денъишти. Нефес алгъанда, темиз авалыки баарде чечек теккен багъчаны анъдыра. Акыкъатен, гонъюллерге буюк шадлыкъ тюшти. Бригада топланып, стол этрафына кечти. Бугунъ аш да пек лезетли корюнди.

Ягъмур байрамы баягъы девам этти. Кеч маальде мотор дукульдеп башлады. Бригада ишке киришти.

VIII

Ягъмурлар сыкъ ягъып башлады. Асаннынъ айткъаны киби, дерсинъ «кокнинъ къазаны тешильди». Чокътан янып къуругъан отлакъларнынъ туюсю денъишти. Илькиде деречиклер, сырт джаплар ешерип башлады.

Энди студентлернинъ яз татилинде къуруджылар бригадаларында чалышкъан вакъытлары битти.

Бригада, къургъакъ язнынъ аджеле планы боюнджа, сонъки къуюны къазып теслим этти. Базагъа къайтты. Иш планы ве меджбурнет арткъачнен эдалунды. Қъуванч буюк. Бу агъыр айларда, раатлыкъ кунълери биле коръмеген бригадагъа, раатланмакъ ичюн алты купъ вакъыт бердилер. Якъын яшагъаплар

эвлерине барып кельдилер. Николай да хаста анасыны зиярет этип кельди. Онынъ юзюнде буюк денъишниклик сезиле.

Лена къуванчлы, кулюмсиреп юре. Себеби бар. Николай анасынен корюшкенде, гъарип ана:

— Балам, кене санъа айтам, бельки энди о бир дюньягъа ёлджудырым, бу йыл мытлакъа эвленип келинимни косьтерменъни риджа этем. Бельки къысмет олур, козьлеримни юмгъандже торунчыгъымны да корерим...— деп пек ялваргъан.

Николай анасынынъ бу риджасыны мытлакъа эда этмеге сёз берди. Иште, шимди о кенди къарарыны Ленагъа бильдирди. Лена пек шад. Октябрь байрамында той. Йигитлерининъ джумлеси иншанлыларны хайырлайлар.

— Чокъ языкъ ки, бизим студентлер тойда ишти-рак этмейджеклер,— деп Лена яныкълады.

— Бельки келирсиз?!— мураджаат эте Николай.

— Чаре тапсакъ, мытлакъа келирмиз,— джеван бере Мурат.

Лена къувана. Асан кулип:

— Мен институтны битирген сонъ, диплом алсам бешик балагъызы бакъмагъа да келирим,— дей.— Тек эгиз балагъыз олмасын, бакъмасы къыйын олур,— деп куле.

Кулюшелер.

Бригада ве ПМКа тарафындан Мураткъа ве Асангъа пек эйи характеристика берильди. Буюн яз ишчилер арасында чалышкъан Муратнен Асангъа йигитлернен, урьметли Макъсуд агъанен сагълыкълашмакъ хуню келип етти.

Сагълыкълашув акъшамыны шеэр четинде, озенчик ялысында, тал тереклер тюбюнде кечирмеге къарар бердилер. Бу ерни бир кунъ эвель Николайнен Асан кетип таптылар. Иштлерни боюнджа бригаданынъ къапалы машинасына ашхана савутларыны юклеп, тайин олуи-

гъаи ерге келип тюштилер. Лена бугунь озь усталы-
гъыны тамамынен корьсетип пек лезетли пляв
пиширди.

Къадслер шарапкъа толды. Ичкиден данма чекин-
ген Макъсуд агъа биле, софра башына ерлешип,
къадесини къолуна алды:

— Урьметли йигитлер! Бу сагълыкълашув бизге
гъает агъыр. Муратнен Асан бизим ишчи, къюуджылар
бригадасында акъыкый аза олдылар. Трест плькиде
бу студентлерни бизим бригадагъа къошкъанда, мен пек
мемнион дегиль эдим. «Бу яшлар бизге чешит «маришет-
лер» косьтерип, бригадада тертипни бозарлар», деп къор-
кътым. Бугунь исе сизиниъ тербнели, ишкир йигитлер
экенниъизни джумле бригада азалары биле. Сизге бинъ
тешекюр! Земане яшларына терсче бакъкан эсли тукъ-
умгъа яхшы дерс бердинъиз,— деди кулюмсиреп Макъсуд
агъа. Козылерни исе яшланды.— Туткъан ишинъиз къолай-
лы олсун, туткъан ёлунъиз огъурлы олсун!— деп, къаде-
сини котерди. Джумле къюуджылар эль чырпты,
алгъышладылар.

Мурат аякъкъа турды:

— Урьметли Макъсуд агъа! Сайгъылы достлар!
Бизге де сизни ташлап кетмек пек къыйын. Эр сенс
язда биз студентлер къуруджы бригадасында бирликте
ишлей эдик. Бу язда исе такъдиримиз денъишти. Тамам
учь бучукъ ай сизнен берабер чалыштыкъ. Бильмеген
ишнимизни баягъы огрендик. Янъы адамларнен корюштик,
таныш олдыкъ. Сиз исе, Макъсуд агъа, бизге эм уста
эдинъиз, эм де дикъкъатлы баба. Эр бир къую къазылып,
сув чыкъкъаныны беклеп тургъан койлюлериниъ къу-
ванчы, алгъышлары бизге эмек истиджесиниъ акъ-
икый сифасыны терен корьмеге огретти. Бойле брига-
дада чалышмакъ биз ичюн де буюк къуванч.

Асан, достунуиъ сёзюни болип:

— Койде той къошусында ель киби учкъан атлар-
ныль артындан, кок эшек де джувурып кеткенини

дуймай кьалгъан,— дегенде, джумле бригада кульди.— Эльбет, достлар, бизге де сизинъ саенъизде чалышмакъ, огренмек кьолай эди. Мен де эм Макъсуд агъагъа, эм меним устам Николайгъа, бутюн достларгъа бинъ тешекюр айтам!

Кене къаделер котерильди...

* * *

Мурат университет канцеляриясына киргенде, сарышын сачлы, денъиз суву киби мавы козьлю къыз, боялы-ал дудакъларыны кенъ ачып, кулюмсиредн:

— А-а а... Гъафаров!.. Кельдинъизми? Сизден махрач...

— Насыл махрач, Соня?— аджепленди Мурат.

— Сизинъ дестенен мектюп беклей,— деп къыз стол чекмеджесини тартып, кульди,— эки мектюп белли ки, эвинъизден. Я дигерлерн?— деп маналы козь кымды.— Дигерлерининъ керн адресн ёкъ. Факъат, язысына коре, къыздан олгъаны корюле... Юваш, юваш... дей эдилер. Корем ки, бу язда бирисининъ юрегини тельчелендирип къачкъансыз!— деп Соня кульди, мектюплерни адресаткъа узатты.

Мурат шашып къалды: «Аджеба бу къадар мектюп кимден ола билир? Бельки... Ёкъ, о меним адресини билмей...» Секретарьгъа тешекюр айтып аджеле коридоргъа чыкъты. Мектюплерни эльден-эльге алмаштырып бакъа. «Башта къайсыны ачмалы? Эвден кельгенинини, ёкъса бу керн адресиз мектюплерини?» Эллен къалтырагъаныны корьди. Юрек де дукюльдей. Сакнилешмек ичюн башта эвден кельгенини ачты. Эвден де чокътан берли мектюп кельмеген эди. «Не хабер бар экен? Сагъ-эсенлерми?...» Бабасынынъ къолунен язылгъан. О данма кыскъа яза, сагъ-селямет экенлерини билдире. Сой-соп, къолум-къомшуда бир буюк янъылыкъ олса билдире. Сонъра такъмакълы селямларгъа кече: «Бу

тарафта сени гедже тюшюнден, куньдюз эсинден чыкъар-май, эр саат, эр дакъкъа асретлим, меним севгили кучюк огълум, деп анъгъан, сени беклеп козьлери талгъан урьметли ананъдан санъа айры-айры селям... Бу тарафта сени джандан севген агъанъдан... Бу тарафта...» Бойледже, джумле сой-соптан такъмакълы селямлар, даима сыранен языла. Мурат ким артындан кимден селям оладжагъыны эзберден биле. «Шукюр, анам, бабам сагъ-селяметлер», деп къасеветтен къуртулгъан киби олды. Лякин, кене сабырсыз эльде мектюплерге козь ташлады. Бу мектюплер кимдейдир? Кене Лейля хатринне тюшти. «Я о манъа кулип, эришип, дарылып язса?»

Мурат четтеки пенджере янына чекильди. Биринджи мектюпни ачты. Къалтырагъан элинен къыгъытны чыкъарды:

«Сайгъылы Мурат! Август 14-те язгъан мектюбинъизни алдым. Пек мемнюним...» Мурат деръал мектюпни чевирди, имзасыны арады. Бунарлангъан козьлери ачыкъ арифлернен язылгъан «Лейля» имзасыны сезип, юреги къопып кеткен киби олды. Дерсинъ, бу о къызнынъ имзасы дегиль, санки арифлер арасында Лейля озю кулюм-сиреп, алгъышнен бакъа. «Лейля» сёзюни текрар окъуды.

Мурат кене къыгъытны чевирди.

«Мен сизге деръал джевап бермек истедим, лякин адресинъизни бильмегеним ичюн, бирден язып оламадым. Сонъ насыл ерде окъугъанынъызыны анъып...»

Мектюп гъает муляйим сёзлернен язылгъан, джумле-лер мукеммель къурулгъан, дерсинъ кучюк эсер. Сонъки, сагълыкълашув акъшамы корюшип оламагъанларына Лейля пек янгъаныны яза...

Экинджи мектюп:

«Мурат достум!» Энди достум сёзю олды. Бу яхшымы, яманмы? Эгер, севгили Мурат достум, деген олса, даа гузель чыкъмаз эдими, киби тюшюнджелер Муратны раатсызладылар.

«Мурат достум!.. Август йигирмиде язгъан мектюбинъизни алдым. Чокъ мемнюним. Не ичюндир бильмем, сизден эр кунъ мектюп беклеп башладым...» Сонъ Муратнынъ язгъан мектюбинни пек бегенгенини, татлы сёзлер юрегини охшагъаныны бильдире. «Сиз бригаданъизнынъ ишлери ве азалары акъкъында язгъанынъизны мен пек бегенем. Санки мен де сизинъ аранъыздам, кимерде Асаннен, кимерде Байрам Алинен, Макъсуд агъанен субетлешем... Лякин, сиз Ленаны да пек макътайсыз, мен ондан къоркъам... Айды, хайыр ола...» Мектюпнинъ сонъунда Асангъа озюнден, ве эманет боюнджа, Гульджиандан айры-айры селям яза.

Учюнджи мектюп сентябрьде язылгъан.

«Самимий достум, Мурат! Биринджи сентябрьде яздыгъынъыз мектюпни алдым. Мен энди сиз институткъа кетеджексиз беллей эдим. Бельки меним ильки мектюплеримни окъугъан, бизим алымыздан хабердарсыз белледим. Сиз исе татильни биринджи октябрьде битире экенсиз. Демек, меним мектюплерим сизинъ элинъизге аля тюшмедил... Сизинъ мектюплеринъизни мен джанюректен окъуйым. Сиз мени акъкъатен къувандырасыз. Сен, сизни ич де хаялдан чыкъармайым... Шукюр, бизим памукъ чёллери пек яхшы берекет береджек. Энди ильки берекетни джыймагъа кириштик. Къуюджылар бригадасы бизге гъает буюк ярдым этти, деп даима сизни анъа-мыз.»

Дёрдюнджи мектюпте:

«Сайгъылы Мурат достум!

Сиз мени мектюплеринъизнен къувандыра эдинъиз, энди докъуз кунъ кечти, сизден бир хабер ёкъ. Бу ал мени гъает къасветлендире. Аджеба, сизге не олды? Мен сизинъ мектюплеринъизге алыштым, бу токъталув исе манъа гъает тесир эте. Сизнен достлукъны джоймакъ истемейим. Бельки сиз янъы ерлерде янъы досткъа расткельдинъиз... Менден башкъа кимсени севмеге...» Сонъки джумле битмей, устю сызыкъларнен чызылып, силинген.

Факъат юрекнен къарасанъ, бу джумлени окъумакъ мумкюн. Лейля ильки сефер «севги» сѣзони язмакъ истеген. Демек, Лейля манъа дигер къызларны севмекни ясакъ эте... «Мен бизим достлугъмызны битмемесини истейим. Сизинъ мектюплериниз юрегимде саф дуйгъуларны осьтюре...» Лейля не къадар юрегини раатсызлагъан севги сырыны ачыкъ язмага чекипсе де, муаббетлик, достлукъ макъамынен язылгъан сатырлар арасында севги къандеси, ильки баарьнинъ ачылмага башлагъан чечеклери киби, котерильгени ачыкъ дуюла. Мектюпини сонъунда, кене, Гульджиандан Асангъа селям ёллагъаныны яза. Айны вакъытта Гульджиан бираз ындыжына керек. Онъа не сиз, не де Асан селям биле язмагапынъызгъа мугъая», деп мектюбин битире. Кене къыска имза: «Лейля».

Муратнынъ башы айланды. О мектюплерни окъугъанда: де тереи тюшюмджегс дала, де къувана, де айретленип терлей... Инает, джумлесини окъуп чыкъты. Къуванчындан къафесине сыгъмагъан сырыны кимге ачмасыны бильмей. «Севе», — деди озь-озюне. Ашыктып мердивенлерден ашагъы чапты. Тезден ятакъханеге етип, одасына кирди. Къапуны къапатты. Кене мектюплерни невбетнен окъуп башлады. «Бу тюшюмдеми, эсимдеми?» Суали кене башына урды. Санки кягъыт устюнде адий сѣзлер язувлы дегиль де, Лейлянынъ озю бакъып тура... «Демек, о да менн севе... Я сонъки корюшювинизде не ичюн Лейля ойле терс чекилип кетти?... Намуслыкъ онъа юрек сырыны бирден ачыкъ айтмага изин бермегендир... Мен исе, деръал, онъа сарылып дудачыкъларыны опымек истедим. Бельки Лейля илькиде, эр киши янында ялыпъыз къалгъандыр... Севем, севем, севем!..» деп Мурат эв ичинде секирип, ойнап башлады. Эбет, бириси коръсе мытлакъа бу йигит делирген экендир беллер эди...

* * *

Асан бугуны бутюн кунь ичтимай ишлернен мешгуль эди. О комсомол комитетиниш азасы. Кельгени киби нефес алмагъа чаре бермедилер. Ярын къуруджы студентлер отрядлары поезднен келеджек. Коллективли къаршыламакъ, корюшнов акъшама кечирмек керск. Къууджылар бригадасында ишлегенлери акъкъында берильген характеристикалары да парткомгъа, профсоюз, комсомол тешкиятларына косътерип макътанды.

Акъшам устю Муратнен корюшкеде досту онъа озь къуванчыны билдирди. Асан инанмай, мытлакъа конвертлерин, мектюплериниш имзаларыны озь козюнен корьмек истеди.

— Ай-яй-яй... Сен менден акъыллы олгъаныны эвельден де биле эдим, амма Мурат бу «иште» де бойле чеберлик, инатлыкъ косътерирсинъ деп, беллемеген эдим. Мен де о замаи Гульджиангъа мектюп яздым, факъат керн адресимиз темелли олмагъаны ичюн ёлламадым. Ойле къалды.

— Мен сангъа, ёлла, деген эдим де.

— Дединъ амма... Сёйлечи, Лейля мангъа бир селям биле язмаймы?

— Яза!.. Мен сангъа айтмагъа унуттым. Лейля да яза, Гульджиан да сангъа айры селям ёллай. О кыыз сенинъ мектюп язмагъанынъа элем эте экен.

— Айтма... Ялан!..

Мурат мектюплерин ачып Асангъа даир ерлерини корсетти. Асан бала киби къуванды.

— Демек, менден де мектюп беклеген кыыз бар экен? Вай, вай, вай... Мен серсем...

— Шимди яз.

— Ёкъ... Шимди терс чыкъа билир.

— Яз.

— Бильмейим...

— Бир мектюбинде. Лейля, «даа сизге ачмагъан сырымыз бар», деп яза. Аджеба бу пасыл сыр экен.

— Къызларда сыр торбаларнен...— деди Асан кулп.— Олян, бельки, бир де балачыгъым бар, деп язар!..— деп, кеше кулди.

— Биз онынъ эвине де бардыкъ да.

— Бельки о вакъыт баласы къартанасындадыр,— деп кулди Асан.

— Бир дегиль, эки олса да, Лейля бирлешейик десе, мен азырым.

— Машалла достум, машалла. Бу сѣзлерининъ бегенем. Сен акъыкый йнгитсинъ,— деди макътап Асан.— Эгер юректен севсенъ, санъа бала-чагъа кедер эте билirmi?.. Ай мен серсем... Демек, Гульджиан меним мектюп язмагъаныма дарыла... Демек, Лейляда бир сыр даа бар дейсинъ?..

— Ойле яза.

— Къызлар сырсыз олмай. Къоркъма.

— Олмай, амма... не ичюн Лейля бу сѣзлерини эки мектюпте де яза. Не сыр экен?..

* * *

Бу сыр тамам къыш ортасында, татильге дагъылалдажакъ кунълери ачылды...

Яз татилинден сонъ, студентлерге бир афта даа раатлыкъ бердилер. Асан ве Мурат эвлерине барып тогъанларынен корюшип кельдилер. Тезден сонъки сыныфта лекциялар, диплом алды вазифелер башлады.

Мурат эвельки киби ара-сыра Лейлягъа мектюп яза. Лейля исе эки-учь куньден мытлакъа джевап бере. Ишлеринъ гъает мувафакъиетли кетип, колхоз озь планыны дигер колхозлардан эвель эда эткеннини яза. Репснен баш илженер сув къуюлары янында къуруладжакъ мал фермасынынъ планыны энди районда тасдыкъ олунгъаныны билъдире. Кене Гульджиандан селям...

Мурат йылбаш байрамы кунълери Лейлягъа барып кельмеге ишетленди, сонъ къолайсызлыккъа огърая билдирим, деп бу фикирден вазгечти.

Куньлерден биринде Асан зорнен нефес алып, джуву-
рып ятакъханеде Муратнынъ одасына кирди.

— Ур-р-ра-а-а... Мурат достум, мен о сырны билем,—
деп кычырды.

— Насыл сырны?— аджеплени Мурат.

— Лейля мектюбинде язган сырны.

— Къайда билесинъ? Гульджандан мектюп ал-
дынъмы?

— Хайыр! Бу дефа мужде бермесинъ, йыкъл кро-
ваткъа, оль де къал, агъызымны ачмам.

— Насыл мужде? Насыл мужде?

— Сёйле достум, эгер мен сенинъ асретинъни табакъ
устюне отуртып, огюнъе кетирсем, къучакъла да ал яна-
гъындан оль, десем, сен насыл мужде берир эдинъ?

Мурат бу «сачмалавдан» бир шей анълап оламай:

— Сёйлесе...

— Махрач!— деп Асан кульди, авучыны ачып узат-
ты...

— Айды, хайырлы хабер олса не истерсенъ, оны бе-
реджегим.

— Элинъдеки саатни?

— Яхшы.

— Ёкъ, мешин куртканъны да.

— Яхшы.

— Айды, махрач керекмей. Сен мераметли, бол
адам экенинъни билем...

— Тарсыкътырмаса... мени.

— Лейля язган сыры шимди университет коридо-
рында, «тахтада» асылып тура.

— Сен не демек истейсинъ?

— Ашыкъма, эсджанланма!.. Айтаджагъым шу:
шимди канцелярия огюнде коридорда юрем. Гънябий
окъугъанлар тахтасына бир джедвеллер, илянлар
астылар. Коридорда эджнеби яшлар чокъ. Деръал, о
тахтагъа уджюм эттилер. Мен де о тахтагъа якъын-
лаштым. Коръсем не корейим...

— Не корьдинъ? — суалини берди эсджанланып Мурат.

— Учюнджи курснынъ джедвелинде Лейля Акъташева. Демек, Акъташева Лейля... бираз даа ашагъыда Гульджиан...

— Не де уйдурмагъа билесинъ?— деди кулып Мурат. Ичтен исе, «ола биледжек ал», деди озы-озюне.

— Инанмайсынъмы?.. Юр, корьсетейим.

Мурат шубеленсе де, аджеле пальтосыны кийди, ятакъханеден чыкътылар.

— Шимди гънябий окъугъапларнынъ сессиясы башлады. Бизим къызлар исе белли ки, энди учюнджи курста окъуйлар.

— Гъалиба сен о къызларгъа «кийиклер» лагъабыны берген эдинъ...— деп Мурат эришти.

— Бильмедим,— деди Асан.

Йигитлер кенъ къапудан ичери кирип, мердивчининъ ильки басамакъларындан котерилип башлагъанда, тѣпеден тамам къаршыларындан эллеринде чанта-чыкъларынен Лейлянен Гульджиан ашагъы энгенлерини корип токъталдылар, шашып къатып къалдылар. Къызлар да токъталдылар. Апансыз корюшюв йигитлерни де, къызларны да ойле шашырды ки, эр саниде сѣзге, шакъагъа азыр джевап Асаннынъ биле тили тутулды...

ХАТИМЕ

Макъсуд агъа кечкен сене бригадирликин Байрам-Алиге теслим этип, яшы боюнджа, пенсиягъа чыкъты. Тамам ярым йыл къартлыкъ сырасына кирип эвде отурмагъа алышмакъ истеди. Бааръ келип, орталыкъ ешерип, этраф чечекленип башлагъанда, эвиниъ тавапы, аркъасына баскъан киби корюнди.

О шимди яшлардан ибарет янъы бригадада эски зенаатыны девам эттире. Эм чалыша, эм де яш йигитлерге, теджрибеси боюнджа, ишиниъ беджерикли усулларыны огрете.

Асан геология араштырыджылар группасыны алып бара. Министрликиниъ бильдиргенине коре Асанинъ группасы сийрек мадени олгъан янъы ер ачкъан. Якъында, кеч кузь куюю Асан къайткъан поездни къаршылап, эки яшында, ал яначыкълары толугу, топ киби бир огъланчыкъ, «бабам», «бабам», деп вокзалда къыямет къопарып, Асангъа япышты. Бу Асанинъ огъулчыгъы эди.

Мурат аспирантураны битирди. Шимди илим кандидаты унваныны къорчаламагъа азырлана. Лейля исе аспирантурада.

1977 с.

На крымско-татарском языке

Эмир Фанкь

ОДНА КАПЛЯ ВОДЫ

Повесть

Редактор *М. Алиев*
Рисунки *Г. Ли*
Рисунки редакторы *В. Немировский*
Технический редактор *У. Ким*
Корректор *Л. Дерменджи*

ИБ № 1301

Басмаханеге берильди 29.11.79. Басмагъа рухсет этильди 30.10.80. Р 14915.
Форматы 70×108¹/₃₂. Басмахане кягъыты № 1. Эдебий гаринтурасы.
Юкъары басма. Шартлы басма л. 6.47. Нешир л. 6.62. Тиражы 3000. Сымарыш
№ 85. Фияты 45 к. Гъафур Гъулам адына Эдебият ве санъат неширляты.
Ташкент, 700129. Навоний сокъагъы, 30.

Озъбекстан ССР неширлятлар, полиграфия ве китап тиджарети ишлери
боюнджа Девлет Комитетининъ Ташкент «Матбуат» полиграф истисал бир-
лешмесинде, 2- басмаханеде басылды. Янгъыл шесэри, Самарканд сокъагъы, 41.

45 К.

